

INTRODUCȚIV

VIKTOR E. FRANKL

spune
da
vieții

ORICE S-AR ÎNTÂMPLA

Prefață de DANIEL GOLEMAN

CARTE TRADUSĂ ÎN 46 DE LIMBI

INTRODUCȚIV

VIKTOR E. FRANKL

spune
da
vieții

ORICE S-AR ÎNTÂMPLA

Prefață de DANIEL GOLEMAN

CARTE TRADUSĂ ÎN 46 DE LIMBI

INTRODUCȚIV

VIKTOR E. FRANKL

spune
da
vieții

ORICE S-AR ÎNTÂMPLA

Prefață de DANIEL GOLEMAN

CARTE TRADUSĂ ÎN 46 DE LIMBI

INTRODUCȚIV

VIKTOR E. FRANKL

spune
da
vieții

ORICE S-AR ÎNTÂMPLA

Prefață de DANIEL GOLEMAN

CARTE TRADUSĂ ÎN 46 DE LIMBI

INTROSPECTIV

DEZVOLTARE PERSONALĂ

Evoluția începe de la cunoașterea de sine.
Prin lectură, pornim într-o călătorie
înspre sine, pentru ca apoi să găsim
starea de împăcare și echilibrul
interior. *Introspectiv* își propune
să ofere cititorului cărți-reper
din domeniile spiritualității, psihologiei
și dezvoltării personale.

VIKTOR E. FRANKL

spune
da
vieții

ORICE S-AR ÎNTÂMPLA

Prefață de DANIEL GOLEMAN

Traducere din limba germană de
MATEI PREDESCU

LITERA

București

Über den Sinn des Lebens

Viktor E. Frankl

Introducere de Joachim Bauer

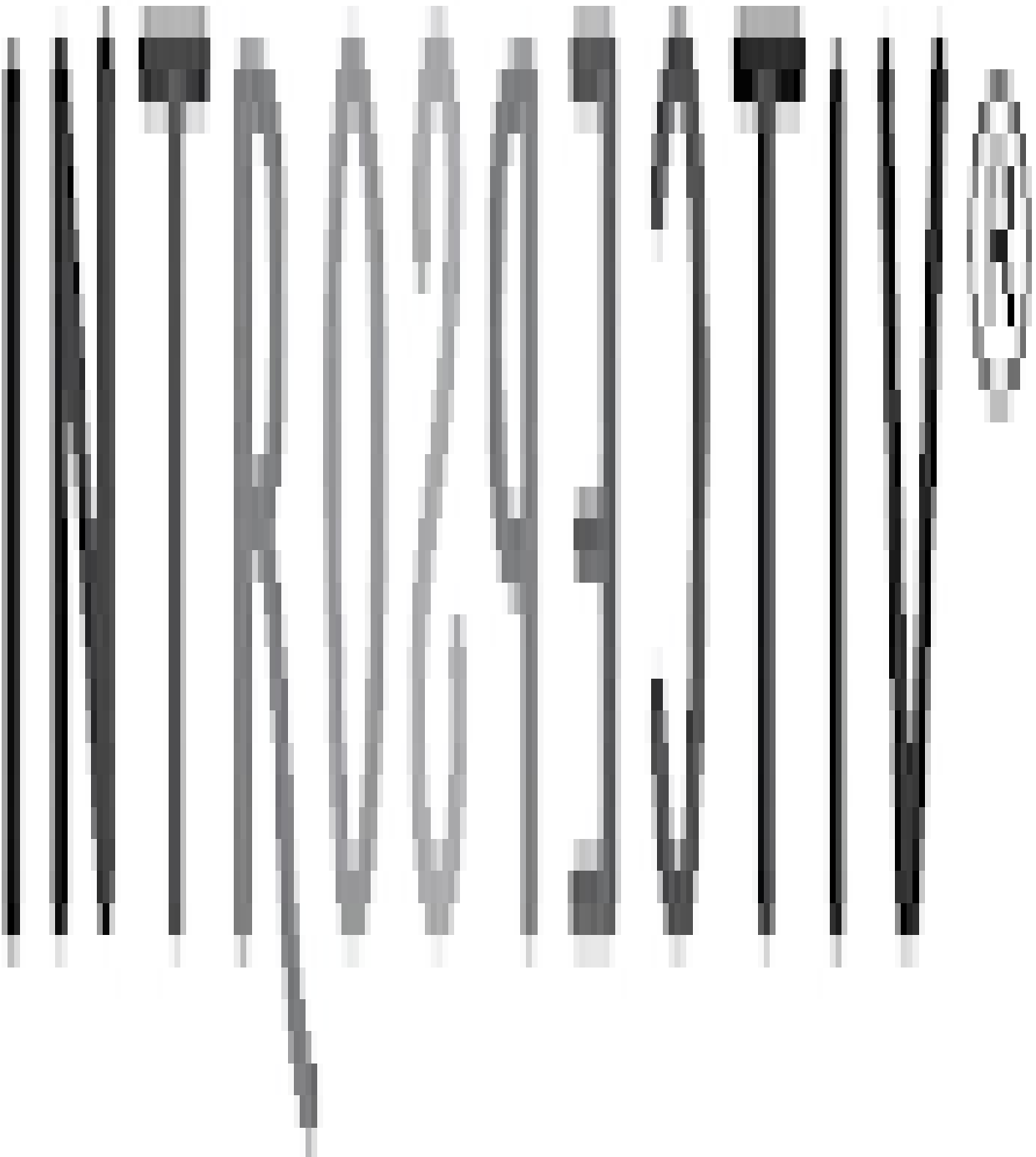
Postfață de Franz Vesely

Copyright © 2019 Beltz Verlag în grupul editorial Beltz · Weinheim Basel

Copyright prefață © Daniel Goleman

Toate drepturile rezervate

Lucrarea de față cu toate părțile sale este protejată de drepturi de autor. Este interzisă orice folosire a acesteia fără acordul editurii, îndeosebi prin reproducere, traducere, ecranizare sau stocare și prelucrare în sisteme electronice.

Introspectiv este parte a Grupului Editorial Litera

tel.: 0374 82 66 35, 021 319 63 90; 031 425 16 19

e-mail: contact@litera.ro

www.litera.ro

Copyright © 2022 Grup Media Litera

pentru versiunea în limba română

Toate drepturile rezervate

Editor: Vidrașcu și fiii

Redactori: Paul Gabriel Sandu, Irinel Antoniu

Corector: Justina Bandol

Copertă: Flori Zahiu

Tehnoredactare și prepress: Laura Velcea

ISBN 978-606-33-7398-5

ISBN EPUB 978-606-33-8439-4

Răposatului meu tată

Prefață

Existența acestei cărți este un mic miracol. Prelegerile care stau la baza ei au fost ținute de psihiatrul Viktor Frankl în 1946, la numai nouă luni de la eliberarea lui dintr-un lagăr de muncă unde, cu scurt timp înainte, fusese în pragul morții. Adunate de Frankl într-o carte, ele au fost publicate în germană de o editură mică. Volumul nu s-a mai retipărit după epuizarea tirajului și a fost în mare parte uitat, până când aceeași editură l-a recuperat din propriile-i arhive.

Publicul care a asistat la prelegerile lui Viktor Frankl publicate în această carte fusese lipsit, în lungii ani de ocupație nazistă, de stimularea morală și intelectuală oferită de el și avea nevoie disperată de noi coordonate etice. Printre milioanele de victime ale Holocaustului care muriseră în lagărele de concentrare se numărau și părinții și soția însărcinată a lui Frankl. În ciuda tragediilor personale și a inevitabilei și profunde dureri resimțite în urma acestor pierderi, psihiatrul austriac a reușit totuși să-și pună suferința într-o perspectivă care avea să inspire milioanele de cititori ai celui mai cunoscut volum al său, *Omul în căutarea sensului vieții*, și care i-a inspirat și pe ascultătorii acestor prelegeri.

Viktor Frankl nu e singurul care a suferit pierderi de-vastatoare sau care a fost aproape de moarte, dar nici singurul care a găsit motive de speranță în ciuda tuturor celor întâmplate. Fiica unor supraviețuitori ai Holocaustului îmi povestea odată că părinții ei aveau un cerc de prieteni care, asemenea lor, trecuseră prin câteva dintre îngrozitoarele lagăre ale morții unde a fost și Frankl. Mă așteptam să spună că toți aveau o viziune pesimistă, dacă nu chiar deprimată, asupra lumii. Numai că, mi-a explicat ea, pe vremea când copilărea într-o suburbie a Bostonului, părinții ei se întâlneau cu prietenii lor supraviețuitori ai lagărelor morții... și petreceau! Femeile, așa cum obișnuia să spună bunica mea născută în Rusia, se „împopoțonau“, punându-și cele mai frumoase haine, împodobindu-se de parcă mergeau la un bal din înalta societate. Se adunau la chefuri, dansau și se veseleau împreună – „profitau de

orice prilej de a se bucura de viață“, după cum mi-a explicat cunoscuta mea. Își amintea cum tatăl ei savura chiar și cele mai mici plăceri spunând „asta da viață!“

După cum afirma și ea: „N-au uitat niciodată că viața este un dar pe care mașinăria nazistă nu reușise să li-l ia“. Erau hotărâți, după iadul pe care trebuiseră să-l îndure, să spună „da!“ vieții orice s-ar fi întâmplat.

Expresia „spune «da» vieții“, povestește Viktor Frankl, își are originea în versurile unui cântec care era câteodată cântat sotto voce (pentru a nu înfuria gardienii) de prizonierii unora dintre cele patru lagăre în care a fost închis, printre care și notoriul Buchenwald. Cântecul avea origini bizare. Unul din primii comandanți de la Buchenwald – construit în 1937 pentru deținuți politici – ordonase să se compună un cântec al lagărului. Prizonierii, adesea ex-tenuați după o zi de muncă grea și mâncare puțină, erau obligați să-l cânte de mai multe ori. Un supraviețuitor de-clara că-și „puneau toată ura“ în acest efort.

Dar altora unele versuri le insuflau speranță – în special următoarele:

Orice în viitor ne-ar aștepta,

Vrem totuși să îi spunem vieții „da“,

Pentru că vremea va veni-ntr-o zi –

Și atunci liberi vom fi!

Dacă deținuții de la Buchenwald, torturați, munciți și înfometați aproape până la moarte, au putut găsi o urmă de speranță în aceste versuri în ciuda suferinței lor fără sfârșit, ne întreabă Frankl, nu ar trebui ca noi, cei care trăim în condiții mult mai confortabile, să putem spune „da“ vieții în pofida a tot ce ne aduce ea?

Acest crez de preamărire a vieții a devenit și titlul volu-mului de față și este

un mesaj pe care Frankl l-a transmis cu putere prin cele trei prelegeri cuprinse în el. Temele principale care aveau să capete formă finală în bine-cunoscuta sa carte Omul în căutarea sensului vieții sunt deja sugerate în aceste prelegeri ținute în lunile martie și aprilie ale lui 1946, perioada dintre scrierea și publicarea Omului...

Eu am însă un motiv mai personal pentru care rezonoz cu mesajul din Spune da vieții. Părinții părinților mei au ajuns în America pe la 1900, fugind de primele semne prevestitoare ale urii și brutalității pe care le-au îndurat Frankl și alți supraviețuitori ai Holocaustului. Frankl și-a ținut prima prelegere în martie 1946, exact în perioada în care mă nașteam eu. Însăși existența mea este o dovadă a felului cum părinții mei sfidau grozăviile la care fuse-seră martori până nu demult, este o preamărire a vieții ca reacție la acele atrocități.

Văzută în oglinda retrovizoare a mai bine de șapte decenii, realitatea despre care vorbește Frankl în aceste prelegeri a dispărut de mult, urmată fiind de traume și speranțe generaționale care s-au rostogolit de-a lungul timpului. Noi, copiii de după război, eram în general conștienți de ororile ce avuseseră loc în lagărele morții, dar relativ puțini tineri din ziua de azi știu de existența Holocaustului.

Chiar și așa, cuvintele lui Frankl, modelate de încercările prin care trecuse de curând, sunt astăzi de o actualitate surprinzătoare.

222
222

Pe când eram la liceu în California, la orele de educație civică eram învățați să identificăm „marile minciuni“, adică manevrele standard de propagandă. Una dintre „marile minciuni“ naziste, de pildă, a fost că așa-numiții „arieni“ sunt o presupusă „rasă superioară“, cumva predestinată să conducă lumea. Înfrângerea naziștilor a spulberat această fantezie.

Cum cel de-Al Doilea Război Mondial se terminase și spectrul Războiului Rece căpăta amploare, apăruse ame-nințarea că și rușii vor folosi arma propagandei. Așa că elevii de liceu din generația mea învățau să recunoască și să contracareze jumătățile de adevăr răuvoitoare.

Ca imunizare împotriva minciunilor venite din partea Rusiei la acea vreme, ne obișnuiam să identificăm elementele de bază ale unei dezinformări, să vedem printre ele „marea minciună”. Propaganda, așa cum am aflat la orele de educație civică, nu se bazează doar pe minciuni și dezinformare, ci și pe stereotipuri negative distorsionate, termeni provocatori și alte astfel de trucuri, pentru a manipula opiniile și convingerile oamenilor în favoarea unei agende ideologice.

Propaganda jucase un rol major în formarea opiniei popoarelor conduse de puterile Axei. Hitler afirma că oamenii ajung să creadă orice lucru dacă este repetat suficient de des și dacă informațiile care îl infirmă sunt constant negate, trecute sub tăcere sau contracarate cu și mai multe minciuni. Frankl cunoștea bine toxicitatea propagandei folosite de naziști în ascensiunea lor către putere și după aceea. Și-a dat seama că ea țintea în valoarea însăși a existenței umane, susținând de fapt lipsa de însemnătate a vieții – cel puțin în cazul celor care, asemenea lui, se încadrau într-o categorie demonizată, cum ar fi romii, homosexualii, evreii sau disidenții politici.

Odată închis în lagărele de concentrare naziste, Frankl însuși devenise victima acestor minciuni sistematice, fiind agresat de gardienii care vedeau în el și în ceilalți prizonieri niște „suboameni”. Când a susținut prelegerile adunate în cartea de față, la numai nouă luni după ce se eliberase din lagărul de muncă din Türkheim, el și-a început discursul denunțând propaganda negativă care distrusese orice urmă de sens, etică umană și valoare a vieții.

Așa cum el și membrii publicului vienez știau foarte bine, naziștii își șlefuiseră intens abilitățile propagandistice. Dar în zilele noastre nu mai există lecții de educație civică care să ne învețe să identificăm asemenea distorsiuni ale adevărului.

De-a lungul secolelor, conducătorii autoritariști din toată lumea au folosit același manual al dezinformării ca și astăzi. Semnalele sunt bine știute: anihilarea presei de opoziție, înăbușirea vocilor disidente și condamnarea la închisoare a jurnaliștilor care îndrăznesc să relateze altceva decât linia ideologică dominantă a partidului. Peri-colul substituirii știrilor reale și obiective cu tot felul de minciuni, teorii ale conspirației fără nicio bază și incitări la ură de tipul „noi împotriva lor” a fost amplificat în zilele noastre de mass-media digitală, unde cei care cred în cine știe ce perspectivă

distorsionată asupra lucrurilor pot să-și găsească un refugiu online printre alți oameni cu o viziune similară, fără să se lovească de dovezi contrare. Propaganda de nișă e la putere.

Nu-mi amintesc exact ce „mare minciună” s-a nimerit să trebuiască să demasc în tema mea pentru acasă. Dar pot să mă gândesc la câteva care au fost date la iveală în deceniile următoare. Una a fost legată de fumat. Guvernul Statelor Unite a avut grijă ca trupele Aliaților din Europa și din Asia să aibă o rezervă constantă de țigări, făcând o generație întreagă dependentă de un obicei care, în cele din urmă, i-a scurtat viața. Când eram tânăr, fumatul era considerat seducător (și publicitatea poate să participe la o „mare minciună”). Acum știm că acest obicei favorizează apariția cancerului, a problemelor cu inima și o moarte mai timpurie.

O altă „mare minciună” pe care am întâlnit-o a avut legătură cu distribuitorul meu local de energie, Pacific Gas and Electric Company. Pe când eram eu tânăr, acea companie inspira încredere. Astăzi știm însă că, de îndată ce întreprinderea publică a devenit firmă privată, lăcomia și calculele de rentabilitate au făcut ca profiturile să fie sustrate în interes personal, nu folosite pentru repararea și întreținerea infrastructurii. Iar în prezent, această companie care a fost la un moment dat de încredere s-a dovedit a fi sursa a milioane de incendii de pădure – și a dat faliment.

Educația pe care am primit-o eu pentru identificarea propagandei a dispărut de mult din programa școlară. Dar se pare că suntem din nou martorii unui timp când adevărurile simple și valorile umane elementare trebuie apărute în fața valului de propagandiști care instigă la ură. Să fie oare momentul potrivit pentru a aduce înapoi educația civică – lecții despre cum să-ți faci auzit glasul, despre ce înseamnă să fii un cetățean responsabil și cum să identifici „marile minciuni” din ziua de azi?

Într-o anumită măsură, lucrul acesta se întâmplă deja: în multe țări apar inițiative noi menite să creeze cadrul în care elevii de gimnaziu și de liceu să învețe aceste lucruri esențiale.

Într-o epocă în care sursele media de orice fel s-au transformat în unelte de persuasiune și propagandă, e important pentru noi toți să ne obișnuim să punem întrebări.

Cititorilor de azi ar putea să li se pară straniu că Frankl face, în prelegerile din această carte, atâtea eforturi să combată presupuziția fundamentală a eutanasiei – nu în sensul ei literal, de moarte „bună“, lină și lipsită de durere, ci în sensul ei pervertit, potrivit căruia unele vieți nu au valoare – inclusiv viețile bolnavilor mintal sau ale celor cu dificultăți de dezvoltare – și de aceea eliminarea lor este justificată.

Naziștii omorâseră astfel de oameni – cu siguranță, la doar câteva luni de la terminarea războiului, amintirea aceasta era proaspătă în mintea lui Frankl. În postura sa de psihiatru, el trebuie să fi fost perfect conștient de politica de „eutanasie“ care ucisese oameni precum pacienții îngrijiți de el la institutul unde lucrase înainte de război.

El afirmă că suferința – chiar și bolile incurabile și demnitatea intrinsecă a morții naturale – poate avea sens. În fața morții, de exemplu, poți încă repurta un succes interior, fie prin păstrarea unei anumite atitudini, fie prin împlinirea scopului tău în viață. Prin urmare, afirmă el, nimeni nu are dreptul să considere viața altuia lipsită de sens sau să-l creadă nedemn de a trăi. Frankl însuși fusese nu demult eliberat dintr-un lagăr unde viețile prizonierilor asemenea lui „nu valora[u] nimic“.

Chiar dacă Holocaustul e socotit pe bună dreptate o crimă comisă împotriva grupurilor etnice, politice și religioase pe care naziștii le considerau lipsite de valoare, politica exterminării a fost aplicată și unui număr foarte mare de oameni – unii spun că ar fi vorba de sute de mii – cu handicapuri mintale. Oricât de straniu ar părea, această abordare și-a avut originea în mișcarea „eugenică“ americană de la sfârșitul secolului al XIX-lea–începutul secolului XX, o formă de darwinism social care justifica eliminarea persoanelor considerate inapte, adesea prin sterilizare forțată. Argumentele ei au fost duse până la ultima lor împlinire logică – fie ea și înspăimântătoare – de către naziști.

Eliminarea acestor categorii de oameni ca tactică de a scăpa de cei considerați la un moment dat „indezirabili“ a dispărut, din fericire, aproape peste tot în lume. Discuțiile de astăzi despre eutanasiu se concentrează asupra ideii de moarte „bună“, a situației în care un bolnav în fază terminală, de obicei chinuit de dureri groaznice, optează pentru sinucidere pentru a-și pune capăt suferinței.

222
222

Cea mai mare contribuție a lui Frankl la domeniul psihoterapiei este ceea ce el a numit „logoterapie“, o metodă care tratează problemele psihice ale oamenilor ajutându-i să găsească un scop propriei vieți. În loc să umblăm după fericire, el ne-a îndemnat să căutăm sentimentul unui scop pe care ni-l oferă viața.

Fericirea în sine nu este un scop; plăcerile nu dau vieții sens. În contrast cu ele, Frankl subliniază că până și cele mai întunecate și mai lipsite de bucurie episoade pot fi prielnice maturizării și găsirii unui sens. Ba chiar, susține el, cu cât problemele și încercările sunt mai dificile, cu atât îl putem găsi mai mult în ele. Felul în care înfruntăm greutățile vieții, spune el, „arată cine suntem“.

Dacă nu ne putem schimba soarta, putem totuși s-o acceptăm, să ne adaptăm la ea și, eventual, să suferim transformări interioare chiar și în mijlocul dificultăților. Această abordare a făcut parte dintr-un curent cunoscut ca „terapie existențială“, care abordează marile probleme ale vieții, cum ar fi reacția noastră în fața suferinței și a morții, lucruri care, spune Frankl, sunt mai bine gestionate atunci când avem un sentiment clar al scopului în viață. Terapiile existențiale, inclusiv varianta frankliană, s-au dezvoltat în special în cadrul așa-numitei „psihologii umaniste“, care a atins apogeul în anii 1970 și a continuat în următoarele decenii. Desigur, o întreagă linie a logoterapiei și a analizei existențiale continuă până în ziua de astăzi.

În concepția lui Frankl, există trei moduri principale în care oamenii își găsesc împlinirea în viață. Vorbim în primul rând despre acțiune: de exemplu, când creăm ceva, poate ceva artistic sau doar ceva care ne face plăcere, ceva

care va exista și după ce nu vom mai fi și va continua să aibă un impact. În al doilea rând, sensul vieții poate fi găsit în admirația față de natură, față de operele de artă sau în simpla dragoste de semenii; Frankl îl citează aici pe Kierkegaard, care spune că poarta către fericire se deschide în-totdeauna în afară. În al treilea rând, sensul poate veni din felul cum omul se adaptează și reacționează la limitările inevitabile ale posibilităților pe care i le oferă viața, cum ar fi propria moarte sau un destin cumplit, de pildă lagărele de concentrare. Pe scurt, viața noastră capătă sens prin acțiunile noastre, prin iubire sau prin suferință.

Mie asta mi-a adus aminte de sfaturile de viață date de Dalai Lama la a optzecea aniversare a zilei sale de naștere, pe care le-am inclus în Forța binelui. Viziunea lui Dalai Lama pentru lumea de azi*. Înainte de toate, recomandă el, trebuie să dobândești un control interior asupra minții și reacțiilor tale în fața dificultăților vieții, apoi să adopți o etică a altruismului și compasiunii, impulsul de a-i ajuta pe ceilalți, și, în final, să pui în practică această viziune în toate felurile pe care ți le permite viața.

Frankl citează o formulare cu același sens a rabinului Hillel, de acum aproape două mii de ani. Traducerea pe care o știu cel mai bine sună cam așa: „Dacă eu nu sunt pentru mine, atunci cine va fi? Dacă nu sunt pentru alții, atunci ce sunt? Și, dacă nu acum, atunci când?” Pentru Frankl, asta înseamnă că fiecare din noi are un scop în viață numai al lui și că a-i ajuta pe alții îl înobilează. Anvergura și diversitatea acțiunilor noastre contează mai puțin decât abilitatea de a răspunde la cerințele specifice „cercului vieții” proprii.

Un element comun al acestor mostre de înțelepciune separate de distanțe temporale uriașe îl reprezintă accentul asupra felului în care reacționăm la realitățile fiecărui moment, aici și acum, revelându-ne scopul în etica vieții cotidiene. Viața ne pune permanent întrebarea despre sensul ei, la care noi răspundem prin felul cum reacționăm la provocările vieții.

Cu siguranță, Frankl vedea și fragilitatea umană. El afirmă că fiecare dintre noi este imperfect, dar imperfect în felul lui propriu, și dă o întorsătură pozitivă și acestui lucru, concluzionând că puterile și slăbiciunile specifice fiecărui individ sunt ceea ce îl face de neînlocuit.

Marea majoritate a celor care, asemenea lui Frankl, au fost eliberați din lagărele de concentrare naziste au ales să plece în alte țări, nu să se întoarcă la vechiul lor cămin, unde mult prea mulți vecini deveniseră criminali. Viktor Frankl însă a ales să rămână după eliberare în Viena natală și a devenit șeful secției de neurologie a unuia dintre cele mai importante spitale.

Austriecii printre care trăia îl șocau adesea cu afirmația lor că nu știuseră nimic despre ororile lagărelor din care el abia scăpase cu viață. Dar lui Frankl acest alibi i se părea fragil. Simțea că oamenii aceștia aleseseră să nu știe.

Un alt supraviețuitor al regimului nazist, Ervin Staub, specialist în psihologie socială, a fost salvat de la moarte sigură de Raoul Wallenberg, diplomatul care a făcut pașapoarte suedeze pentru mii de evrei maghiari dispe-rați, protejându-i de naziști**. Staub a studiat cruzimea și ura și a ajuns la concluzia că una dintre rădăcinile acestui rău este ignorarea lui de către cei de pe margine, cei care aleg să nu vadă și să nu știe. Această ne-dorință de a ști este interpretată de făptași ca o aprobare tacită. Dar, dacă martorii protestează împotriva răului, observă Staub, sarcina răufăcătorilor devine mai grea.

În cazul lui Frankl, „neștiința“ pe care a întâlnit-o în Viena postbelică privea lagărele naziste ale morții îm-prăștiate prin efemerul imperiu al lui Hitler și avea legătură cu faptul că cetățenii vienezi ignoraseră soarta foști-lor vecini de cartier care fuseseră închiși și muriseră în acele lagăre. Viktor Frankl afirmă că la baza acestei nești-ințe voite se află încercarea de a scăpa de orice sentiment de responsabilitate sau vinovăție pentru crimele respective și recunoaște că oamenii au fost în general încurajați să nu știe de către liderii lor autoritariști.

Lucru care se întâmplă și azi. Auzim aceeași pretenție de nevinovăție – „n-am știut nimic“ – și în societatea contemporană, în formularea unei anumite tensiuni intergeneraționale. Peste tot în lume, tinerii sunt furioși pe generațiile mai în vârstă pentru că le-au lăsat moș-tenire o planetă în ruină, în care avântul luat de distrugerea ecologică va continua inerțial timp de decenii, dacă nu chiar secole. Această „lipsă de habar“ ecologică a fost o constantă de

la Revoluția Industrială încoace. De atunci am fost martorii inventării a nenumărate echipamente și procese de producție, majoritatea într-o epocă în care nu eram conștienți de impactul lor ecologic.

Progresul științific și tehnologic încurajează însă schimbarea și creează opțiuni noi, care astăzi abordează problema crizei climatice și sunt preluate peste tot în lume de toate generațiile. Aceste alternative disruptive, cu adevărat „verzi“, sunt o modalitate de a atenua perspectiva sumbră asupra viitorului planetei noastre în deceniile următoare, care este deocamdată o realitate indubitabilă pentru tinerii din ziua de azi.

Dacă Frankl s-ar mai fi aflat printre noi (a murit în 1997), cu siguranță s-ar fi bucurat să vadă că mulți dintre tinerii de acum aleg să știe și își găsesc scopul și sensul vieții în dezvoltarea problemelor ecologice și în rezolvarea lor.

222

Data fiind nebunia colectivă care afectase atât de mult societatea „civilizată“ în timpul marelui război abia încheiat, Frankl simțea că generația mai tânără a epocii lui nu mai avea modele de urmat care să-i insufle acel idealism entuziast, energia care este motorul progresului. Tinerii care fuseseră martori ai războiului văzuseră prea multă cruzime, prea multă suferință fără sens și prea multe pierderi devastatoare pentru a mai avea o viziune pozitivă asupra vieții – și cu atât mai puțin entuziasm față de ea.

Anii dinaintea și din timpul războiului, spune el, au „discreditat complet“ orice principiu, lăsând în urmă percepția nihilistă că lumea în sine e lipsită de substanță. Frankl s-a întrebat, așadar, cum ar mai fi fost posibile re-învierea și dăinuirea unor concepte precum sensul no-bil al vieții, care fuseseră distruse cu atâta nepăsare de un torent de minciuni.

Tot el observa, pătrunzător și oportun, că o paradigmă materialistă, în care oamenii sfârșesc prin a consuma fără discernământ și își fixează atenția asupra a ceea ce mai pot cumpăra, este apogeul vieții fără sens, în care

„îngurgitim“ la nesfârșit, fără nicio preocupare față de moralitate. În prezent, această dorință de consum a devenit mentalitatea dominantă, lipsită de orice semnificație superioară sau scop interior.

Ei i se adăuga pe atunci degradarea demnității umane din cauza unui sistem economic care, în deceniile anterioare prelegerilor de față, îi redusese pe cei care mun-ceau la statutul de „simple mijloace“, transformându-i în „unelte“ de făcut bani pentru alții. Frankl vedea în asta o insultă la adresa demnității umane, afirmând că un om nu ar trebui să devină niciodată un mijloc pentru atingerea unui scop.

Au urmat lagărele de concentrare, unde vieți considerate demne numai de a fi anihilate erau totuși exploatate prin muncă silnică până la limita lor biologică.

Toate acestea adunate – plus simplul fapt al compli-cității populației cu conducătorii criminali – făceau ca, în perioada imediat postbelică, țările europene în special să fie dominate de un sentiment colectiv de vinovăție. Pe deasupra, ca supraviețuitor al lagărelor de concentrare, Frankl era într-un totu-l conștient de faptul că „cei mai buni dintre noi“ nu se mai întorseseră. Acest gând se putea transforma foarte ușor într-un copleșitor sentiment de vinovăție al supraviețuitorului. Nu e de mirare că supra-viețuitorii ca el au trebuit să învețe din nou să fie fericiți.

Așa cum a intuit Frankl, încercarea de a găsi fie și o urmă de sens al vieții după confruntarea cu toate aceste piedici a provocat în societate o criză interioară, care a produs o viziune nemiloasă asupra lumii, existențialismul nihilist. Să ne gândim la Așteptându-l pe Godot, sumbra piesă postbelică a lui Beckett, expresie a cinismului și a lipsei de speranță caracteristice acelor ani. Așa cum spunea Frankl, „nu e de mirare că filozofia contemporană privește lumea ca și când ar fi lipsită de substanță“.

Avansăm cu șapte decenii sau mai mult în timp. Există numeroase dovezi care arată că mulți tineri din zilele noastre pun pe primul loc sensul și scopul vieții lor – o evoluție pe care Frankl n-ar fi putut s-o anticipeze, dată fiind perspectiva întunecată pe care i-o insuflaseră ororile traversate. Dar, în zilele noastre, cei care fac recrutări și angajări pentru firme, de exemplu, afirmă că, mai mult decât oricând în istoria recentă, noua generație de poten-țiali angajați refuză să lucreze pentru acei agenți eco-nomici ale căror activități nu

se aliniază cu valorile lor personale.

Intuiția lui Frankl despre importanța scopului în viață a fost confirmată de numeroase cercetări. De exemplu, un sentiment al scopului oferă o bună protecție împotriva sănătății precare. Oamenii cu un scop în viață, arată studiile, tind să trăiască mai mult. Iar cercetătorii au ajuns la concluzia că a avea un scop se numără printre ingredientele de bază ale stării generale de bine.

222
222

În piesa de teatru a lui Beckett, Estragon și Vladimir, cele două personaje care-l așteaptă pe Godot prizoniere într-o eternitate fără speranță, au o tentativă stângace de sinucidere, încercând să scape din situația lor fără sens. Spre deosebire de ei, Frankl crease, în deceniul dinainte să fie trimis de naziști în lagărele de concentrare, un program eficient de prevenire a sinuciderii. În universitățile germane ale vremii, grupuri întregi de studenți se sinucideau aflând rezultatele examenelor care stabileau cine urma să primească o pregătire academică și cine nu.

Dar sinuciderea, afirma Frankl, reprezintă apogeul lipsei de sens. „Sinuciderea“, scria el, „nu este niciodată capabilă să rezolve o problemă“ sau să răspundă la întrebarea pe care ne-o pune viața. Ca atare, îi îndemna pe studenți ca, în loc să se concentreze obsesiv asupra rezultatelor slabe la examene și să le exagereze consecințele catastrofice, să se gândească la aspirațiile mai mari pe care le aveau în viață. Conform unor surse, într-unul din primii ani după implementare, programul lui redusese numărul sinuciderilor la zero.

„Dacă dispui de acel de ce al vieții, te împaci cu aproape orice cum“***, după cum spunea filozoful german Friedrich Nietzsche. Frankl considera că această maximă explică dorința de supraviețuire pe care o observase la unii prizonieri din lagăre. Cei care găseau un sens și un scop superioare în viață, care visau la ceea ce ar fi putut oferi lumii aveau, în viziunea lui, mai multe

șanse să supraviețuiască decât cei care se dădeau bătuți.

Aici conta un element crucial. În pofida cruzimii cu care erau tratați de gardieni, în ciuda bățăilor, torturii și amenințării constante cu moartea, o anumită parte din viața prizonierilor rămânea liberă: mintea lor. Speranțele, imaginația și visele lor le aparțineau în continuare, în ciuda împrejurărilor teribile. Această capacitate interioară era libertatea umană autentică. Frankl a văzut că oamenii sunt gata să sufere de foame „atâta timp cât înfometarea are un sens“.

Lecția pe care a extras-o din această realitate existențială este că perspectiva noastră asupra întâmplărilor vieții – felul cum le interpretăm – contează la fel de mult sau poate chiar mai mult decât ceea ce ni se întâmplă de fapt. Nu putem controla „soarta“, dar fiecare din noi e responsabil de felul cum se raportează la evenimentele respective.

Frankl nutrea aceste idei despre importanța remarcabilă a sensului vieții încă dinainte să treacă prin ororile lagărelor, dar anii petrecuți ca prizonier i-au întărit convingerile. Când a fost arestat și deportat în 1942, avea cusut în căptușeala pardesiului manuscrisul unei cărți în care își prezenta concepția. Spera s-o poată publica la un moment dat (deși a trebuit să renunțe la pardesiul – și la manuscris – încă din prima zi de prizonierat). Iar această năzuință de a-și publica ideile, alături de dorința arzătoare de a-i revedea pe cei dragi, i-a oferit un scop personal care l-a ținut pe linia de plutire.

După război, cu viziunea lui optimistă despre viață încă intactă în pofida brutalităților din lagăre, Frankl a încercat prin aceste prelegeri să-i convingă pe oameni să aspire către „o nouă umanitate“, în ciuda pierderilor, suferințelor și dezamăgirilor prin care trecuseră. „Umanul e încă valabil“, spunea el.

Își amintește cum și-a întrebat studenții ce cred ei că oferă vieții un sens. Unul dintre ei a ghicit exact: să-i ajuți pe ceilalți să-și găsească scopul. Frankl își încheie prelegerile – și această carte – afirmând că singurul lui scop a fost ca fiecare dintre noi să poată spune „da“ vieții, orice s-ar întâmpla.

Daniel Goleman

Viktor Frankl și conditio humana

Textele cuprinse în această carte, transcrise după trei prelegeri ținute de Viktor Frankl în anul 1946, sunt de o forță colosală și de o actualitate uluitoare. Ele redau într-o formă comprimată întreaga gândire a acestui remarcabil medic și psihoterapeut, pe care el a dezvoltat-o apoi în numeroase articole și cărți în deceniile ce au urmat. Profunzimea cu care Viktor Frankl aduce la lumină conditio humana în aceste trei texte este fără egal. Suntem, de aceea, profund recunoscători editurii Beltz pentru meritul de a face accesibilă gândirea lui publicului de astăzi, în special celor tineri.

Viktor Frankl a fost un gigant, deși el însuși, în virtutea felului său rezervat și modest de a fi, ar fi refuzat o asemenea etichetare. Pentru mine, el stă pe aceeași treaptă cu Hipocrat, fondatorul medicinei ca artă a vindecării în Grecia antică, și cu medicul alsacian Albert Schweitzer, laureat al Premiului Nobel pentru pace în anul 1954. La fel ca Schweitzer, Frankl a fost preocupat de chestiuni antropologice, referitoare la esența a ceea ce înseamnă să fii om, mult dincolo de vindecarea privită doar ca act medical.

Sunt trei aspecte, în textele publicate aici, care pe mine m-au mișcat în mod deosebit și care merită să fie evidențiate și analizate mai îndeaproape.

Sinele ca nucleu al omului

Viktor Frankl avea patruzeci și unu de ani – ajunsese, așadar, la deplina maturitate – când a ținut aceste prelegeri, însă avusese deja parte de experiențele cele mai groaznice prin care poate trece cineva. A fost unul dintre milioanele de oameni care au avut de suferit de pe urma atrocităților comise de naziști. A fost însă și unul dintre puținii care au supraviețuit

detenției în lagărul de concentrare (fiind chiar închis în mai multe lagăre). Experiențele prin care a trecut în această perioadă l-au ajutat să înțeleagă la nivel personal ce anume constituie nucleul unui om atunci când i se ia totul: întâlnirea cu propriul sine. Caracteristice prezentului sunt faptul că oamenii nu mai au ocazia de a se întâlni cu sinele lor din cauza ritmului alert al vieții sau faptul că evită deliberat s-o facă, distrăgându-și constant atenția cu tot felul de lucruri. De ce? Pentru că o asemenea întâlnire s-ar asocia cu emoții neplăcute sau ar fi de-a dreptul insuportabilă.

A fi deținut într-un lagăr de concentrare este o experiență care nu se compară cu nimic. Însă – așa cum ne dă clar de înțeles – Viktor Frankl n-ar fi de acord cu această afirmație decât într-o anumită măsură: chiar și așa-numita „viață normală” poate pune pe cineva în situații în care, asemenea deținutului, omul pierde dintr-odată mare parte sau chiar tot ceea ce, până atunci, îi permisesese să evite întâlnirea cu sinele său. Asemenea situații se pot ivi în viața oricui. Numai în Germania se înregistrează anual aproape cinci sute de mii de cazuri noi de cancer. În viață pot apărea oricând din senin crize, pierderi, accidente sau boli care limitează posibilitățile unui om, impunându-i uneori chiar cele mai severe restricții. Ce e de făcut atunci?

Textele lui Viktor Frankl ne încurajează să nu lăsăm în-tâlnirea cu „sinele” nostru autentic doar pentru vremurile când, printr-o lovitură a sorții, tot ce este nesemnificativ pălește, când, după spusele lui, „bani, putere, reputație [...] totul [e] pus sub semnul întrebării” sau e pur și simplu pierdut. Sinele nostru merită mai mult decât să ne întoarcem către el doar atunci când viața nu ne lasă alte opțiuni.

De curând, am dedicat și eu o carte sinelui uman¹. Menționez și acolo că, potrivit lui Frankl, sarcina principală a vieții constă în a fi bine pregătit launtric încă de la o vârstă fragedă. Acest lucru necesită dezvoltarea unei „capacități interioare” care să-ți permită să-ți păstrezi „sinele, ceea ce îți este cel mai propriu” chiar și atunci când dispar distragerile constante și nimicurile materiale de care ne înconjurăm în viața de zi cu zi.

Cel care nu se află în contact cu sinele său și ajunge să fie dintr-odată silit, prin voia sorții, să se întrebe care este esența vieții lui, ce îi conferă valoare și sens riscă să cedeze în fața dificultăților și să cadă în apatie. Viktor Frankl recunoștea că „a te lăsa să cazi psihic din lipsa unei ancore spirituale [...]

poate duce și la o cădere a trupului“. Medicul Frankl vorbește aici dintr-o perspectivă integratoare, anticipând ceea ce constituie astăzi esența medicinei psihosomatice și, între altele, poziția cea mai avansată în psihooncologia modernă: că oamenii al căror sine este afectat suferă o slăbire a sistemului imunitar și, deci, a rezistenței la boli, inclusiv la cele tumorale².

Sursele sensului vieții

Felul în care Viktor Frankl ne dezvăluie lucrurile care pot conferi sens vieții noastre este remarcabil. Ceea ce neliniștește astăzi tot mai mulți oameni de pretutindeni (și îi determină să se orienteze într-o măsură din ce în ce mai mare spre diverse soluții spirituale) e înțelegerea faptului că bunăstarea materială în sine nu poate da sens vieții. „Plăcerea în sine“, spune Frankl, „nu este ceva ce poate da sens existenței [...] Fericirea nu trebuie, nu are voie și nu poate să fie niciodată un scop, ci doar un rezultat“.

Pornind de aici, el dezvoltă ideile centrale ale concepției sale filozofice existențiale: „Întrebarea nu mai poate fi: «Ce mai aștept eu de la viață?», ci: «Ce așteaptă viața de la mine?»“. În viziunea lui Frankl, viața este cea care ne pune întrebări, iar noi trebuie să le dăm răspuns. Doar în măsura în care îi răspundem devine posibil ca ea să capete sens.

Metodele pe care le avem la dispoziție pentru a răspunde la întrebările vieții sunt, potrivit lui Viktor Frankl, comportamentul activ, deschiderea către alții și trăirile estetice (inclusiv trăirea frumosului din natură). Omului privat de posibilitatea de a fi activ îi rămân în continuare trăirile și viața interioară, inclusiv experiența de a fi iubit. Pentru el devine astfel cu puțință ca, „dincolo de starea activă [...], să dea sens vieții [...] doar absorbind pasiv lumea în sine însuși“.

În căutarea potențialelor surse de sens, Viktor Frankl își conduce cititoarele și cititorii către profunzimi extraordinare: chiar și o suferință impusă și ireparabilă, spune el, poate deveni o sursă de sens. Felul în care omul își

modelează atitudinea față de propria-i suferință poate fi, potrivit lui, un act la fel de dător de sens ca și viața activă sau trăirile lăuntrice. „Niciun insucces exterior și niciun eșec de pe lume nu au cum să aducă atingere sensului care poate reieși din boală și moarte.“ Frankl vorbește aici despre un „succes interior“. Sensul vieții noastre ar consta în bună măsură, consideră el, în „modul în care ne raportăm la soarta exterioară“.

Toate acestea au legătură cu chestiuni cât se poate de actuale în cercetările asupra traumelor. Bolile și traumele pot genera nu doar stres, ci și, atunci când cei afectați au parte de suficient sprijin social și terapeutic, ceea ce numim astăzi „dezvoltare“ sau „creștere posttraumatică“ (posttraumatic growth). „Cel puțin într-o anumită măsură și între anumite limite“, s-ar putea chiar ca experiența stresului să fortifice psihicul omenesc. Potrivit lui Frankl, „numai și numai de persoană depinde dacă suferința ei are sens sau nu“.

Medicina modernă între obiectualizare și omenesc

Pentru mine, unul dintre punctele forte ale textelor publicate în această carte sunt observațiile lui Frankl despre relația medic–pacient.

De regulă, în criza psihică pe care o produce de cele mai multe ori o boală grea, pacientul nu găsește de unul singur modalitatea de a-și recupera forțele sinelui. Pen-tru a descoperi sensul ascuns al unei boli și a-și recă-păta forțele pierdute, el are nevoie de un medic bun.

Viktor Frankl, care devenise deja specialist în neurologie înainte de a fi arestat și deportat de naziști la Terezín, nu-și permite o critică superficială la adresa medicinei convenționale. Mai precis, el descrie pericolul inherent în medicina modernă de a transforma pacientul într-un „caz“ și într-o „patologie“.

Cine crede că termenii pomeniți de Frankl aparțin vremurilor de demult se înșală. Și eu mi-am auzit mulți colegi vorbind astfel despre pacienți și despre

diferiți colaboratori („material clinic“, „material uman“). Acești termeni arată, ca să mă exprim folosind cuvintele lui Frankl, „cât de departe merge tendința medicului de a se distanța de oameni și de a-i obiectualiza“. Ceea ce spune Frankl sună ca un mesaj adresat medicinei noastre de astăzi: „Medicul bun [...] se va întoarce mereu de pe tărâmul obiectualizării pe cel al omenescului“.

Ar fi interesant de știut ce ar avea Viktor Frankl să le spună celor care astăzi sunt de părere că comunitatea este îndreptățită să-i pretindă individului ceva în serviciul medicinei – de pildă, disponibilitatea, pe care mulți o consideră deja de la sine înțeleasă, de a dona organe. Fiecare cititor sau cititoare poate decide pentru sine, după lectura textelor lui, ce viziune ar fi putut avea Viktor Frankl asupra acestei chestiuni.

Unul dintre pasajele, pentru mine, deosebit de mișcă-toare din prelegerile lui Frankl conține indicația ca medicul să-i servească pacientului ca un fel de oglindă și să-l „vadă“ el însuși într-un sens mai adânc. „Tocmai omenescul din medic descoperă omenescul din bolnav [...] și, mai mult, trezește omenescul în bolnav“. Ce perspectivă avem aici! Omul – mai ales cel lovit de soartă și împovărat de boală – are nevoie să se privească în oglindă și să fie văzut nu numai de către medic, ci în general de alți oameni. Pentru a găsi un sens în suferință și pentru a putea încerca să adopte atitudinea potrivită într-o situație grea, el are nevoie de celălalt.

Orice deținut dintr-un lagăr „știa că, undeva, cumva, era cineva care îl privea nevăzut“. Frankl subliniază de mai multe ori că, fără „existența celorlalți, faptul de a fi al celorlalți“, omul nu poate să-și păstreze sinele și să facă față cerințelor vieții. În această privință se vede caracterul extrem de actual al textelor lui Frankl. Ideea că avem nevoie de rezonanță interumană pentru a ne câștiga, dezvolta și păstra sinele este o mostră de gândire dintre cele mai moderne.³

Sper că textele publicate în această carte vor avea parte de multe cititoare și cititori interesați. Un lucru este cert: lectura scrierilor lui Viktor Frankl le va aduce un câștig personal uriaș.

prof. univ. dr. Joachim Bauer

Berlin, vara lui 2019

Joachim Bauer este internist, psihiatru, psihoterapeut, profesor universitar și autor al mai multor cărți de specialitate care s-au bucurat de o apreciere deosebită. A făcut multă vreme cercetări în domeniul neuroștiințelor. Trăiește, predă și lucrează la Berlin.

Nota editorului

Prelegerile publicate în acest volum au fost ținute de Viktor Frankl în martie–aprilie 1946 la universitatea populară a cartierului muncitoresc Ottakring din Viena. În același an au apărut și sub formă de carte cu titlul „... trotzdem ja zum Leben sagen“. Drei Vorträge („... să spunem totuși «da» vieții“. Trei prelegeri).

În această ediție au fost păstrați anumiți termeni folosiți de Frankl, care la momentul prelegerilor făceau parte din vocabularul general și medical al limbii germane, dar care astăzi nu mai sunt neapărat de actualitate, precum Irrenanstalt („azil de nebuni“), Geisteskranker („bolnavi mintal“****), Vertilgung („exterminare“*****). Alții, precum Neger („negru“), idiotische, geistig zurückgebliebene Kinder („copii idioți, înapoiați mintal“), care astăzi au o notă ofensatoare, au fost înlocuiți.

Despre sensul și valoarea vieții

(I)

A vorbi despre sensul și valoarea vieții poate părea astăzi mai necesar decât oricând. Se pune doar întrebarea dacă și cum este posibil așa ceva.

Dintr-un anumit punct de vedere, astăzi este, într-adevăr, mai ușor: se poate vorbi din nou liber despre unele lucruri – lucruri care sunt intim legate de problema sensului și valorii existenței umane, precum și de demnitatea omului. Dintr-un alt punct de vedere însă, a devenit chiar mai greu să vorbești despre „sens“, „valoare“ și „demnitate“. Și trebuie să ne întrebăm: se pot rosti aceste cuvinte așa, pur și simplu? Nu cumva înțelesul lor a devenit el însuși îndoielnic? Nu s-a făcut oare în ultima vreme prea multă propagandă negativă împotriva a ceea ce înseamnă ele și au însemnat cândva? Propaganda ultimilor ani***** a fost, în esență, o propagandă împotriva oricărui sens posibil și a valorii, puse la îndoială, a existenței. Anii aceștia au încercat să ne demonstreze tocmai lipsa de valoare a vieții omenești.

De la Kant încoace, gândirea europeană a știut să afirme răspicat adevărata demnitate umană: Kant însuși spunea, în a doua formulare a imperativului său categoric, că orice lucru are valoare, în timp ce omul are demnitate – el nu trebuie niciodată să devină mijloc pentru atingerea unui scop.

Însă, potrivit ordinii economice din ultimele decenii, muncitorii au fost deja în cea mai mare parte transformați și retrogradați la statutul de simple mijloace ale vieții economice. Munca a încetat să mai fie un mijloc pentru atingerea unui scop, pentru viață – deci un mijloc de trai***** –, și un asemenea mijloc au devenit omul și viața sa, puterea sa vitală, puterea sa de muncă.

Apoi a venit războiul – războiul în care omul și viața sa au fost puși chiar și în serviciul morții.

Au urmat lagărele de concentrare. În ele, până și viața considerată a nu fi demnă decât să piară era exploatată până la ultima picătură. Ce devalorizare a

vieții, ce degradare și umilire a omului! Să ne închipuim – ca să putem judeca lucrurile – că un stat se apucă să-și exploateze cumva toți condamnații la moarte, să se folosească de forța lor de muncă până în ultima clipă a vieții lor hărăzite pie-irii – și asta în urma unui calcul că așa ceva e mai convenabil decât să-i execuți sumar pe acești oameni sau să-i hrănești pentru tot restul vieții. Și oare nu ni se spunea, în lagărele de concentrare, că nu ne merităm nici măcar supa – supa aceea pe care ne-o dădeau doar o dată pe zi și al cărei cost trebuia să-l plătim prin munca pământului? Iar noi, cei nedemni, trebuia să acceptăm în mod corespunzător acest act de clemență nemeritată: la primirea supei, deținutul trebuia să-și scoată tichia. Și, pentru că viața noastră nu făcea nici cât o supă, nici moartea noastră nu valora prea mult, adică nici măcar un glonț – ci doar Zyklon B.

În fine, s-a ajuns la crimele în masă din spitalele de boli psihice. Aici a devenit evident că orice viață care nu mai era – fie și într-o cât de mică măsură – „productivă“ se considera literalmente că „nu merită să fie trăită“.

Însă obiect al propagandei, spuneam mai devreme, a fost și lipsa de sens a vieții. Ce înțelegem prin asta?

Modul în care ne percepem astăzi viața nu lasă prea mult loc credinței în sens. Trăim într-o epocă tipic postbelică. Chiar dacă într-o manieră întrucâtva jurnalistică, starea de spirit, condiția sufletească a omului de azi poate fi cel mai bine caracterizată drept „devastată sufletește“. Și încă nu ar fi atât de rău dacă lumea nu ar fi stăpânită și de sentimentul că trăim totodată o perioadă premergătoare unui nou război. Inventarea bombei atomice alimentează frica de o catastrofă la nivel global, și un soi de perspectivă apocaliptică învăluie sfârșitul acestui al doilea mileniu. Umanitatea a mai trecut prin astfel de momente în istoria ei. Ele au existat atât la începutul, cât și la sfârșitul primului mileniu. Chiar și în secolul trecut a existat un bine cunoscut sentiment de fin-de-siècle, iar defetismul nu îi este caracteristic doar lui; toate aceste stări de spirit au în comun un soi de fatalism.

Dar cu un asemenea fatalism nu putem porni recon-strucția spirituală. El trebuie, înainte de toate, depășit. Însă aici e nevoie să ținem cont de un lucru: astăzi nu mai putem ignora, cu un optimism ieftin, ceea ce au adus cu sine anii din urmă. Am devenit pesimiști. Nu mai credem deloc în progres ca atare, în evoluția spre ceva mai înalt a umanității, care să se impună de la

sine. Credința oarbă în progresul implicit a devenit apanajul mic-burghezilor sătui – astăzi, o asemenea credință ar fi reacționară. Astăzi știm cu toții de ce este în stare omul. Iar dacă există o diferență fundamentală între mentalitatea trecutului și mentalitatea prezentului, ea poate fi descrisă cel mai bine astfel: înainte, activismul era asociat cu optimismul, în timp ce astăzi activismul are drept premisă pesimismul. Căci astăzi orice imbold către acțiune vine din recunoașterea faptului că nu există niciun progres pe care să ne putem baza. Dacă astăzi nu avem voie să stăm cu mâinile în sân este tocmai pentru că depinde de fiecare dintre noi ce anume „progresează” și cât de departe. Știm că există doar evoluția interioară a fiecărui individ, în timp ce progresul general constă cel mult într-un avans tehnic pe care, impresionați, îl luăm drept progres autentic numai pentru că trăim într-o epocă a tehnicii. Doar în temeiul pesimismului mai putem să acționăm, nu mai suntem capabili să ne implicăm decât de pe această poziție de scepticism, pe când vechiul optimism n-ar face altceva decât să ne moleșească și să ne inducă tocmai un sentiment de fatalism, fie și colorat în roz. Mai bine un activism sobru decât acest fatalism trandafiriu!

Cât de neclintită ar trebui să fie acum credința noastră în însemnătatea vieții, ca să nu poată fi zguduită de un asemenea scepticism! Cât de necondiționat trebuie să credem în sensul și valoarea existenței umane, pentru ca această credință să reușească să accepte și să îndure scepticismul și pesimismul! Iar asta tocmai într-o vreme în care orice idealism a fost dezamăgit și orice formă de entuziasm a fost intens abuzată și în condițiile în care nu putem apela decât la idealism și entuziasm. Generația de astăzi, tinerii de astăzi – iar idealismul și entuziasmul trebuie căutate tocmai la generația tânără – nu mai au modele la care să privească. Prea multe tulburări a fost nevoită să trăiască această generație, prea multe nenorociri exterioare și, în siajul lor, interioare a trebuit să îndure – mult prea multe pentru o singură generație –, ca să ne putem permite acum să contăm fără rezerve pe idealismul și entuziasmul ei.

Toate programele, toate lozincile, toate principiile au fost complet discreditate în ultimii ani. Nimic nu a rămas în picioare, încât nici nu e de mirare că filozofia contemporană privește lumea ca și când ar fi lipsită de substanță. Însă prin acest nihilism, prin pesimism și scepticism, prin gravitatea unei „obiectivități” care deja nu mai este „nouă”*****, ci s-a învechit, avem sarcina de a înainta către o nouă umanitate.

Căci anii din urmă ne-au deziluzionat cu siguranță, dar în același timp ne-au arătat că umanul e încă valabil, ne-au învățat că totul ține de om. Ce rămâne e „doar“ omul, până la urmă! El e ceea ce rămânea și în toată mizeria trecutului apropiat, și în experiența lagărelor de concentrare. (Un exemplu este un lagăr de undeva din Bavaria, în care comandantul, membru SS, cheltuia în secret din propriu-i buzunar ca să procure, de la farmacia micului târg din apropiere, medicamente pentru deținuții „lui“, în timp ce așa-numitul „șef de lagăr“*****, deci el însuși deținut, își trata colegii de detenție în cel mai josnic mod. Și acolo ținea tot de om!)

În lagăre, ceea ce rămânea era omul, ființa umană individuală „pur și simplu“. Anii recenți îl privaseră de toate – de bani, de putere, de reputație. Nimic nu mai era sigur pentru el: nici viața, nici sănătatea, nici fericirea. Totul fusese pus sub semnul întrebării: vanitatea, ambiția, relațiile cu ceilalți. Totul se redusese la existența nudă. Incandescența durerii topea tot ce reprezenta neesențial – omul era „sublimat“ până la ceea ce reprezenta el în ultimă instanță: fie un oarecare din mulțime, deci nimeni real – așadar, realmente, nimeni –, un anonim, „ceva“ (!) fără nume, de pildă, un număr de deținut; fie sinele său.

Deci exista în continuare posibilitatea de a lua vreun fel de decizie? Faptul nu trebuie să ne mire, căci „existen-ța“ – existența nudă și brută la care fusese redus omul – nu este, de fapt, nimic altceva decât decizie.

Însă ceea ce îi venea în ajutor în luarea acestei deci-zii – unul din factorii decisivi care contribuiau la ea – era existența celorlalți, faptul de a fi al celorlalți, și anume exemplaritatea faptului lor de a fi. Lucrul acesta era mai rodnic decât orice vorbire sau scriere. Căci întotdeauna ființa este un factor în mai mare măsură hotărâtor decât cuvântul. Și omul trebuia – și trebuie întotdeauna – să se întrebe dacă nu cumva cu mult mai important decât a scrie cărți sau a ține prelegeri este să transpui în existența ta conținutul lor. Ceea ce e înfăptuit, transformat în realitate este, de asemenea, mult mai eficace. Cuvântul singur poate face prea puține.

La un moment dat, de pildă, am fost chemat în casa unei doamne care se sinucisese. Pe peretele ei, deasupra canapelei, atârna, frumos înrămată, o maximă: „Mai puternic decât destinul este curajul de a-l îndura neclintit“. Sub un asemenea motto își luase viața o ființă umană.

Este neîndoielnic că oamenii exemplari, care pot și trebuie să fie eficace prin simpla lor existență, sunt o minoritate. Iar pesimismul nostru știe acest lucru. Dar tocmai de aceea este important activismul care coexistă cu el, tocmai de aceea este importantă răspunderea uriașă a celor puțini. Un mit vechi ne spune că existența lumii s-ar clădi pe faptul că în ea există, în orice moment, treizeci și șase de oameni cu adevărat dreți.***** Doar treizeci și șase! O minoritate infimă. Și totuși acești oameni asigură continuitatea morală a unei lumi întregi.

Însă mitul povestește mai departe: de îndată ce unul dintre „dreți“ este recunoscut ca atare, este, cum s-ar zice, „ghicit“ de cei din jur, de semeni, el dispare, este „retras“ și trebuie să moară pe loc. Ce înseamnă asta? Cu siguranță, nu greșim dacă explicăm astfel: când observă tendința pedagogică a modelului, oamenii „se mâhnesc“*****; căci nimănui nu-i place să i se țină predici.

Ce ne spun toate acestea? Ce rezultă pentru noi din cele de mai sus? Două lucruri: că totul depinde de ființa umană individuală, indiferent cât de mic este numărul unor indivizi care gândesc la fel, și că totul ține de cum reușește ea să transpună în mod creator – prin fapte, nu doar prin cuvinte – sensul vieții în propria sa existență. Așadar, singura cale este să opunem propagandei negative din ultima vreme, a „non-sensului“, o propagandă care trebuie să fie în primul rând individuală și în al doilea rând activă. Doar astfel poate fi pozitivă.

Cam atât despre întrebarea inițială: dacă, în ce sens și pe baza cărei stări de spirit mai este astăzi posibil să pledezi pentru sensul și valoarea vieții.

Și totuși, când se vorbește despre sensul existenței, acest sens e cumva întotdeauna pus sub semnul întrebării. Dacă întrebăm explicit despre el, parcă deja îl punem la îndoială. Iar îndoiala cu privire la însemnătatea existenței umane duce cu ușurință la disperare, care se manifestă ca hotărâre de a-ți pune capăt vieții.

Când vine vorba despre sinucidere, trebuie să distingem între patru motive esențiale, dar și esențial diferite, din care se naște disponibilitatea interioară de a săvârși acest gest.

În primul rând, sinuciderea poate fi consecința nu a unei stări psihice, ci a uneia fizice, corporale. În acest grup intră cazurile în care cineva încearcă aproape compulsiv să se sinucidă în urma unei alterări a stării sale mentale ce are în ultimă instanță cauze fizice. Firește, asemenea cazuri nu fac obiectul considerațiilor din prelegerea de astăzi.

Sunt apoi oameni la care decizia de a se sinucide se hrănește din calculul efectelor pe care le va avea acest act asupra celor din jur – oameni care vor cumva să se răzbune pe altul pentru ceva ce li s-a făcut și să-și satisfacă dorința de răzbunare în așa fel încât acela să trăiască tot restul vieții cu conștiința vinovăției, să se simtă vinovat pentru că el sau ea a murit. Și aceste cazuri trebuie eliminate când discutăm despre sensul vieții.

În al treilea rând, există oameni la care hotărârea de a se sinucide izvorăște pur și simplu din faptul că se simt obosiți, obosiți de viață. Însă această oboseală este un sentiment – și, cum se știe, sentimentele nu sunt argumente. Simplul fapt că ești obosit, că te simți epuizat nu este nicidecum, în sine, un motiv pentru a te opri din drum. Problema este mai degrabă aici dacă are sens să continui, dacă merită să treci peste oboseală. Aici necesar în primul rând este tocmai răspunsul la întrebarea despre sensul vieții, al continuării ei în ciuda oboselii de a trăi. Ca atare, această oboseală nu este un contraargument la continuarea vieții. Însă poți continua să trăiești doar dacă ajungi să cunoști sensul ei necondiționat.

De fapt, aici vom discuta despre cel de-al patrulea grup, al oamenilor care își doresc să moară pentru că pur și simplu nu pot să creadă că are sens să-și continue viața, că viața însăși are sens. Sinuciderea cu o asemenea motivație se numește, de regulă, „sinucidere de bilanț“***** și este de fiecare dată urmarea unui așa-zis „bilanț negativ“ al vieții. Persoana face un calcul, compară ceea ce are cu ceea ce ar trebui să aibă, ceea ce consideră că viața încă îi datorează cu ceea ce crede că mai poate realiza, iar bilanțul negativ la care ajunge o împinge apoi către sinucidere. Îmi propun acum să examinez acest bilanț.

De regulă, pe talerul cu ceea ce avem se află toate suferințele și durerile, iar pe cel cu ceea ce ar trebui să avem, toată fericirea și norocul care ne-au ocolit. Însă acest bilanț este calculat greșit de la bun început. Căci, așa cum se spune, „n-am venit pe lume pentru plăcere“. Iar acest lucru este valabil în

ambele sensuri, atât pentru ceea ce este, cât și pentru ceea ce ar trebui să fie. Cine nu a ajuns să simtă asta el însuși poate citi lucrarea unui psiholog experimental rus care a dovedit la un moment dat că omul obișnuit trăiește semnificativ mai multe sentimente neplăcute decât plăcute în viața de zi cu zi. Așadar, ar fi din start cu neputință să trăim doar pentru plăcere.

Dar ar fi măcar necesar așa ceva – și, mai ales, ar merita? Să ne imaginăm un bărbat condamnat la moarte căruia, cu câteva ore înainte de a fi executat, i s-ar da dreptul de a-și alege singur meniul pentru ultima masă. Gardianul intră în celulă și îl întreabă ce și-ar dori, oferindu-i tot felul de bunătăți, însă omul nostru respinge toate ofertele, căci i se pare absolut irelevant dacă își umple sau nu stomacul cu bucate gustoase, fiindcă oricum în câteva ore corpul lui va fi un cadavru. Chiar și senzația de plăcere pe care ar putea-o simți în ganglionii săi cerebrali ar fi fără rost în virtutea faptului că peste două ore aceștia urmează să fie anihilați pentru totdeauna.

Viața stă însă în întregimea ei în fața morții, și, dacă omul acesta ar avea dreptate, atunci și viața noastră, a tuturor, ar fi la fel de lipsită de sens câtă vreme ne-am strădui să obținem doar plăcerea – cât mai multă și cât mai mare. Plăcerea în sine nu este ceva ce poate da sens existenței; prin urmare, nici lipsa plăcerilor, în mod evident, nu poate lipsi viața de sens.

Un bărbat care a putut fi salvat după o tentativă de sinucidere îmi povestea într-o zi că voise să meargă în afara orașului ca să-și tragă un glonț în cap, dar, cum deja era seară târzie, tramvaiele nu mai mergeau și s-a văzut nevoit să ia un taxi. Și-a făcut atunci griji, fiindcă nu voia să risipească banii pe taxi, însă în cele din urmă nu și-a putut reține un zâmbet că era încă în stare să aibă asemenea scrupule cu puțin înainte de moarte. În fața morții, zgârcenia la bani trebuie să-i fi părut lipsită de sens acestui om hotărât să-și pună capăt zilelor.

Cât de frumos a surprins Rabindranath Tagore toate acestea – deziluzia omului față de pretenția sa de a fi fericit în viață – în câteva versuri în care spune:

M-am culcat și am visat,

Că viața e bucurie.

M-am trezit și mi-am dat seama

Că viața este datorie.

Am muncit, și iată:

Datoria era bucuria.

Și prin asta am arătat deja direcția în care se vor îndrepta considerațiile mele de aici înainte.

Așadar, viața este cumva o datorie, o singură mare obligație. Și, desigur, în viață există și bucurie – dar aceasta nu poate fi un obiectiv, n-o putem face să existe ca atare fiindcă așa ne dorim, ci mai degrabă trebuie să apară de la sine – și ea chiar apare de la sine, așa cum apare o consecință. Fericirea nu trebuie, nu are voie și nu poate niciodată să fie un scop, ci doar un rezultat – rezultatul îndeplinirii tocmai acelui lucru care în poezia lui Tagore se numește „datorie“ și pe care ceva mai încolo vom încerca să îl analizăm mai îndeaproape. În orice caz, orice strădanie a omului de a obține fericirea este condamnată, întrucât fericirea poate doar să îi cadă în brațe, nu să fie vânată și prinsă. Kierkegaard a fost cel care a formulat această alegorie înțeleaptă: ușa spre fericire se deschide întotdeauna „în afară“*****, ceea ce înseamnă că i se închide tocmai aceuia care încearcă s-o împingă „înăuntru“.

La un moment dat, m-am aflat față în față – întâmplător, chiar în același timp – cu doi oameni sătui de viață, un bărbat și o femeie. Amândoi îmi spusese că viața lor este lipsită de sens și că „nu mai așteaptă nimic de la ea“. Într-un fel, amândoi aveau dreptate, însă în scurt timp s-a dovedit că, dimpotrivă, ceva îi aștepta pe ei: pe bărbat, o lucrare științifică rămasă neîncheiată, iar pe femeie, un copil care pe atunci trăia în străinătate, într-o țară îndepărtată, unde ea nu putea ajunge.

Aici e momentul să facem o revoluție – „copernicană“, am putea zice împreună cu Kant –, adică o răsucire a gândirii cu o sută optzeci de grade, în

urma căreia întrebarea nu mai poate fi: „Ce mai aștept eu de la viață?“, ci: „Ce așteaptă viața de la mine?“ Ce sarcină mă așteaptă în viață?

Acum înțelegem și cât de greșit este formulată întrebarea despre sensul vieții așa cum este pusă de obicei: nu nouă ne e permis să întrebăm despre sensul vieții, ci viața este cea care pune întrebări, care ni le adresează nouă, noi suntem cei chestionați! Noi suntem cei care trebuie să răspundă, care au de dat, oră de oră, un răspuns la întrebarea constantă pe care le-o pune viața, la „marile întrebări“. Însuși faptul de a trăi nu înseamnă altceva decât a fi chestionat, toată existența noastră nu înseamnă decât a răspunde – a fi răspunzători în fața vieții. Dacă gândim din această perspectivă, nimic nu ne mai poate speria, nici viitorul, nici vreo aparentă lipsă de viitor. Căci acum prezentul este totul, întrucât el conține veșnic noua întrebare despre viață ce ne e adresată. Totul depinde de ce anume se așteaptă de la noi în prezent. Cât despre ce ne așteaptă în viitor, nu avem nevoie să știm acest lucru mai mult decât putem să-l știm.

În acest context, eu spun adesea o povestioară relatată acum câțiva ani într-o notiță de ziar: un bărbat de culoare condamnat la închisoare pe viață a fost la un moment dat deportat pe Insula Diavolului*****. Pe când vaporul Leviathan se afla în larg, la bord a izbucnit un incendiu. Cum situația era dramatică, prizonierul a fost eliberat din cătușe și a participat la acțiunile de salvare, reușind să salveze zece vieți omenești, motiv pentru care, ulterior, a fost grațiat. Și acum vă rog să vă gândiți: presupunând că cineva l-ar fi întrebat pe acest om înainte de îmbarcare, în portul Marsilia, dacă viața lui mai poate avea vreun sens, el ar fi trebuit să scuture din cap – căci ce putea să-l mai aștepte? Însă nimeni dintre noi nu știe ce-l mai așteaptă, ce moment providențial, ce ocazie unică de a face ceva minunat, precum salvarea celor zece vieți de către condamnatul de pe vaporul Leviathan.

Dar întrebarea pe care ne-o pune viața – și răspunsul prin care putem împlini sensul ei pe moment – nu se schimbă doar de la oră la oră, ci și de la un om la altul: clipă de clipă, ea este cu totul alta pentru fiecare individ. Și așa ne dăm seama cât de simplist este formulată întrebarea despre sensul vieții dacă nu e pusă extrem de concret – în concretețea lui aici și acum. A formula astfel întrebarea despre sensul vieții ni se pare, din această perspectivă, la fel de naiv precum gestul reporterului care, luându-i un interviu unui maestru de

șah, i s-ar adresa astfel: „Maestre, spuneți-mi, vă rog, ce mutare credeți că este cea mai bună?” Căci există oare o singură mutare, o mutare anume care să fie bună sau poate chiar cea mai bună, dincolo de situația concretă de joc, dincolo de poziționarea concretă a pieselor?

La fel de naiv era tânărul care într-o zi, în urmă cu mulți ani, a venit la mine înainte să țin undeva o mică prelegere despre sensul vieții și mi-a spus cam așa: „Domnule Frankl, nu vă supărați, în seara asta sunt invitat la viitorii mei socri. Trebuie neapărat să mă duc și nu pot sta la conferința dumneavoastră. Fiți bun și spuneți-mi repede: care-i sensul vieții?”

La ceea ce ne așteaptă în clipa de față, la „provocarea concretă” a momentului, putem răspunde în mai multe feluri.

În primul rând, putem da un răspuns activ, exprimat prin acțiune. Răspunsul la întrebările concrete ale vieții poate fi o faptă pe care o săvârșim sau o lucrare pe care o realizăm. Dar și aici trebuie să avem câteva lucruri în vedere, și ceea ce vreau să spun acum cred că s-ar putea din nou exprima cel mai bine făcând referire la o experiență concretă.

Într-o zi, în fața mea ședea un tânăr cu care discutam exact chestiunea sensului sau a lipsei de sens a vieții. El mi-a formulat următoarea obiecție: „Dumneavoastră vă vine ușor să vorbiți – ați organizat centre de consiliere, ajutați oameni, le ridicați moralul. Dar eu... Cine sunt eu? Ce sunt? Un ajutor de croitor. Ce să fac? Cum pot da un sens vieții prin faptele mele?”

Tânărul acesta uita că, pentru ca viața să fie „împlinită”, nu contează niciodată unde se află cineva în viață sau ce meserie practică, ci numai cum își umple locul, cercul său – și nu contează mărimea razei lui de acțiune, ci doar dacă cercul este umplut. În cercul concret al vieții sale, orice om este inimitabil și de neînlocuit, și asta e valabil pentru fiecare individ. Sarcinile pe care i le dă viața sunt numai ale lui și numai lui i se cere să le îndeplinească. Iar viața unui om care nu și-a umplut cercul relativ mai larg al propriei vieți rămâne mai neîmplinită decât a unuia care răspunde tuturor cerințelor din cercul său, chiar dacă mai mic. În mediul său concret, un ajutor de croitor poate realiza mai multe, iar prin ceea ce face și prin ceea ce lasă nefăcut poate duce o viață mai plină de sens decât un alt om pe care îl invidiază, dacă acesta din urmă nu e conștient de răspunderea sa mai mare în viață și nu se

ridică la înălțimea ei.

„Dar cum stau lucrurile, de pildă, cu șomerii?” ar putea cineva să obiecteze – uitând că practicarea meseriei nu este singurul domeniu în care omul poate da în mod activ un sens vieții sale. Căci oare doar meseria dă vieții sens? Să-i întrebăm pe toți aceia care ni se plâng – nu fără temei – de cât de lipsită de sens le este munca (adesea mecanică), veșnica însumare a unor coloane de numere sau manevrarea mereu aceeași a unor manete de utilaje, la banda rulantă. Viața acestor oameni poate prinde sens abia în bruma de timp liber pe care o au, dacă e umplută cu un sens personal, omenesc. Pe de altă parte, în timpul liber de care dispune din abundență, și șomerul are șansa de a da un sens vieții sale.

Nu aș vrea să creadă nimeni că sunt atât de frivol încât să subestimez greutățile economice, o situație economică disperată sau factorii sociali și economici din asemenea contexte. Știm prea bine, astăzi mai mult decât oricând, că „e-ntâi pâpica, și apoi morala”*****. Nu ne mai facem iluzii din acest punct de vedere. Dar știm la fel de bine cât de lipsită de sens este mâncarea fără niciun fel de moralitate și cât de catastrofală poate fi această lipsă de sens pentru acela care se gândește numai la mâncare. Și, nu în ultimul rând, știm și în ce măsură doar „morala” – a se citi „credința neclintită în sensul necondiționat al vieții” – face viața suportabilă, într-un fel sau altul. Căci am văzut din proprie experiență că omul este sincer dispus și să rabde de foame, atâta timp cât înfometarea are un sens.

Am văzut însă nu doar cât de greu este să rabzi de foame atunci când nu ai nicio „morală”, ci și cât de greu este să-i ceri să fie moral unui om pe care îl lași să sufere de foame. Cândva a trebuit să întocmesc un raport psihiatric, la tribunal, despre un adolescent care, într-o situație absolut disperată, furase o pâine. Instanța pusese întrebarea anume dacă tânărul în cauză era sau nu „inferior”*****. În raportul meu a trebuit să recunosc că, din punct de vedere psihiatric, tânărul nu putea fi considerat în niciun fel „inferior”. Însă nu am formulat această opinie fără a declara în același timp că, în situația lui, ar fi trebuit să fie cu adevărat superior pentru a rezista tentației în clipa când era împins de foame!

Nu doar prin acțiunile noastre putem da un sens vieții. În măsura în care răspundem întrebărilor ei specifice conștienți de responsabilitatea noastră,

putem îndeplini solicitările existenței nu doar ca ființe care acționează, ci și ca ființe care iubesc, prin devotament față de frumos, de măreție, de bine.

Să încerc să vă explic acum într-o frază că experiența frumuseții poate umple viața de sens și în ce fel? Prefer să mă rezum la următorul experiment mental: imaginați-vă că sunteți într-o sală de concert și ascultați simfonia dumneavoastră preferată. Chiar acum se succed pasajele care vă plac cel mai mult și sunteți atât de impresionat, încât vă trec fiori reci pe spinare. Iar acum imaginați-vă că ar fi posibil ceva ce este imposibil din punct de vedere psihologic: sunteți întrebați chiar în această clipă dacă viața dumneavoastră are sens. Cred că îmi veți da dreptate dacă afirm că, în acest caz, n-ați putea rosti decât un singur răspuns, care ar suna cam așa: „Fie și numai pentru clipa asta, și tot ar merita să trăiesc!“

Ceva similar poate simți cel care trăiește astfel nu arta, ci natura, și la fel cel care are o asemenea experiență în legătură cu o altă persoană. Căci nu cunoaștem oare sentimentul care pune stăpânire pe noi în prezența unei persoane anume și care, în cuvinte, s-ar putea exprima cam astfel: „Însuși faptul că o asemenea persoană există pe lume umple de sens lumea și viața pe care o duc în ea“?

Dăm un sens vieții acționând, dar și iubind – și, în fine, suferind. Căci, prin felul cum reacționează la restrângerea posibilităților vieții, care îi afectează capacitatea de a acționa și de a iubi, prin felul cum se raportează la aceste restricții, cum își asumă suferința sub imperiul lor – prin toate acestea omul are încă există posibilitatea de a transpune valorile în realitate.

Așadar, cum reacționăm în fața greutăților – asta arată cine suntem și asta poate să dea vieții sens. Să ne amintim, de pildă, de spiritul sportiv, atât de specific omenesc! Ce altceva face sportivul decât să își inventeze singur greutăți tocmai pentru a evolua prin depășirea lor? Bineînțeles, în general, nu este nevoie să ne creăm singuri greutăți. Mai degrabă, suferința provocată de nenorociri are sens doar atunci când acestea sunt abătute asupra noastră de soartă, deci inevitabile și insurmontabile.

Soarta, adică lucrurile care ni se întâmplă fără voia noastră, poate fi cu siguranță modelată – într-un fel sau altul. „Nu există condiție care să nu poată fi înnobilită prin muncă sau răbdare“*****, spune Goethe. Fie ne

schimbăm soarta – atât cât e posibil –, fie o acceptăm de bunăvoie – atât cât e necesar. În ambele cazuri, sufletește nu putem decât să creștem interior pe seama nenorocirii. Iar acum înțelegem ce vrea să spună Hölderlin când scrie: „Cel ce pășește peste mizeria lui se înalță“*****.

Ce neînțelegere ni se pare acum când oamenii se plâng pur și simplu de nenorocirea lor sau își blestemă soarta! Ce s-ar fi ales de fiecare dintre noi fără soarta sa? Cum altfel ar fi dobândit existența noastră formă și contur, dacă nu sub loviturile de ciocan ale sorții, dacă nu în incandescența suferinței pe care ne-o provoacă? Cine se revoltă împotriva sorții sale – deci împotriva lucrurilor în legătură cu care nu poate face nimic și a ceea ce în mod sigur nu poate schimba – nu a înțeles sensul sorții. Soarta face parte integrantă din totalitatea vieții noastre și nici cea mai mică fărâmbă din ceea ce ne este sortit nu poate fi extras din această totalitate fără a distruge întregul, forma existenței noastre.

Soarta face deci parte din viața noastră, și la fel și suferința. Dacă viața are sens, atunci și suferința are. Prin urmare, suferința – dacă este necesară – conține în ea posibilitatea sensului – și, de fapt, este recunoscută și apreciată peste tot pentru asta.

Acum câțiva ani, a ajuns la noi vestea că organizația de cercetași din Anglia a premiat trei tineri pentru cele mai mari realizări ale lor. Și cine a primit aceste distincții? Trei tineri care zăceau în spital, bolnavi incurabil, și care totuși își purtau povara sorții cu demnitate și curaj. A fost o recunoaștere clară a faptului că a îndura în mod autentic o soartă cu adevărat grea este o realizare, ba chiar cea mai mare realizare posibilă.

Așa încât acum, la o privire mai atentă, alternativa din citatul din Goethe reprodus mai sus nu se mai susține întru totul. În ultimă instanță, problema nu se pune în terme-ni de a acționa ca să realizezi ceva sau de a îndura – în unele cazuri, faptul însuși de a îndura este cea mai mare realizare.

După părerea mea, esența suferinței adevărate ca realizare este poate cel mai bine exprimată de cuvintele lui Rilke, care exclama la un moment dat: „Sunt atâtea de îndurat*****!“ Limba germană cunoaște doar verbul aufarbeiten, însă Rilke a înțeles prea bine că realizările purtătoare de sens ale vieții noastre se pot obține prin suferință cel puțin la fel de bine ca prin munca

activă.

Din faptul că de fiecare dată nu există decât o singură posibilitate de a da sens vieții, momentului, într-un fel sau altul din cele descrise mai sus, deci o singură decizie cum să-i răspundem, și din faptul că, totuși, de fiecare dată viața ne pune o întrebare cât se poate de concretă – din acestea rezultă că viața ne oferă întotdeauna posibilitatea împlinirii unui sens, așadar, potențial, ea are întotdeauna sens. Ba chiar, am spune, existența umană poate căpăta sens oricând „până la ultima suflare” – câtă vreme respiră, câtă vreme are conștiință, orice om e responsabil de răspunsurile pe care le dă la întrebările vieții. Ceea ce n-ar trebui să ne surprindă dacă ne amintim în ce constă marele adevăr fundamental al condiției umane: că ea nu înseamnă altceva decât a fi conștient și a fi răspunzător.

Dar, dacă viața are întotdeauna sens, în funcție de posibilitățile existenței, dacă depinde doar de noi să se umple în fiecare clipă cu acest sens posibil, mereu schimbător, dacă este răspunderea și decizia noastră să transpunem în realitate acest sens, atunci știm sigur un lucru: ceea ce este neîndoielnic lipsit de noimă și nu are absolut niciun sens e să renunți la viață. Sinuciderea nu este în niciun caz răspunsul la vreo întrebare, ea nu este niciodată capabilă să rezolve o problemă.

Mai devreme a trebuit să apelăm la alegoria jocului de șah pentru a lămuri poziția omului în existență, faptul că e întotdeauna solicitat să răspundă la întrebările vieții. Prin exemplul „cele mai bune mutări” voiam să arătăm că întrebările puse de viață pot fi concepute doar ca întrebări concrete, care se referă de fiecare dată la o persoană și o situație – un om anume și un moment anume, întrebări pentru un „aici și acum” specific. Trebuie să recurgem din nou la metafora jocului de șah, pentru a arăta de data asta cât de complet lipsită de sens este încercarea de a „rezolva” o problemă a vieții prin sinucidere.

Să ne imaginăm o clipă că un jucător de șah este pus în fața unei situații de joc problematice la care nu găsește soluție. Ce face el atunci? Își azvârle piesele de pe tablă. Este aceasta o soluție pentru situația în care se găsește? Cu siguranță, nu. Însă exact așa procedează sinucigașul: își aruncă viața la gunoi și crede că astfel a găsit soluția la o problemă a vieții aparent fără ieșire. Nu știe că astfel încalcă regulile de joc ale vieții, la fel cum și jucătorul

de șah din povestea noastră desconsideră regulile șahului, conform cărora o problemă de șah se poate rezolva printr-o mișcare a calului, printr-o rocadă sau Dumnezeu mai știe prin ce altă mutare, dar, în orice caz, printr-o mutare de șah, nu prin gestul descris mai sus. Așadar, și sinucigașul încalcă regulile de joc ale vieții – care nu ne cer să câștigăm cu orice preț, dar ne cer imperios să nu renunțăm niciodată la luptă.

Acum, cineva ar putea obiecta în felul următor: da, sinuciderea este lipsită de sens, dar viața însăși nu devine și ea lipsită de sens prin faptul că oricum ne așteaptă moartea, în mod firesc, pe fiecare dintre noi? Nu face moartea ca tot ce întreprindem să fie de la bun început lipsit de sens, având în vedere că nimic nu durează?

Să încercăm să găsim un răspuns la această obiecție răsturnând întrebarea. Să ne întrebăm: „Și dacă am fi nemuritori?” La aceasta putem răspunde: dacă am fi nemuritori, atunci am putea amâna totul, dar absolut totul. Căci nu ar mai conta niciodată dacă facem ceva chiar acum, sau mâine, sau peste un an ori zece, sau oricând altcândva. Nu ne-ar amenința nicio moarte, niciun sfârșit, posibilitățile nu ne-ar fi nicicum limitate și deci nu am avea niciun motiv să ne dedicăm unei acțiuni sau experiențe acum – căci ar fi timp, am avea un timp infinit. Dimpotrivă, numai și numai datorită faptului că suntem muritori, că viața noastră are un sfârșit, că timpul nostru este finit și că posibilitățile ne sunt limitate, tocmai datorită acestui fapt a întreprinde ceva, a profita de o posibilitate și a o realiza, a o împlini, a folosi și umple timpul devin gesturi purtătoare de sens. Moartea reprezintă imboldul către toate acestea. Așa încât moartea constituie fundalul în raport cu care faptul ființării noastre devine un act de responsabilitate.

Dacă privim lucrurile astfel, atunci e foarte posibil ca durata vieții unui om să se dovedească, în esență, irelevantă. O durată mare nu face viața automat plină de sens, la fel cum o durată mică nu înseamnă că sensul îi lipsește. Nici biografia unui om nu o judecăm după numărul de pagini al cărții care o prezintă, ci numai după bogăția conținutului.

Aici ar mai fi de abordat o chestiune, anume dacă viața unui om care nu are urmași devine lipsită de sens doar în virtutea acestui lucru. Și putem răspunde astfel: fie viața, ca viață individuală, are sens – pe care atunci și-l păstrează – și când nu se reproduce, așadar când nu se angajează în acest proces de

„imortalizare“ biologică – de altfel, cât se poate de iluzorie; fie viața individuală, viața unei persoane, nu are sens – și atunci n-ar putea niciodată să-l capete doar prin faptul că năzuiește să se „imortalizeze“ prin reproducere. Căci a imortaliza ceva ce este în sine lipsit de sens este la rândul său lipsit de sens.

Din toate acestea nu putem trage decât o concluzie: moartea este o parte a vieții înzestrată cu sens – la fel ca suferința omenească. Niciuna nu lipsește existența omului de sens, ci abia ele i-l dau. Așadar, tocmai irepetabilitatea existenței noastre pe lume, faptul că timpul ei nu poate fi dat înapoi, irevocabilitatea tuturor lucrurilor cu care ne umplem – sau nu ne umplem – viața dau existenței noastre semnificație.

Însă nu doar irepetabilitatea ei ca întreg dă greutate vieții individuale. Și irepetabilitatea fiecărei zile, a fiecărei ore, a fiecărei clipe ne încarcă existența cu povara unei răspunderi teribile, dar minunate! Orice oră căreia nu-i îndeplinim într-un fel sau altul cerințele este pierdută, pierdută pe vecie. Invers, ceea ce realizăm profitând de ocazia momentului rămâne conservat în realitate, într-o realitate în care este doar aparent „suspendat“ prin faptul că a devenit trecut. De fapt, este „suspendat“ în sensul de „rămas pe loc“. A fi fost astfel este, în acest sens, poate cea mai sigură formă de a fi. Căci ființarea pe care am conservat-o în acest „trecut“ nu mai poate fi atinsă de vremelnicie.

Neîndoielnic, din perspectivă biologică, organică, viața noastră este vremelnică prin natură. Din ea nu rămâne nimic – și totuși cât de mult poate rămâne! Ceea ce rămâne din ea, din noi, ceea ce ne poate supraviețui sunt lucrurile pe care le-am realizat în existența noastră și care continuă să aibă efect după și dincolo de noi. În capacitatea ei de a avea efect, viața noastră se „dezintegrează“ treptat, asemănându-se cu radiul, a cărui formă materială de asemenea se preschimbă tot mai mult, pe durata sa de viață, în energie radiantă (este știut că substanțele radioactive au o „viață“ limitată), nemaiputând reveni niciodată la starea fizică anterioară. Ceea ce noi „radiem“ în lume, „unde“ care emană din ființa noastră – asta este ceea ce va rămâne din noi după ce ființa noastră se va fi stins deja de mult.

Există un mijloc – am putea spune chiar un truc – de a face perfect vizibilă, în totalitatea ei, această răspundere care ne încarcă existența în fiecare clipă și pe care o putem înfrunta doar tremurând și totuși, până la urmă, și cu o

anumită bucurie. Căci există un fel de imperativ categoric, o formulă de genul „poartă-te ca și cum“ – formal similară celebrei maxime a lui Kant –, care sună cam așa: „Trăiește ca și cum ai trăi pentru a doua oară și ca și cum prima dată ai fi greșit tot ce ești acum pe cale să faci!“

Finitudinea esențială a existenței noastre temporale, vizibilă în relație cu moartea, chiar dacă moartea este încă departe, nu e singurul lucru care dă sens existenței: și finitudinea noastră în relația cu alte persoane face viața fiecărui individ nu lipsită, ci tocmai plină de sens. E vorba aici de imperfecțiunea noastră, de limitările noastre interioare, date fiecăruia dintre noi potrivit cu înclinațiile sale particulare.

Înainte însă de a detalia ideea încărcăturii de sens a imperfecțiunii noastre, să ne punem mai întâi întrebarea dacă disperarea unui om din cauza imperfecțiunii și insuficienței sale poate fi vreodată legitimă, dacă un om care își măsoară existența în raport cu ceea ce ar trebui să fie, așadar își aplică standardul unui ideal, poate fi vreodată complet lipsit de valoare. Nu cumva însuși faptul că poate ajunge la disperare în legătură cu sine îl justifică într-un fel și, până la urmă, într-o anumită măsură, îi văduvește disperarea de îndreptățire? Ar putea el vreodată să se judece pe sine dacă ar fi atât de lipsit de valoare, încât nici măcar să nu vadă idealul? Oare nu tocmai distanța lui față de ideal, de îndată ce îl percepe, atestă că omul acesta nu l-a renegat complet?

Iar acum, revenind la problema sensului imperfecțiunilor și al dezechilibrelor noastre: să nu uităm că fiecare individ este imperfect, dar imperfect altfel decât alții – fiecare „în felul său“, unic în imperfecțiunea lui. Într-o formulare pozitivă, fiecare om devine într-un fel de neînlocuit, nesubstituibil, imposibil de a fi reprezentat de altul.

Pentru aceasta găsim un model cât se poate de nimerit din lumea biologiei. Se știe că, la începuturile dezvoltării organismelor vii, celulele erau „bune la toate“. O celulă așa-numită „primitivă“ poate să facă orice: să se hrănească, să se miște, să se reproducă, să „simtă“ cumva mediul înconjurător și așa mai departe. Abia în etapele ulterioare ale evoluției celulelor în grupări mai complexe celula individuală se specializează, încât, în cele din urmă, ajunge să îndeplinească o singură funcție – conform principiului diviziunii progresive a muncii din întregul organism. Pierzând „completitudinea“

originară a posibilităților sale, celula dobândește o relativă non-substituibilitate funcțională. Astfel, de pildă, o celulă din retina ochiului nu se mai poate hrăni, nu se mai poate mișca, nu se mai poate reproduce. Dar acel singur lucru pe care-l poate face – să vadă – îl face excepțional de bine, devenind de neînlocuit în această funcție specifică. O celulă dermică, musculară sau reproducătoare nu mai poate nicidecum să o substituie.

La fel cum, mai devreme, moartea ni s-a arătat necesară pentru descoperirea sensului prin faptul că justifică unicitatea existenței noastre și, odată cu ea, responsabilitatea fiecăruia din noi, tot plină de sens ni se arată acum și imperfecțiunea omului, pentru că – văzută acum ca valoare pozitivă – ea asigură unicitatea ființei noastre.

Această unicitate ca valoare pozitivă nu se poate totuși întemeia prin sine însăși, ci, la fel ca semnificația funcțională a unei celule individuale pentru întregul organism, capătă semnificație și valoare abia prin faptul că se raportează la un întreg supraordonat, anume la o comunitate umană. Ea poate fi valoroasă numai atunci când nu este unicitate doar pentru sine, ci pentru comunitatea umană. Faptul simplu și banal că fiecare individ are un desen „unic“ al pielii pe buricele degetelor e relevant cel mult pentru criminaliști, în cercetările lor sau în identificarea unui infractor anume. Această „individualitate“ biologică a fiecărui om nu îl face însă o „personalitate“, o ființă de valoare pentru comunitate prin unicitatea sa.

Dacă ar fi să rezumăm irepetabilitatea existenței umane individuale și unicitatea fiecărui om înțelegem ca unicitate „pentru“ – deci raportată la ceilalți, la comunitate – în-tr-o formulă care să ne aducă aminte de responsabilitatea „teribilă și măreață“***** a omului, de „seriozitatea“ vieții sale, putem să apelăm la un precept pe care Hillel, unul dintre părinții Talmudului, și l-a făcut deviză în urmă cu aproape două mii de ani. Acesta sună astfel: „Dacă nu eu, atunci cine altcineva? Dacă doar pentru mine, atunci ce sunt eu? Iar dacă nu acum, atunci când?“ „Dacă nu eu...“ – aici vedem unicitatea fiecărui individ; „dacă doar pentru mine...“ – aici vedem lipsa de valoare și de sens a unei asemenea unicități câtă vreme nu este o unicitate care „servește“; „iar dacă nu acum...“ – aici vedem irepetabilitatea fiecărei situații individuale.

Acum, rezumând tot ce am avut de spus în chestiunea „sensului“ vieții, am

putea formula astfel: viața însăși înseamnă a fi chestionat, a răspunde – înseamnă ca fiecare să fie responsabil de propria sa existență. Ea nu mai pare ceva ce ne este dat, ci mai degrabă ceva ce ne este dat spre îndeplinire – este în fiecare clipă o însărcinare. De aici rezultă și că viața poate căpăta cu atât mai mult sens cu cât devine mai grea. Cât e de bucuros sportivul – să zicem, aplinistul – care caută „sarcini”, care își creează singur greutăți, atunci când găsește într-un perete de stâncă o „variantă” dificilă – și mai dificilă!

În acest punct, însă, trebuie să menționăm că, în felul în care percepe viața, în care își înțelege existența, omul religios iese în evidență prin faptul că face un pas mai departe decât cel care își înțelege viața ca îndatorire, căci el percepe și instanța care îi pune în față o sarcină sau care l-a pus pe el în fața sarcinilor – ființa divină. Cu alte cuvinte: omul religios își trăiește viața ca pe o misiune divină.

Ca să încheiem și să rezumăm, ce am putea afirma pe tema „valorii” vieții? Perspectiva care ni s-a limpezit aici se poate exprima probabil cel mai nimerit prin cuvintele lui Hebbel*****, care spune: „Viața nu este ceva, ci șansa de a face ceva”.

Despre sensul și valoarea vieții

(II)

Una dintre concluziile la care am încercat să ajungem în prima noastră expunere este următoarea: dacă viața are sens, atunci și suferința trebuie să aibă.

Boala ține și ea de suferință. Spunem „ține de“, căci „suferință“ și „boală“ nu sunt același lucru. Omul poate suferi fără să aibă vreo boală și poate fi bolnav fără să sufere. Suferința este ceva atât de pur omenesc, ceva care ține cumva de viața umană ca atare, încât, în anumite circumstanțe, tocmai a nu suferi poate fi o boală. Vedem acest lucru îndeosebi în cazul acelor boli denumite în genere „boli mintale“ și care, totuși, nu sunt decât boli legate de minte. Căci mintea în sine nu poate fi bolnavă – conținutul cognitiv poate fi, după caz, doar adevărat sau fals, poate fi valid sau nu, dar niciodată bolnav. Ce se poate îmbolnăvi este numai psihicul. Totuși, în cazul anumitor boli psihice, mai ales al celor care nu au o bază psihică, ci sunt mai degrabă condiționate corporal, așadar, în cazul așa-numitelor „boli mintale“ (psihoze, spre deosebire de nevroze, care au cauze psihice), incapacitatea de a suferi poate fi un simptom.

Un om care a avut o infecție sifilitică va fi într-o anumită măsură amenințat, după câțiva ani sau chiar decenii, cu o anumită probabilitate (mică), de o boală ulterioară a creierului, numită paralizie*****. Atâta timp cât nu știe că se poate stabili cu precizie și certitudine – prin intermediul analizei lichidului cefalorahidian în anumite momente și la anumite intervale – dacă el face parte din grupa de risc sau nu, acest om se va teme de declanșarea tulburării mintale. (În treacăt fie spus, dacă analiza lichidului cefalorahidian are rezultat pozitiv, paralizia poate fi prevenită prin tratamentul contra malariei, iar cea deja instalată poate fi vindecată printr-un tratament timpuriu). Teamă de paralizie poate, la rândul ei, să capete dimensiuni malade, adică să fie exacerbată până la patologic, nevrotic. Dar ce vedem atunci când un astfel de om chiar ajunge să facă paralizia, atunci când boala (de care s-a temut în mod patologic) chiar se declanșează? În aceeași clipă, omul nostru încetează să se mai teamă de ea. Și de ce? Pentru că este specific

paraliziei ca persoana afectată să capete o dispoziție plăcută, în care nu poate suferi – practic, în suferința sa, omul nu poate suferi.

În general, medicul se ferește să comunice de față cu un bolnav sau bolnavului însuși diagnosticul unei boli atât de grele și universal temute ca paralizia. Dar în cazul celui care suferă de această formă, îngrijorările doctorului sunt neîntemeiate: el poate fără ezitare să-i explice despre ce boală este vorba, fiindcă pacientul va susține zâmbitor că diagnosticul este greșit. Iar dacă medicul îi atrage apoi atenția că bolnavul nu e în stare nici măcar să vorbească bine, acesta va rămâne netulburat și – cum se întâmplă de obicei în asemenea cazuri – va da vina pentru defectele sale de vorbire pe dantura proastă sau pe proteza dentară.

Tot ceea ce îi impresionează sau zguduie pe oamenii normali trece pur și simplu pe lângă pacienții a căror capacitate de a suferi a fost afectată de o boală psihică, fără a-i mișca sau a produce vreo impresie asupra lor.

Să luăm drept exemplu situația internării într-un spital psihiatric. Îmi amintesc de un suferind de paralizie [generală progresivă] care a intrat în camera unde noi medicii îi examinăm pentru prima dată pe pacienții nou internați. Cu un zâmbet jovial și cu o dispoziție cât se poate de prietenoasă, ne-a salutat și ne-a mărturisit că e nespus de bucuros să fie împreună cu noi, iar mai târziu, în timp ce era pregătit pentru o puncție lombară, nu a arătat nici cea mai mică teamă, spunând doar: „Știu prea bine de ce-mi faceți toate astea: ca să nu mă plictisesc!“ Iar când, în sfârșit, i s-a făcut și puncția, la care trebuie să fi simțit totuși o înțepătură, a scos un „au!“ cumva meditativ, însă nu fără a adăuga imediat: „Ce frumos a fost!...“

Când ignori faptul că omul bolnav psihic, îndeosebi cel care are o „boală mintală“, și-a pierdut capacitatea normală de a suferi, atunci ți se poate întâmpla ceea ce mi s-a întâmplat mie odată: eram de serviciu la internări într-un spital de psihiatrie și la un moment dat am fost chemat în pavilionul de primiri pentru o pacientă nou-sosită. Ajuns acolo, am dat peste o doamnă mai în vârstă și una mai tâ-nără, evident mamă și fiică. Mama gesticula agitată și se văicărea de cât de groaznic e totul, în timp ce fiica încerca s-o liniștească și s-o consoleze, spunându-i că totul are să fie bine și tot așa. Când am vrut să-i pun o întrebare pacientei și m-am întors către mama neliniștită, ea a arătat cu degetul, pe la spate, către fiică – fiica era bolnava! Iar bolnava

nu era câtuși de puțin neliniștită sau îngrozită de faptul că se interna într-un „azil de nebuni“. Exact din cauza bolii, reacționa cu relativă apatie la situația aceasta nu tocmai obișnuită și nu tocmai plăcută de a fi fost adusă într-o unitate de îngrijire psihiatrică. Or, într-o situație anormală, tocmai o reacție anormală (agitată, emoțională) reprezintă comportamentul normal.

Dar există și stări psihice maladive în care, paradoxal, omul suferă tocmai din cauza faptului că nu poate suferi. Există, de pildă, o formă particulară de melancolie care, spre deosebire de cea normală, nu este asociată cu tulburări de dispoziție, în sensul de tristețe sau frică, ci în care bolnavii se plâng exclusiv de faptul că nu se pot nici bucura, nici suferi, că nu sunt mișcați de nicio emoție – indiferent că e vorba de experiențe plăcute sau neplăcute –, că se simt apatici și reci emoțional. Într-adevăr, acești bolnavi se lamentează că nu mai pot nici măcar plânge, iar disperarea lor că nu sunt în stare să sufere este printre cele mai teribile forme de disperare pe care îi este dat unui psihiatru să le vadă. Cât de adânc trebuie să fie sădită în conștiința noastră înțelegerea faptului că suferința aparține vieții înseși!

Însă pentru noi toți, lucrul acesta nu e atât de ciudat pe cât ar putea să pară la prima vedere. În condiții de viață psihică normală, omul știe cumva, de fapt, cât de mult face parte suferința din viață. Căci haideți să ne întrebăm, cu toată sinceritatea și seriozitatea, dacă am vrea cumva să ștergem cu buretele experiențele triste din trecutul nostru – eventual pe cele sentimentale –, dacă am vrea să ne descotorosim de toate suferințele și durerile prin care am trecut. Cu siguranță toți am spune „nu“. Căci, într-un fel, știm cât de mult am crescut și ne-am maturizat tocmai prin aceste episoade și perioade neplăcute ale existenței noastre.

Acum, cineva dintre dumneavoastră ar putea să obiecteze că aceasta e doar o amăgire sofistică, o manevră demagogică din partea mea; că ar trebui să întreb mai degrabă pe cineva care se află încă în mijlocul unei suferințe dacă și-o acceptă ca atare. Și aici putem să apelăm la câteva experiențe nemijlocite și grăitoare.

În urmă cu abia puțin mai mult de un an, o mulțime de bărbați din lagărele de concentrare stăteau în șanțuri, trudind și izbind cu lopețile și târnăcoapele în pământul înghețat, de săreau scânteii. Iar dacă gardianul se îndepărta puțin de grup și, rămânând nesupravegheate, mâinile obosite se opreau pentru scurtă

vreme din mânuit lopeți și târnăcoape, bărbații trimiși în afara lagărului în „brigăzi externe“ prindeau a vorbi, iar aceste discuții la locul de muncă erau mereu aceleași, revenind, ca un automatism psihic straniu, la același subiect: mâncarea. Se făcea schimb de rețete de gătit, se întocmeau meniuri, câte unul îi întreba pe ceilalți despre mâncărurile lor preferate sau le vorbea despre cine știe ce bunătăți, își închipuiau cum aveau să se servească unii pe alții într-o bună zi, când, după eliberarea din lagăr, aveau să se invite reciproc la masă, ca musafiri.

Și totuși cei mai buni dintre ei nu-și doreau această zi a eliberării doar ca să se poată din nou desfăta cu delicatese culinare, ci dintr-un cu totul alt motiv: ca să se termine odată această stare nedemnă de un om în care erai silit să nu te poți gândi la nimic altceva decât mâncarea; această situație în care omul nu se putea gândi la altceva decât dacă e nouă și un sfert sau nouă și jumătate dimineața sau e unsprezece și jumătate sau și trei sferturi la amiază și câte ore mai are de îndurat în șanțurile acelea înghețate, cu stomacul gol, până la scurta pauză de prânz sau până seara, când făcea marșul înapoi către lagăr și putea, în sfârșit, să meargă la cantină și să ia în mâini castronul de supă. Cât tânjeam noi atunci după adevăratele suferințe omenești, după adevăratele probleme și conflicte omenești, în locul acestor gânduri nedemne despre mâncare sau foame, despre frig sau somn, despre trudă sau loviturile primite! Cu câtă melancolie și tristețe ne gândeam la vremurile când încă aveam parte de suferințele, problemele și conflictele noastre omenești, nu de suferințele și fricile unui animal! Iar, când ne gândeam la viitor, cât de reală ne era dorința să ducem nu o viață lipsită de suferințe, probleme și conflicte, ci una în care am fi avut într-adevăr de suferit, dar cu acel tip de suferință încărcată de sens care îi este dată omului în calitatea sa de om.

Am aflat deja că împlinirea sensului este cu putință în trei direcții principale: omul poate da sens existenței sale în primul rând făcând ceva, acționând, creând – realizând concret o lucrare; în al doilea rând, având experiența intimă a ceva – natura, arta – sau iubind alți oameni; și, în al treilea rând, chiar și atunci când nu-i este dată posibilitatea sensului nici în prima, nici în a doua direcție, omul poate încă da valoare vieții sale, poate încă găsi un sens în ea exact prin poziția pe care o adoptă față de limitarea definitivă, inevitabilă și incontestabilă a posibilităților sale, prin felul cum se adaptează la ea, cum reacționează, cum își acceptă soarta. În decursul vieții, în funcție

de „provocarea momentului“, omul trebuie să fie gata să schimbe, uneori brusc, direcția în care își împlinește sensul. Căci am arătat deja că sensul vieții poate fi doar concret – atât în raport cu fiecare individ, cât și cu fiecare moment în parte. Întrebarea pe care ne-o adresează viața se schimbă și de la o persoană la alta, și de la o situație la alta. Acum, folosindu-mă de un exemplu, aș vrea să vă arăt cum o asemenea schimbare de direcție a fost, pe de o parte, „impusă“ de soartă, iar pe de alta, îndeplinită cu „supunere“ de persoana în cauză.

În toiul unei vieți profesionale dinamice și prolifică – era un foarte căutat grafician de reclame –, un tânăr a fost brusc smuls din mediul său de activitate de o tumoră spinală malignă, inoperabilă, care i-a apărut în partea superioară a coloanei. Tumora i-a provocat în scurt timp paralizia brațelor și picioarelor, încât nu mai putea continua să dea vieții sale sens așa cum o făcuse până atunci, și anume într-un mod activ. Dintr-odată, s-a trezit dat la o parte de pe drumul lui, împins într-o altă direcție. Direcția acțiunii i-a devenit tot mai inaccesibilă, și el a ajuns să mizeze tot mai mult pe găsirea sensului în experiențele pasive ale situației sale limitate, extrăgând un sens din viața sa chiar și în contextul unor posibilități atât de restrânse. Și ce a făcut? Cât a zăcut în spital, a citit mult, alegând cărți pentru care înainte, copleșit de viața sa profesională, nu găsisese niciodată timp, a ascultat atent muzică la radio și a purtat cele mai interesante conversații cu alți pacienți. S-a retras, așadar, în acel plan al existenței de dincolo de starea activă, în care omului îi este cu putință să dea sens vieții, să răspundă la întrebările ei doar absorbind pasiv lumea în sine însuși. E deci lesne de închipuit că acest om curajos nu avea acum nici pe departe sentimentul că viața i-ar fi devenit lipsită de sens, în ciuda limitărilor.

Dar apoi a venit momentul în care boala ajunsese în-tr-un stadiu atât de avansat, încât n-a mai fost capabil să țină o carte în mâini – într-atât îi slăbiseră mușchii; n-a mai putut nici să suporte căștile, căci îi provocau dureri groaznice de cap; în cele din urmă, a ajuns să-i vină greu și să vorbească și nu mai putea purta discuții aprinse și pline de spirit cu ceilalți bolnavi. Astfel a fost din nou dat deoparte, alungat de soartă – doar că acum nu numai din planul creării de valoare prin acțiune, ci și din planul creării de valoare prin trăire. Aceasta era situația lui medicală în ultimele zile de viață. Dar el a reușit să extragă un sens chiar și din această stare de lucruri, tocmai prin felul

în care s-a raportat la ea.

Știa cât se poate de bine că zilele, ba chiar și orele îi sunt numărate. Îmi amintesc foarte clar vizita pe care am făcut-o, ca medic de gardă în spital, în ultima după-amiază pe care a trăit-o acest om. Când am trecut prin dreptul lui, mi-a făcut semn să mă apropiu. Vorbind cu dificultate, mi-a dat de înțeles că ar fi auzit în dimineața acelei zile, în timpul vizitei făcute de medicul-șef al secției, că profesorul G. ar fi cerut ca bolnavului să i se administreze, în ultimele sale ore, o injecție de morfină pentru a-i ușura agonia. Pentru că acum avea motive să presupună – mi-a zis el mai departe – că în noaptea aceea urma să „îi sune ceasul“, mă ruga să-i fac injecția chiar atunci, în timpul vizitei, pentru ca asistenta să nu fie nevoită să mă cheme târziu și să mă deranjeze din somn din cauza lui... În ultimele lui ore de viață, omul acesta încă se gândea cum să-i protejeze pe ceilalți și să nu-i „deranjeze“! Lăsând la o parte curajul cu care a îndurat toată suferința și toate durerile, ce realizare extraordinară – nu profesională, ci umană – rezidă în această scurtă remarcă, în această disponibilitate de a arăta considerație față de alții chiar în ultimele sale clipe! Mă veți înțelege dacă afirm acum că nicio reclamă, oricât de minunată ar fi fost, nici măcar cea mai bună și frumoasă reclamă din lume, dacă pacientul nostru ar fi reușit s-o creeze în cariera lui, nu s-ar fi ridicat la înălțimea simplei realizări omeneste pe care a exprimat-o comportamentul acestui om în ultimele lui ore de viață.

Vedem deci că boala nu determină neapărat o pierdere de sens, o sărăcire a sensului existenței, ci mai degrabă are întotdeauna sens, în funcție de posibilități. Faptul că o pierdere de sens nu este obligatorie nici chiar atunci când omul suferă o împușinare fizică reiese și din următorul caz: într-o zi, în spitalul în care lucram pe atunci a fost internat unul dintre cei mai respectați avocați austrieci. Din cauza arteriosclerozei, suferise o cangrenă și a fost nevoie să i se amputeze un picior. După ce a trecut cu bine de operație, a venit și ziua în care trebuia să facă primele încercări de a merge olog. Cu ajutorul meu, omul s-a dat jos din pat și, abătut, a început să țopăie greoi prin cameră, ca o vrabie. Apoi a izbucnit brusc în lacrimi, și venerabilul, faimosul bărbat pe care îl țineam de mâini a plâns încet ca un copil. „N-o să pot îndura așa ceva – n-are niciun sens să trăiesc ca un olog!“ s-a lamentat el. Atunci l-am privit în ochi și l-am întrebat apăsător, dar pe un ton de glumă: „Spuneți-mi, domnule președinte, aveți de gând să vă construiți o carieră de succes ca

sprinter sau alergător de fond?“ Uimit, el a ridicat privirea. „Fiindcă“, am continuat eu, „atunci și numai atunci v-aș putea înțelege disperarea și afirmația de adineauri. Căci atunci ați fi fost scos din joc, atunci viața dumneavoastră și continuarea ei ar fi fost într-adevăr fără sens din punctul dumneavoastră de vedere, fiindcă n-ați mai putea fi nici sprinter, nici alergător de fond. Însă, dincolo de asta, pentru un om ca dumneavoastră, care până acum a trăit într-un mod plin de sens, care a acționat eficient și și-a făcut un renume în domeniu, cum se poate ca viața să-și fi pierdut pur și simplu sensul doar pentru că el a pierdut un picior?“ Omul a înțeles deîndată ce voiam să spun și am văzut cum fața brăzdată de lacrimi i se luminează de un zâmbet.

Așadar, boala nu trebuie nici pe departe să însemne o pierdere de sens. Ba mai mult decât atât: uneori ea poate însemna chiar un câștig. Pentru a lămuri această posibilitate, aș vrea să vă povestesc ceva care s-a petrecut într-un lagăr de concentrare. M-am întâlnit acolo, la un moment dat, cu o femeie tânără pe care o cunoscusem înainte. Când am revăzut-o în lagăr, era într-o stare jalnică și bolnavă pe moarte – lucru pe care îl știa. Și totuși, cu câteva zile înainte de a muri, mi-a spus: „Sunt recunoscătoare sorții că m-a adus aici. În viața mea anterioară de burgheză, am avut ambiții de culturalizare, dar cumva nu luam lucrurile prea în serios. Însă acum sunt fericită, în ciuda a tot ce se întâmplă. Acum totul a devenit serios și pot, ba chiar trebuie să arăt de ce sunt în stare“. În timp ce rostea aceste cuvinte era mai bucuroasă decât o văzusem vreodată. Femeii acesteia i-a fost dat astfel – a avut norocul – să facă ceea ce Rilke cerea de la fiecare om și îi dorea fiecărui om: să moară de „a sa moarte“*****. Cu alte cuvinte, să integreze până și moartea, într-un mod încărcat de sens, în întregul propriei sale vieți, ba chiar să împlinească sensul vieții în moarte.

Prin urmare, nu trebuie să ne mai mire că există oameni care (prin această viziune de integrare a sensului morții în sensul vieții luat ca întreg) consideră că boala și moartea nu numai că nu sunt o pierdere, nu numai că sunt un câștig, ci sunt aproape un „dar“.

Am în față o scrisoare în original, despre care vreau să subliniez că nu mi-a fost adresată mie, așa că autorul ei cu siguranță nu avea de unde să știe că eu o voi folosi la un moment dat într-o prelegere, ca exemplu. Însă, înainte de a

vă citi pasajele relevante din ea, aş vrea să vă povestesc contextul în care a fost scrisă. Autorul ei fusese brusc lovit de o boală grea care îi afecta măduva coloanei vertebrale, punându-i viaţa în pericol. Ca să se trateze mai bun, omul se retrăsese departe de Viena, în casa de la ţară a unei doamne care îi era prietenă. Cunoscuţii lui îl abordaseră pe unul dintre cei mai faimoşi specialişti din Europa, iar acesta se exprimase în defavoarea unei operaţii, care, argumentase el, ar fi avut sub cinci la sută şanse să reuşească. Despre asta relata unul din prieteni într-o scrisoare către stăpâna casei în care era oaspete pacientul meu. Scrisoarea cu pricina a fost adusă pe o tavă de către o cameristă neştiutoare în timp ce gazda şi oaspetele bolnav luau micul-dejun împreună.

În scrisoarea pe care o ţin eu în mâini, bolnavul relatează întâmplarea aceasta, apoi continuă:

Aşa că X a trebuit să mă lase să arunc şi eu o privire pe scrisoarea de la Y, căci altfel ar fi trebuit să nesocotească un obicei vechi de ani de zile, iar eu aş fi putut să trag oricum concluziile. [...]

Într-o bună zi am fost invitat insistent de un prieten, dacă-mi aduc bine aminte, să văd împreună cu el Titanic, primul film sonor care rula în...“. Fritz Kortner***** îl interpreta cu măiestrie pe poetul paralizat în scaun cu roţile care, după o împotrivire zadarnică, lasă şuvoaiele să-l înghită în timp ce rosteşte „Tatăl nostru“, acceptându-şi hotărât şi conştient moartea în fruntea unui mic grup de oameni gata şi ei să-şi primească soarta. Am ieşit zguduit din această primă experienţă a cinematografului, gândind că trebuie cu siguranţă să fie un dar al sorţii să înfrunţi atât de hotărât moartea. Iar acum iată că soarta îmi oferă şi mie acest dar! Mi se dă încă o dată ocazia să-mi pun la încercare spiritul de luptător. Doar că, de la bun început, în lupta asta nu mai e vorba despre victorie, ci despre o ultimă încordare a forţelor, un ultim exerciţiu de gimnastică, ca să spun aşa. Vreau să îndur durerile fără narcotice, pe cât se poate. «Lupta dinainte pierdută» [...] această expresie nici n-ar trebui să existe în viziunea noastră despre lume! E vorba numai şi numai despre luptă. [...]

După ce am citit scrisoarea de la Y cu verdictul profesorului Z seara am pus

Simfonia a IV-a de Bruckner, „Romantica“, și totul în mine s-a dizolvat într-o imensitate fluidă, liniștitoare. În plus, fac zilnic matematică și nu mă simt deloc sentimental.

Cu drag, al tău...

Deja nimeni dintre dumneavoastră nu-mi mai poate reproșa că mie mi-e ușor să vorbesc, dar că ar prefera să vadă un bolnav care, privind moartea în față, își ține firea în sensul în care am prezentat eu lucrurile ca fiind posibile și, deci, necesare. Autorului acestei scrisori nu i-a fost ușor să vorbească și totuși a acționat, arătând astfel că ceea ce se cere poate fi realizat.

De aici înainte ar trebui să fie clar pentru dumneavoastră că niciun insucces exterior și niciun eșec de pe lume nu au cum să aducă atingere sensului care poate reieși din boală și moarte, că aici este vorba mai degrabă de un succes interior și că acest succes interior rezistă în ciuda insucceselor exterioare. Poate la fel de clar va fi și că toate aceste lucruri sunt valabile nu doar în cazuri speciale, ci se aplică și vieții noastre a tuturor, pe tot parcursul ei. Căci, într-un fel, viața oricărui dintre noi este, până la urmă, un insucces, câtă vreme prin „succes“ înțelegem doar succesul exterior. Căci niciun succes exterior, nicio influență – biologică sau socială – exercitată afară, asupra lumii, nu poate fi garantată să dăinuie mai mult decât noi sau chiar pentru vecie. Pe de altă parte, dacă este obținut, succesul interior, împlinirea interioară a sensului vieții, este câștigată o dată pentru totdeauna. Faptul că scopul acesta este atins adesea abia la sfârșitul existenței nu afectează sensul vieții noastre, ci mai degrabă rotunjește acest „sfârșit“ și-i dă completitudine.

Nu e ușor să faci lucrurile acestea vizibile și credibile prin exemple din viața cotidiană. Arta este mai nimerită pentru așa ceva. Îmi amintesc, de pildă, de nuvela lui Werfel***** Moartea micului burghez. Autorul descrie aici figura unui om obișnuit, mărunț, mic-burghez, a cărui viață este în întregime alcătuită din greutăți și griji, părăd să devină una cu ele. La un moment dat, acest om se îmbolnăvește și ajunge la spital. Și aici Werfel ne arată cum protagonistul lui duce o luptă eroică împotriva morții tot mai apropiate, întrucât familia lui urmează să încaseze o poliță de asigurare doar dacă el moare după Anul Nou, nu mai devreme. Și, în această luptă cu moartea, în

această sfortare de a supraviețui până după Anul Nou și de a-și asigura familia din punct de vedere financiar, protagonistul simplu și fără pretenții atinge o măreție omenească pe care numai un poet o poate reda.

Sau gândiți-vă la întâmplarea mai mult sau mai puțin similară din nuvela lui Tolstoi Moartea lui Ivan Ilici. Și aici avem de a face cu un burghez filistin care, confruntat cu propria-i moarte și cu abisala lipsă de sens a existenței sale de până atunci, așa cum i se înfățișează ea acum în conștiință, este mai întâi cuprins de disperare. Dar, în disperarea acestei lipse de sens, se schimbă, și în această schimbare, odată cu ea, reușește cumva, retrospectiv, să dea vieții sale futele sens, ba chiar tocmai experiența futilității de până atunci face ca viața lui ca întreg să capete sens.

Dacă, după toate acestea, e limpede că până și o viață bolnavă, ba chiar și o viață pe cale să se sfârșească nu este nici pe departe lipsită de sens, atunci trebuie să ne întrebăm ce drept ar avea vreodată cineva să afirme că bolnavii sau muribunzii, bolnavii în stadiul terminal, sunt oameni fără valoare, că viața lor „nu merită trăită“. Lăsăm aici la o parte orice valoare pragmatică, așadar orice „utilitate“ pe care ar putea-o avea viața persoanelor bolnave – sau cu atât mai mult viața lor, dacă ele ar putea sluji la descoperirea unor noi boli sau la inventarea unor noi tratamente. Dar de ce am vrea să eliminăm din start evaluarea unei vieți dintr-o asemenea perspectivă?

După mine, dreptul de a adopta această perspectivă îl are cel mult bolnavul însuși. Din punctul lui de vedere, întrebarea ce „valoare“ ar avea viața lui pentru știință poate fi justificată. Se știe că mulți oameni își donează trupul după moarte unui institut anatomic, ca să poată aduce un serviciu științei chiar și după ce viața lor s-a încheiat. Însă, din punctul nostru de vedere, al doctorilor, această evaluare profund obiectualizantă este inacceptabilă.

Desigur, obiectualizarea este proprie medicilor, atitudinea lor față de bolnav este caracterizată de o distanțare interioară. Să ne gândim numai la cum se desfășoară vizita unui medic în spital. El nu are niciodată în fața ochilor un om, ci un „caz“. Asistentul care îl însoțește la vizită îi prezintă pacienții drept „cazuri“ de o boală sau alta. În general, doctorul este înclinat de asemenea să trateze boala, nu pacientul, omul bolnav. Auzim frecvent expresia „este un caz de...“ Observați că se spune „caz de“ și nu „om bolnav de“; se spune „este“ și nu „are“, deci nu se vorbește despre o boală pe care o are acest om

concret, ci despre cazul pe care omul îl reprezintă; în fine, se spune „un“ caz, așadar unul oarecare, un simplu reprezentant al unei boli – sau eventual cazul cu numărul X dintr-o serie de bolnavi ce poate fi numită „material clinic“. Aceste expresii care își croiesc drum în mod inconștient în jargonul medical arată cu suficientă claritate cât de departe merge tendința medicului de a se distanța de oameni și de a-i obiectualiza. De aceea, medicul bun – care știm că este întotdeauna și un om bun – se va întoarce mereu de pe tărâmul obiectualizării pe cel al omenescului. Cu cât perspectiva lui va amenința să devină mai obiectualizantă – iar asta se va întâmpla, mai ales față de cazurile de boală psihică –, cu atât mai mult el își va impune să revină la perspectiva omenescului, fie și numai prin faptul că își va pune din când în când întrebarea: „Deci, avem aici «un caz de hebefrenie». Oare ce aș face eu în locul lui?“ Este un subiect aparte pe care nu îl voi dezvolta aici mai mult – această întoarcere la omenesc, această revenire de la perspectiva pur obiectualizantă și științifică la perspectiva omenească și, de fapt, autentic medicală, la faptul că tocmai omenescul din medic descoperă primul omenescul din bolnav (ceea ce este deosebit de important pentru un psihiatru) și, mai mult, trezește omenescul în bolnav (ceea ce, iarăși, este decisiv în special în tratamentul psihiatric).

Așadar, a pune problema purei utilități – pentru societatea omenească și pentru progresul științific – a vieții chiar și a unui bolnav trădează deja o perspectivă ne-omenească și, prin urmare, ne-medicală, o perspectivă care obiectualizează radical și degradează omul și pe care noi o refuzăm de la bun început. Nici măcar omul bolnav psihic nu „este“ pentru noi o boală, ci este înainte de toate un om, deci un om care „are“ o boală. Și cât de uman poate fi acest om, chiar și așa bolnav, nu numai în ciuda bolii și în boala lui, ci în atitudinea lui față de boală!

Acum mulți ani am cunoscut o femeie în vârstă care suferea deja de câteva decenii de o tulburare psihică severă, fiind constant urmărită de halucinații: auzea mereu „voci“ care îi criticau fără încetare acțiunile și îi făceau observații batjocoritoare – cu siguranță o situație cum nu se poate mai chinuitoare. Dar cum răspunsese această femeie cumplitei sale sorți și cum se împăcase cu ea! Căci era evident că asta făcuse: când își descria starea, era calmă și senină; în măsura posibilului, rămăsese chiar un om harnic. Uimit de așa ceva, mi-am permis s-o întreb cu precauție ce credea despre starea ei și

cum de putea zâmbi și dacă a auzi permanent acele voci nu era absolut îngrozitor. Și ce credeți că mi-a răspuns? „Ah, mă gândesc doar, domnule doctor, că e totuși mai bine să aud voci decât să fiu tare de urechi“. Și a continuat să zâmbească ștregărește. Câtă umanitate, ce realizare omenească, aproape că îți vine să spui ce artă de a trăi se ascunde în afirmația aceasta!

Și acum să ne întrebăm ce avem de spus despre faptul că bolnavii incurabil, îndeosebi bolnavii psihic, sunt catalogați drept „viață care nu merită trăită“ doar pe baza bolilor de care suferă și sunt amenințați cu eliminarea sau chiar eliminați. Căci auzim în mod repetat că uciderea celor care suferă de boli psihice incurabile ar fi ceva „de înțeles“, singurul punct legitim al unui program politico-ideologic care altfel trebuie respins în mod absolut*****. De aceea vrem să încercăm aici să examinăm toate motivele care, de cele mai multe ori, sunt numai premisele tacite ale unei astfel de afirmații și să le contracărăm cu argumente cât se poate de solide și inatacabile.

Pentru că se pune în primul rând întrebarea dacă avem dreptul de a-i elimina pe bolnavii psihici incurabil, a căror viață ar fi lipsită de sens, „care nu merită trăită“, trebuie să lămurim mai întâi ce înseamnă „incurabil“. În loc să vă prezint niște explicații – pentru dumneavoastră, ca ne-specialiști – parțial ininteligibile și, mai presus de orice, imposibil de verificat, aș vrea să mă rezum la a vă descrie un caz concret la care am fost eu însumi martor.

Într-un spital era internat un tânăr care se afla într-o așa-numită stare de „inhibiție“: de cinci ani nu scosese un cuvânt, nu putea mânca singur, încât trebuia să fie hrănit printr-un tub nazal, și zăcea zi și noapte în pat, așa că musculatura picioarelor i se atrofiase. Dacă l-aș fi prezentat în timpul vreunui dintre frecvențele tururi ale spitalului făcute cu viitori medici, cu siguranță unul dintre studenți m-ar fi întrebat, cum se întâmplă deseori: „Serios, domnule doctor, n-ar fi mai bine să lăsăm un asemenea om să moară?“ Ei bine, ceea ce s-a întâmplat pe urmă i-ar fi dat răspunsul. Căci într-o zi, fără niciun motiv aparent, bolnavul s-a ridicat în capul oaselor, i-a cerut voie infirmierului să mănânce normal și a cerut de asemenea să fie ajutat să se dea jos din pat ca să înceapă exercițiile de mers. S-a purtat și în alte privințe complet normal – desigur, potrivit cu situația lui. Treptat, mușchii picioarelor i s-au întremat și în doar câteva săptămâni a putut fi declarat

vindecat și externat.

În scurt timp, nu doar că și-a reluat activitatea profesională, ci a ținut și prelegeri la o universitate populară din Viena despre călătoriile în străinătate și excursiile montane pe care le făcuse și din care adusesse fotografii minunate.

Odată, la invitația mea de a ține o prelegere despre viața sa interioară din timpul celor cinci ani de criză petrecuți în spital, a vorbit și în fața unui cerc restrâns de colegi ai mei, specialiști în psihiatrie. În această prelegere ne-a descris tot felul de experiențe interesante din perioada aceea, oferindu-ne ocazia să cunoaștem nu doar bogăția psihică ascunsă sub aparența „imobilității“ exterioare (așa cum spun psihiatrii), ci și o mulțime de detalii remarcabile despre ceea ce se petrecea „în culise“, de care un medic mai puțin conștiincios – care doar își face vizitele și nu observă mai nimic altceva – nu are habar. Chiar și după ani de zile, pacientul își aducea aminte de diverse întâmplări, spre frustrarea câte unui infirmier care cu siguranță nu luase în calcul că bolnavul ar putea vreodată să-și revină și apoi să-și povestească amintirile.

Dar, chiar presupunând că un anumit caz ar fi cu adevărat, prin consens, considerat incurabil, cine ne poate spune cât timp va rămâne socotit astfel – și, cu el, boala respectivă? Nu am văzut oare în psihiatrie, mai ales în ultimele decenii, că tulburări psihice considerate până la un moment dat incurabile au putut, în cele din urmă, să fie ameliorate, dacă nu chiar pe deplin vindecate, prin vreo metodă de tratament? Așadar, cine ne poate spune dacă nu cumva cazul psihic particular cu care avem acum de-a face va fi la un moment dat ameliorat printr-un asemenea tratament – o terapie elaborată chiar acum undeva în lume, prin cine știe ce spital, fără ca noi să avem habar de ea?

Iar acum trebuie să ne întrebăm mai departe: chiar presupunând că am fi cu adevărat atotștiutori, ca să putem spune cu siguranță absolută că o boală este incurabilă nu doar în prezent, ci pentru totdeauna, cine îi dă medicului dreptul să pună capăt unei vieți? Oare medicul este angajat de societate pentru asta? Sarcina lui nu este mai degrabă să salveze sau să ajute acolo unde poate și să îngrijească acolo unde nu mai poate vindeca? (Nu degeaba cele mai multe spitale de psihiatrie se numesc în mod expres „centre de îngrijire și tratament“*****). Așadar, medicul, în calitatea sa de medic, nu este cu

siguranță judecător cu drept de viață și de moarte asupra bolnavilor încredințați lui și nici chiar asupra celor care i se încredințează ei înșiși. Prin urmare, nu are încă de la bun început – și nici nu trebuie să-și aro-ghe vreodată – dreptul de a da sentințe privind așa-zisa va-loare sau lipsă de valoare a vieții bolnavilor fie presupus, fie într-adevăr incurabili.

Imaginați-vă doar unde s-ar ajunge dacă acest „drept“ (pe care medicul, de fapt, nu îl are!) ar fi ridicat la rang de lege (chiar și nescrisă). Vă asigur că încrederea bolnavilor și a aparținătorilor acestora în actul medical ar fi zdruncinată definitiv. Căci un pacient nu ar ști niciodată dacă medicul îl abordează ca ajutorător și vindecător sau deja ca judecător și călău.

Acum poate veți formula alte obiecții: poate veți fi de părere că argumentele aduse mai sus nu sunt îndeajuns de solide, căci ar trebui să ne întrebăm cu onestitate dacă nu cumva statul e obligat să-i acorde medicului dreptul de a elimina indivizii de prisos, inutili. Se poate, în orice caz, concepe că statul, ca protector al intereselor generale ale societății, trebuie s-o elibereze de povara acestor indivizi extrem de „neproductivi“, care nu fac altceva decât să ia pâinea de la gura celor sănătoși și activi.

Acum, dacă discutăm despre „consumul“ de bunuri și servicii precum hrana, paturile de spital, serviciile prestate de medici sau infirmieri și așa mai departe, orice dezbateri pe această temă devine superfluă dacă ne gândim la un singur lucru: un stat care are deja asemenea dificultăți economice, încât mizează pe eliminarea procentului aproape insignifiant al cetățenilor săi bolnavi incurabili ca să economisească din bunurile și serviciile menționate mai sus – un asemenea stat a eșuat deja de mult din punct de vedere economic.

Însă, dacă abordăm cealaltă latură a întrebării, și anume că bolnavii incurabili nu ar mai fi utili societății și, prin urmare, îngrijirea lor ar fi „neproductivă“, să ne amintim că utilitatea pentru societate nu este și nu va fi niciodată singura măsură pe care avem dreptul să o aplicăm unei ființe umane.

Nu ne e greu să demonstrăm acest lucru, tocmai în contextul nostru: bolnavii de demență internați în spitale psihiatrice, unde prestează munci foarte simple, împingând roabe cu cărămizi sau doar dând o mână de ajutor la spălatul vaselor, sunt cu mult mai utili și mai productivi decât, de exemplu,

bunicii noștri, care își trăiesc apusul vieții în cel mai „neproductiv” mod cu putință și a căror eliminare doar din acest motiv i-ar revolta tocmai pe aceia care altfel susțin anihilarea vieții neproductive. Cât de neproductivă este existența unei bătrâne pe jumătate paralizate care moțăie în fotoliul ei de lângă fereastră, și totuși cu câtă dragoste o înconjoară și o răsfăță copiii și nepoții ei! Înconjurată de această dragoste, ea este bunica, nici mai mult, nici mai puțin, și, în această calitate, este la fel de indispensabilă și de neînlocuit ca orice om angajat într-o activitate profesională care e indispensabil și de neînlocuit prin serviciul adus comunității.

Când am vorbit în prima prelegere despre faptul că unicitatea și irepetabilitatea fiecărui individ constituie tocmai valoarea lui ca om și despre faptul că această valoare trebuie să se raporteze la o comunitate „pentru care” unicitatea lui are însemnătate, ne-am gândit cu toții mai ales la serviciul adus comunității.

Însă acum se vedește că există și o a doua cale pe care omul, ca ființă unică și irepetabilă, își afirmă unicitatea, își împlinește valoarea personalității și sensul individual și concret al propriei vieți: iubirea, sau, mai bine spus, faptul de a fi iubit. Este o cale întrucâtva pasivă, fără efort, fără acțiune, fără a lua în vreun fel inițiativa. Atunci când e iubit, ceea ce, altfel, omul trebuie să se lupte să obțină în viața sa activă îi pică pur și simplu în brațe. Pe această cale el obține fără vreun merit ceea ce altfel trebuie să realizeze prin strădaniile sale, dovedind că merită. Căci iubirea nu se poate câștiga; ea nu este o răsplată pentru merite, ci ține de har. În iubire, omul primește așadar „prin har” ceea ce altfel trebuie să se străduiască să obțină el însuși sau să realizeze în mod activ: împlinirea unicității și irepetabilității sale. Căci în asta și constă esența iubirii: ea ne permite să-l vedem pe cel iubit în unicitatea și irepetabilitatea sa.

Acum mă aștept la următorul argument: da, tot ceea ce spun aici este valabil în general, dar s-ar putea să nu se aplice și acelor biete ființe care poartă cumva pe nedrept denumirea de „om” – să zicem, copiii cu dizabilități mintale grave. Veți fi însă uimiți – deși un psihiatru experimentat nu va fi – să aflați că, de nenumărate ori, tocmai acești copii sunt atent îngrijiți și iubiți de părinți în modul cel mai afectuos cu putință. Dați-mi voie să vă citesc un pasaj din scrisoarea unei mame care și-a pierdut copilul în timpul bine-

cunoscutelor programe recente de eutanasi*****:

Din cauza închiderii premature a suturilor oaselor craniene în faza prenatală, copilul meu s-a născut pe 6 iunie 1929 cu o boală incurabilă. Eu însămi aveam atunci optsprezece ani. Îmi adoram fetița, o iubeam nespus. Eu și mama mea am făcut tot ce ne-a stat în putință ca s-o ajutăm pe biata micuță, dar degeaba: copila nu putea merge, nu putea vorbi. Însă eu eram tânără și nu-mi pierdeam speranța. Munceam zi și noapte doar ca să-i pot cumpăra hrană și medicamente scumpei mele fetițe și, când îi puneam brațele firave pe după gâtul meu și o întrebam: „Mă iubești, puiule?“, ea se lipea strâns de mine, râdea și mă atingeia stângace pe față cu mânuțele. Și atunci eram fericită, în ciuda a toate, nespus de fericită.

Dar aveți și alte argumente – sau așa mi se pare. Ați putea afirma, la urma urmei, că medicul care, într-un caz de afecțiune psihică, pune capăt vieții unui bolnav incurabil acționează în definitiv ca reprezentant al voinței clar înțelese a pacientului în cauză, pentru că voința acestuia e „tulburată“ de boală. Pacientul nu își poate înțelege propria voință și propriul interes din cauza tulburării psihice de care suferă, prin urmare, medicul, ca un fel de avocat al acestei voințe, e nu doar îndreptățit, ci aproape obligat să pună capăt vieții bolnavului. Înțeles așa cum trebuie, acest omor e de fapt un substitut al sinuciderii pe care, fără îndoială, bolnavul însuși ar comite-o dacă ar ști în ce situație se află.

Pentru a explica ceea ce am de spus aici împotriva acestui argument, mă voi folosi din nou de un caz pe care l-am cunoscut în mod direct: în tinerețe am lucrat într-un spital de medicină internă unde, într-o bună zi, a venit ca pacient un coleg tânăr. Își pusese singur diagnosticul corect – un tip aparte de cancer, foarte periculos, inoperabil deja în stadiul acela și cu o evoluție deosebit de insidioasă. Era un așa-numit „melanosarcom“, care se poate evidenția prin-tr-o analiză a urinei. Desigur că am încercat să-l amăgim: i-am înlocuit mostra de urină cu a unui alt bolnav și i-am arătat rezultatul negativ al analizei. Dar el ce-a făcut? Într-o noapte s-a strecurat în laborator și a făcut acolo testul pe propria-i urină, ca să ne surprindă la vizita de a doua zi cu

rezultatul pozitiv. Ne-am simțit extrem de rușinați și nu ne mai rămânea decât să-l așteptăm să se sinucidă. De fiecare dată când primea bilet de voie și ieșea din spital – lucru pe care nu i l-am fi putut interzice –, mergea, după obicei, într-o micuță cafenea din apropiere, iar noi tremuram de teamă să nu fim înștiințați că se otrăvisese acolo în toaletă. Dar ce s-a întâmplat de fapt? Cu cât boala înainta, cu atât pacientul se îndoia mai mult de diagnostic. Chiar și când a făcut metastază hepatică, el a luat-o drept o afecțiune hepatică inofensivă. Ce se petrecuse? Cu cât i se apropia sfârșitul, cu atât voința de a trăi a acestui om se răzvrătea mai tare și cu atât era mai puțin dispus să accepte acest sfârșit.

Oricum ați lua cazul lui, cert este că aici voința de a trăi clocotea, iar acest lucru trebuie să ne reamintească fără echivoc, o dată pentru totdeauna – și asta e valabil pentru toate cazurile similare –, că nu avem dreptul să refuzăm niciunui pacient voința de a trăi!

Aș merge chiar mai departe și aș spune că trebuie să adoptăm această poziție chiar și atunci când noi, ca medici, suntem puși în fața faptului împlinit, adică atunci când cineva a demonstrat prin propriile-i acțiuni că nu-și mai dorește să trăiască – și mă refer aici la sinucigași. Eu susțin că, și în cazul în care se confruntă cu o tentativă reală de sinucidere, doctorul are nu doar dreptul, ci și obligația de a interveni medical, adică de a salva și ajuta dacă și cât de mult poate.

Într-o vreme, dezbaterea pe această temă a fost de actualitate. Cu câțiva ani în urmă am încercat să pun la punct o procedură prin care să salvez pacientul chiar și în cazurile de intoxicare severă cu somnifere, în care toate tratamentele uzuale eșuau. Împotriva mea s-au ridicat unii colegi care spuneau că nu am dreptul să redau viața, să readuc la viață niște oameni a căror tentativă de sinucidere era de înțeles din punct de vedere uman (se declanșase o epidemie de sinucideri din cauza unor circumstanțe speciale și amenințătoare îndeosebi pentru un anume grup de oameni*****). Spuneau că nu fac decât să mă joc „de-a soarta“. Însă eu mi-am menținut poziția și nu am renunțat la acest principiu fundamental nici măcar atunci când propria mea asistentă – care îl criticase și ea de multe ori – a ajuns într-o zi la spital în urma unei tentative de sinucidere. Și în cazul ei mi-am respectat convingerile și am aplicat cu succes tehnica mea, chiar dacă fără a primi

recunoștință. Însă celor care îmi critica metoda din perspectivă etică (căci o critică medicală ar fi fost în mod evident infirmată de fapte) le-am răspuns cam așa: nu eu vreau să mă joc de-a soarta; de-a soarta încearcă să se joace medicul care îl lasă pe sinucigaș în voia sorții, care dă frâu liber sorții și stă cu mâinile în sân chiar dacă ar putea interveni pentru a ajuta. Căci, dacă „soarta“ ar fi considerat de cuviință să pună cu adevărat capăt vieții cuiva, atunci ar fi găsit cu siguranță mijloace sau căi de a nu lăsa sinucigașul să ajungă la timp pe mâinile unui medic. Însă, odată ce a ajuns pe mâinile lui, acest medic are îndatorirea de a acționa ca medic și de a nu-l lăsa pe pacient în voia acestei sorți „milostive“.

Sper că până acum am arătat, prin această analiză a tuturor posibilelor argumente în favoarea eutanasiei, că încărcătura de sens a existenței este absolut necondiționată și, prin urmare, credința noastră în sensul vieții poate fi neclintită. Dacă la început am văzut că viața ca atare este plină de sens, ulterior a reieșit că și suferința participă la acest sens și face parte din sensul vieții. Iar mai apoi s-a vădit că și moartea poate avea un sens – că poate avea sens să mori de „a ta moarte“. Și, în sfârșit, am văzut că nici boala – inclusiv boala incurabilă, chiar și boala psihică incurabilă – nu dă nimănui dreptul de a considera că o viață „nu merită trăită“ și de a refuza cuiva dreptul la viață.

Am examinat, așadar, întrucâtva chestiunea sensului vieții din mai multe puncte de vedere. Ca să rezumăm concluziile principale ale analizei noastre, să ne reamintim înainte de toate că viața înseamnă a fi chestionat și că întrebarea care este sensul ei nu se justifică, fiindcă el rezidă în chiar actul de a da un răspuns. Și am mai spus că răspunsurile pe care trebuie să le dăm la întrebările concrete ale vieții nu pot consta în cuvinte, ci doar în fapte, ba, mai mult, în viața noastră, în întreaga noastră ființă! Mai spuneam că la întrebările vieții putem răspunde numai fiind fiecare dintre noi responsabili de viața noastră.

În încheiere, nu trebuie uitat că întrebarea inițială cu privire la sensul vieții poate lua și o altă formă, că ea poate fi pusă și altfel, în legătură cu lumea ca întreg, îndeosebi cu ceea ce ni se întâmplă aleatoriu, ceea ce ne iese în cale fără ca noi să purtăm vreo vină și să-l putem evita – cu alte cuvinte, soarta, pe care n-o putem dirija. „Soartă“ numim tocmai acele lucruri asupra cărora nu avem nicio influență, care scapă controlului voinței noastre. Sigur, am văzut

că sensul vieții constă, într-o măsură deloc neglijabilă, tocmai în modul cum ne raportăm la soarta exterioară, cum reacționăm la ea atunci când n-o mai putem modela sau când este de la bun început inalterabilă. Dar trebuie să ne întrebăm mai departe dacă nu ar fi de conceput ca însăși această soartă pură și autentică – iar odată cu ea și dincolo de ea, întregul mers al lumii din afara noastră – să aibă un sens.

Cred că aici avem două posibilități, fiecare imposibil de respins și totodată imposibil de dovedit. Se poate afirma la fel de bine fie că, în ultimă instanță, totul e complet lipsit de sens, fie că totul are sens nu doar în cel mai înalt grad cu putință, ci și în așa fel, încât noi nu putem cuprinde cu mintea sensul întregului, sensul total, și nu putem vorbi decât despre un „supra-sens” al lumii. Așadar, se poate pleda la fel de îndreptățit atât pentru o completă lipsă de sens, cât și pentru un sens deplin al lumii. La fel de îndreptățit înseamnă aici: cu aceeași îndreptățire, respectiv lipsă de îndreptățire logică.

De fapt, decizia pe care o avem de luat nu mai este logică. Din punct de vedere logic, se poate argumenta la fel de bine în favoarea ambelor opțiuni. Logic vorbind, amândouă sunt posibilități reale de a gândi lucrurile. Decizia despre care vorbim aici este, din perspectivă logică, fără temei; nu are nimic ca întemeiere – întemeierea ei este nimicul. În fața ei, plutim suspendați deasupra neantului, dar ne aflăm în același timp în orizontul supra-sensului. Omul nu poate lua această decizie pe baza unei reguli logice, ci numai din profunzimea propriei ființe. Este singurul mod de a decide așa sau altminteri.

Un lucru, însă, știm cu certitudine: dacă omul decide în favoarea credinței într-un sens ultim, într-un supra-sens al ființării, atunci această credință, ca orice credință, va produce efecte creatoare. Căci credința nu este o simplă credință în adevărul ei propriu, ci este mai mult, mult mai mult: credința creează acel ceva în care credem. Am putea, astfel, spune că a adopta această posibilitate de gândire înseamnă mai mult decât pur și simplu a adopta o posibilitate de gândire – înseamnă a o transforma în realitate.

Experimentum crucis

În Bavaria există un orașel numit Landsberg, la vreo cincizeci de kilometri la vest de München. De aici, înspre sud, un drum duce până în localitatea Kaufering, aflată la cinci kilometri depărtare.

La începutul anului trecut, într-o dimineață la revărsatul zorilor, pe acest drum mergeau două sute optzeci de bărbați, într-o coloană formată din rânduri de câte cinci oameni și escortată de soldați SS. Era un grup de deținuți din lagărul de concentrare de la Kaufering, care se îndreptau către pădurea din apropiere, unde urmau să muncească la construcția unei fabrici secrete de armament, de dimensiuni gigantice.

Cei ce mergeau pe drum erau doar niște siluete zdren-țaroase și decrepite. Iar „mergeau“ este un eufemism: mai degrabă șchiopătau, se târâiau, se agățau și se sprijineau adesea unii de alții. Picioarele, umflate de edemul cauzat de foame, abia dacă le mai puteau duce corpurile, care, în medie, nu cântăreau mai mult de patruzeci de kilograme, iar labele picioarelor îi dureau, căci erau pline de răni, de escare infectate și degerături.

Și ce le trecea prin cap acestor oameni? Se gândeau la singura masă a zilei, supă care avea să le fie împărțită seara după întoarcerea de la muncă, și se întrebau dacă în seara aceea vor avea norocul să găsească în ea și vreo bucată de cartof, pe lângă zeama obișnuită. Și se mai întrebau în care grupă urmau să fie repartizați în următorul sfert de ceas, la începerea lucrului pe șantier, dacă aveau să nimerescă sub supravegherea vreunui gardian nemilos sau în grupa unuia ceva mai binevoitor. Gândurile acestor oameni gravitau așadar în jurul grijilor cotidiene ale unui deținut.

Apoi, unul dintre ei a simțit că aceste gânduri erau cumva prostești, așa că a vrut să se ridice deasupra lor, să se gândească la altceva, la preocupări „mai demne de un om“. Nu prea i-a reușit, și atunci s-a folosit de un truc: a încercat să ia distanță față de această viață chinuită, să se ridice deasupra ei, privind-o cumva de la înălțime sau din perspectiva viitorului, așa cum ai

vedea-o dacă te uiți la ea înapoi în timp, de la ani depărtare. Și ce a făcut? Și-a imaginat că se află la tribuna unei universități populare vieneze și că ține o prelegere exact despre ceea ce trăia el atunci: în mintea lui, a rostit o conferință intitulată „Psihologia lagărului de concentrare“.

Dacă l-ați fi privit mai îndeaproape pe bărbatul acesta, ați fi observat că avea, cusută pe bluză și pe pantaloni, câte o mică bucată de material pe care se putea citi un număr: 119104. Iar dacă ați fi căutat prin evidențele lagărului de la Dachau, ați fi aflat că în dreptul acestui număr de deținut era scris numele Frankl, Viktor.*****

Astăzi vreau să țin, pentru prima dată, de-adevăratelea în fața dumneavoastră, în această sală adevărată a unei universități populare din Viena, prelegerea pe care acest bărbat a rostit-o atunci în minte. Dați-mi deci voie să v-o prezint.

Prelegerea aceea începea astfel: în psihologia lagărului de concentrare putem distinge mai multe faze ale reacției psihice a deținutului la viața de lagăr.

Prima fază începe odată cu sosirea lui în lagăr și poate fi identificată și caracterizată drept „șocul sosirii“. Imaginați-vă: deținutul ajunge, să zicem, la Auschwitz. Dacă face parte, de pildă, din majoritatea de nouăzeci și cinci de procente a celor din transportul meu, atunci soarta îl duce de la gară direct într-una din camerele de gazare. Însă dacă face parte, printr-o întâmplare, cum a fost cazul meu, din minoritatea rămasă de cinci procente, atunci soarta îl duce mai întâi în camera de dezinfecție, adică, de fapt, într-o baie cu dușuri. Înainte de a intra în baia propriu-zisă, îi este luat tot ce are la el și poate păstra doar bretelele sau o curea, în cel mai bun caz ochelarii sau vreo centură medicală pentru hernie. Însă pe corp nu-i rămâne fir de păr: este ras complet. Când ajunge, în sfârșit, sub duș, din toată viața de până atunci nu i-a mai rămas decât existența literalmente „nudă“. Iar acum se petrece evenimentul esențial prin intermediul căruia deținutul pășește în prima fază a experienței lagărului: el taie cu o linie întreaga sa existență anterioară.

Nu e de mirare că, primul lucru după aceea, în minte îi vine întrebarea care ar fi cel mai potrivit mod de a se sinucide. De fapt, toți cei ajunși în această situație cochetează, fie și numai pentru o clipă, cu ideea de „a se arunca în sârme“, de a se sinucide prin metoda obișnuită în lagăre – contactul cu gardul de sârmă ghimpată străbătut de curent de înaltă tensiune. Dar deținutul

renunță repede la această intenție, pur și simplu pentru că ea își pierde, practic, orice noimă. Căci orice tentativă de sinucidere devine superflua într-o situație în care probabilitatea medie de a nu sfârși, mai devreme sau mai târziu, în camera de gazare este oricum extrem de scăzută. Cine s-ar „arunca în sârme“ când oricum va ajunge să fie gazat, mai devreme sau mai târziu? Nici nu mai are nevoie să-și dorească „sârmele“ cât timp are a se teme de gaz. Dar nici de gaz nu mai are a se teme, când și-a dorit deja „sârmele“...

De câte ori vorbesc despre aceste lucruri, povestesc și următoarea întâmplare: în prima dimineață pe care am petrecut-o la Auschwitz, un coleg care ajunsese acolo cu câteva săptămâni înaintea noastră s-a strecurat până la grupul nostru de nou-veniți, cazat într-o baracă separată. Voia să ne consoleze și să ne avertizeze. Înainte de toate, ne-a dat de înțeles că trebuie să avem grijă cum arătăm, și anume să încercăm din răspuțeri să lăsăm impresia că suntem apți de muncă. Era suficient să șchiopătezi puțin, poate dintr-o cauză în sine banală, cum ar fi niște încălțări nepotrivite, ca un soldat SS să observe și eventual să-ți facă pe loc semn și să te trimită la camera de gazare. Numai cei apți de muncă contau, despre toți ceilalți se considera că nu merită să trăiască, nu merită să supraviețuiască. Colegul nostru ne-a îndemnat de aceea să ne bărbierim zilnic, căci răzuirea pielii de pe față cu vreun „brici“ improvizat, precum un ciob de sticlă, ne făcea să arătăm mai „îmbujorați“, proaspeți, sănătoși. Iar când, la sfârșit, s-a uitat cu atenție la grupul nostru ca să vadă dacă toți lăsăm impresia de sănătate și vigoare pentru muncă, a adăugat pe un ton liniștitor: „Așa cum vă văd eu, nu trebuie deocamdată să vă temeți că veți fi trimiși în camera de gazare, poate cu excepția unuia singur – a ta, Frankl. Nu te superi pe mine, nu-i așa? Dar tu ești singurul care, în clipa asta, după înfățișare, s-ar putea califica pentru selecție“. („Selecție“ era în lagăr termenul uzual pentru alegerea celor care aveau să ajungă în următorul lot pentru camera de gazare.) Ei bine, nu m-am supărat deloc. În acel moment mă simțeam mulțumit că, astfel, aveam cel puțin cu mare probabilitate să fiu scutit de o tentativă de sinucidere.

Această indiferență a deținutului față de propria soartă nu face decât să se adâncească. Deja după câteva zile de ședere în lagăr, el devine tot mai nepăsător și insensibil, lucrurile care se petrec în jurul lui îl ating tot mai puțin. Dacă în primele zile reacționa cu oroare, indignare sau dezgust la abundența inimaginabilă pentru cineva din afară de impresii de hidoșenie –

hidoşenie în toate sensurile posibile –, în cele din urmă aceste sentimente se atenuază într-atât, încât întreaga viaţă emoţională i se reduce la minimum. Toată gândirea şi toate eforturile lui ulterioare se orientează pur şi simplu spre supravieţuirea până a doua zi. Viaţa psihică i se rezumă, practic, la acest interes. Faţă de orice altceva, psihicul lui se înconjoară cu o platoşă, care respinge impresiile ce l-ar putea tulbura şi zgudui. În felul acesta se protejează, se pune la adăpost de forţa copleşitoare care tinde să-l strivească. Încearcă să-şi salveze echilibrul refugiindu-se în indiferenţă. Deţinutul face astfel pasul hotărâtor către a doua fază a reacţiei sale psihice la viaţa din lagăr, care poate fi caracterizată drept faza apatiei.

Însă, când unicul interes care-i rămâne este autoconservarea, conservarea propriei vieţi şi a vieţii câtorva prieteni, atunci trăirile interioare ale omului se reduc aproape până la nivelul celor animale. Ale unui animal de turmă, am putea adăuga, dacă ne uităm mai îndeaproape. Ca să ne dăm seama de asta, ar fi fost de ajuns să observăm comportamentul deţinuţilor atunci când formau o coloană, moment în care grija cea mai mare a tuturor era să se plaseze atât în mijlocul convoiului, cât şi în mijlocul unuia din rândurile de câte cinci, ca să nu fie atât de expuşi la loviturile de bocanc ale gardienilor. Cele mai mari eforturi erau menite să-i facă să nu iasă în evidenţă, să nu se expună, ci, dimpotrivă, să se piardă cât mai bine în mulţime. Nu e de mirare, deci, că această scufundare în mulţime ducea şi la o „scufundare“, la un declin al persoanei. În lagăr, omul risca să se transforme într-o vieţuitoare „de masă“, adică devenea, în general, primitiv. Toate pornirile lui deveneau primitive, adică se rezumau la o atitudine instinctivă. Este, de aceea, de înţeles că unii colegi ai mei, psihanalişti care au fost împreună cu mine în lagăr, vorbeau de o „regresie“: „regresie“ înseamnă retragerea psihicului în stadiile primitive ale instinctualităţii.

De fapt, deja din visele tipice ale deţinuţilor se vedea ce dorinţe primitive îi stăpâneau în sinea lor. Ce visa lumea în genere în lagăr? Aceleaşi şi aceleaşi lucruri: pâine, ţigări, cafea boabe şi, nu în ultimul rând, o baie caldă. (Iar eu personal visam mereu un anumit fel de prăjitură.)

Şi totuşi discuţiile acestea unilaterale dintre colegii orientaţi doar spre psihanaliză erau fundamental greşite. Căci nu este adevărat că experienţa lagărului îi face pe oameni să regreseze, să involueze interior sub imperiul

unei necesități fatidice. Cunosc multe cazuri – și, chiar dacă sunt doar cazuri izolate, tot au o forță doveditoare esențială – în care deținuții nu doar că nu au regresat și involuat sufletește, ci, dimpotrivă, au cunoscut o evoluție, au crescut mult dincolo de ceea ce fuseseră înainte, au atins adevărata măreție umană tocmai în lagăr și tocmai prin experiența lagărului.

Alți specialiști – nu în psihanaliză – au interpretat în mod diferit ceea ce s-a petrecut, din punct de vedere psihic, cu oamenii din lagărele de concentrare. Cunoscutul profesor universitar și caracterolog Utitz*****, care a petrecut el însuși câțiva ani în lagăr, era de părere că aici caracterul deținuților evolua în general conform aceluiași tip psihic care, de la Kretschmer***** încoace, se numește „schizoid“. După cum se știe, acesta se caracterizează prin faptul că persoana afectată oscilează între două stări emoționale: apatie și iritabilitate – pe când celălalt tip psihic important, caracterizat de un temperament „cicloid“, pendulează între fervoare entuziastă și tristețe depresivă, uneori „chiuind vesel până la stele“, alteori „bătut amarnic de gânduri rele“*****.

Nu este aici locul unei discuții de specialitate despre această concepție psihopatologică. Mă voi rezuma strict la esențial, anume la concluzia pe care am tras-o eu însumi, în contrast cu Utitz, pe baza aceluiași „material clinic“: anume că în lagărul de concentrare omul nu se află nici pe departe sub vreo constrângere exterioară de a evolua interior spre așa-numitul „KZler***** tipic“ cu (aparenta) sa schizoidie, ci că, dimpotrivă, își păstrează o libertate, libertatea umană de a se adapta la soartă, la mediu, într-un fel sau altul – și acolo chiar exista „un fel sau altul“! Au fost oameni în lagăr care, de pildă, au putut trece peste apatie, și-au putut stăpâni iritabilitatea – și asta, în ultimă instanță, pentru că au recurs la capacitatea lor de a acționa altfel – au dat dovadă de această capacitate –, și nu doar așa cum le impuneau constrângerile exterioare.

Capacitatea aceasta interioară, libertatea umană autentică nu puteau fi răpite deținutului, chiar dacă în rest totul i se putea lua și chiar i s-a luat. Libertatea îi rămânea, chiar și atunci când ochelarii pe care îl lăsaseră să-i păstreze îi erau spărți de vreo lovitură de pumn, chiar și atunci când era poate nevoit să-și dea cureaua la schimb pe o bucată de pâine, nemairămânând astfel cu nimic din puținul pe care-l mai avusese; libertatea îi rămânea până la ultima suflare!

Chiar dacă în lagăr căzuse victimă legităților psihice, deținutul avea totuși libertatea de a se sustrage puterii și influenței mediului și de a nu se supune acestor „legități“, ci de a li se împotrivi, de a se sustrage lor, în loc să li se supună orbește. Cu alte cuvinte, el avea această libertate, doar că o abandonase, renunțase la întrebuintărea ei – de bunăvoie! Însă, odată cu ea, renunțase și la sine însuși, la sinele său, la esența sa. Se lăsase să cadă psihic.

Și acum trebuie să ne întrebăm când începea această degradare până la stadiul de „KZler tipic“, când se lăsa omul să cadă din punct de vedere psihic? Iar răspunsul nu poate fi decât: atunci când își pierdea ancora spirituală, când nu mai avea nicio ancoră interioară.

Această ancoră poate exista sub două forme: fie aruncată în viitor, fie în eternitate. Cea din urmă era valabilă în cazul tuturor oamenilor cu adevărat religioși. Ei nu aveau nevoie de nicio ancoră în viitor, în viața viitoare din afara lagărului, în libertate, după o eventuală eliberare – puteau rămâne verticali indiferent dacă se așteptau să mai aibă un viitor sau nu, să supraviețuiască sau nu.

Celoralți nu le rămânea decât să-și caute ancora în viitor, în conținutul vieții lor viitoare. Dar era greu să te gândești la viitor: gândurile despre viitor nu găseau niciun reper, niciun punct final. Sfârșitul – niciun sfârșit – nu era vizibil. Cât de demnă de invidiat ni se părea atunci soarta unui infractor periculos care știa exact că are de executat zece ani, care putea calcula câte zile mai trebuie să taie din calendar până la eliberare... Ce norocos! Căci noi, în lagăr, nu aveam habar de niciun „termen“ și nimeni nu știa când urmează sfârșitul. Din spusele tuturor tovarășilor mei de detenție, acesta era poate unul dintre aspectele cele mai deprimante ale vieții în lagăr. Iar zvonurile recurente despre o presupusă încheiere curândă a războiului aveau doar darul de a întezi chinul așteptării, căci termenul trebuia întruna amânat. Și cine ar mai fi putut crede în asemenea vești? De-a lungul a nu mai puțin de trei ani am auzit de nenumărate ori: „În șase săptămâni se termină războiul, în șase săptămâni suntem iar acasă“. Dezamăgirea era tot mai amară și mai profundă, iar speranța, tot mai firavă. Și ce spune Biblia? „Așteptarea prea îndelungată îmbolnăvește inima.“*****

Într-adevăr, inima se îmbolnăvește – într-atât, încât până la urmă poate înceta să bată. Veți înțelege cum după ce am să vă povestesc următorul caz: la

Începutul lunii martie a anului trecut, șeful barăcii mele – un libretist de operetă și compozitor de tangouri din Budapesta – mi-a povestit că avusese un vis ciudat. „Pe la mijlocul lui februarie am visat că aud o voce, care-mi zicea să-mi pun o dorință, s-o întreb ceva ce aș fi vrut să știu, căci ea putea să-mi răspundă, să-mi prezică viitorul. Așa că am întreba-t-o: «Când se va termina războiul pentru mine?» Înțelegi? Pentru mine – deci când vom fi eliberați de trupele americane care se apropie...” „Și ce ți-a răspuns?” l-am întrebat. Atunci el s-a aplecat spre mine și mi-a șoptit în mare secret în ureche: „Pe 30 martie!”

La mijlocul lui martie eu am ajuns la infirmerie cu tifos. Pe 1 aprilie am fost externat și m-am întors în baraca mea de pământ. „Unde e șeful barăcii?” am întrebat. Și ce să vezi? Spre sfârșitul lui martie, pe măsură ce se apropia termenul profeției din vis, iar situația militară nu părea să țină pasul cu ea, șeful nostru de baracă devenise tot mai abătut. Pe 29 martie făcuse febră foarte mare, pe 30 martie – ziua în care războiul trebuia să se termine „pentru el” – își pierduse cunoștința, iar pe 31 martie era mort. Murise de febră tifoidă.

Așadar, observați că a te lăsa să cazi psihic din lipsa unei ancore spirituale, în special prin pierderea ancorării în viitor, poate duce și la o cădere a trupului.

Acum să ne întrebăm dacă nu exista vreo terapie împotriva acestui declin psihic, mental și corporal, dacă nu se putea face ceva împotriva lui – și, dacă da, ce anume? La această întrebare vă pot răspunde doar atât: desigur că exista o terapie, dar este clar că ea trebuia să se rezume de la bun început la sfera psihicului, deci nu putea fi decât o psihoterapie. Iar o asemenea psihoterapie ar fi trebuit să ofere în primul rând o ancoră spirituală, să dea vieții conținut. Să ne amintim de vorbele lui Nietzsche, care spunea cândva: „Dacă dispui de acel de ce al vieții, te împaci cu aproape orice cum”*****. De ce este conținutul vieții, iar cum erau acele condiții care făceau viața în lagăr atât de anevoioasă, încât o puteai îndura numai dacă o raportați la un de ce, la un pentru ce. Așadar, dacă nu exista altă metodă decât psihoterapia pentru a-i face pe oameni să reziste în lagăr, atunci această psihoterapie era definită într-un sens special, căci trebuia să se străduiască să-i demonstreze celui căruia i se cerea să găsească voința de a supraviețui că această supraviețuire are sens. În plus, sarcina psihiatrului, care în lagăr era

practic un doctor de suflete, era îngreunată de faptul că trebuia îndeplinită cu oameni care, în general, nu se puteau aștepta să supraviețuiască. Ce le-ar fi putut spune medicul? Și totuși tocmai lor trebuia să le spună ceva. Așa încât această situație ar fi fost un experimentum crucis*****, piatra de încercare a terapiei respective.

Am spus deja în prelegerea anterioară că nu doar viața în sine, ci și suferința din cadrul vieții are un sens, ba chiar unul absolut necondiționat, încât poate fi împlinit chiar și atunci când suferința nu produce la niciun fel de reușită exterioară, când pare că omul suferă degeaba. Iar în lagăr tocmai cu această suferință aveam predominant de a face. Ce aș fi putut să le spun eu celor care zăceau lângă mine în baracă și care știau bine că urmează să moară, și încă foarte curând? Știau la fel de bine ca mine că nu-i așteaptă nicio viață, niciun om și nicio sarcină de realizat (să ne amintim de cei doi pacienți despre care vă povesteam în prima prelegere*****) sau că-i așteaptă zadarnic... Așa încât, pe lângă sensul vieții, al supraviețuirii, acestor oameni era important să le subliniezi sensul suferinței și al suferinței gratuite – ba chiar mai mult, al morții! Moarte care ar fi putut avea, firește, mai mult sens numai înțeleasă ca în cuvintele lui Rilke despre care am discutat data trecută, și anume că omul trebuie să moară de „a sa moarte“. În lagăr era esențial ca fiecare deținut să moară de moartea lui, și nu de cea pe care i-o impuneau soldații SS. Suntem la fel de responsabili de îndeplinirea acestei sarcini ca și de a sarcinii pe care ne-o prezintă viața. Responsabili în fața cui, a cărei instanțe? Ei bine, cine ar putea să răspundă la întrebarea aceasta în locul altuia? Oare nu e treaba fiecăruia să decidă cum răspunde la această întrebare esențială? Ce contează că un deținut se simțea responsabil în acest sens față de conștiința sa, altul, față de Dumnezeu, iar un al treilea, față de cineva aflat departe? Fiecare în felul său știa că undeva, cumva, era cineva care îl privea nevăzut, care îi cerea să fie „vrednic de suferința sa“ – cum spunea odinioară Dostoievski – și care aștepta de la el să moară de „a sa moarte“. Fiecare dintre noi resimțea această așteptare în apropierea morții – și cu atât mai intens cu cât sentimentul că mai aveam ceva de așteptat de la viață, că ne mai așteaptă cineva sau ceva sau că ne mai puteam aștepta pur și simplu să supraviețuim era mai șubred.

Mulți dintre dumneavoastră, care nu ați trăit pe propria piele viața în lagăr, veți fi uluiți și mă veți întreba cum se poate ca un om să îndure toate

grozăviile despre care v-am vorbit. Vă asigur că cei care au trăit așa ceva și au supraviețuit se minunează și mai tare! Dar nu uitați un lucru: psihicul uman pare să se comporte într-un fel precum o boltă. O boltă subrezită poate fi întărită toc-mai încărcând-o cu o greutate mai mare. Și psihicul uman pare – cel puțin într-o anumită măsură și între anumite limite – să fie întărit de experiența unei „poveri“. Iată cum (și doar așa se poate înțelege cum) mulți oameni slabi au putut părăsi lagărul într-o stare mentală mai bună, mai puternică decât în momentul în care ajunseseră acolo.

În același timp, trebuie să înțelegem și faptul că eliberarea din lagăr, așadar eliberarea bruscă a deținutului de sub presiunea intensă sub care s-a aflat în tot acest timp, prezintă propriile ei pericole pentru psihic. În acest context eu folosesc de obicei analogia cu așa-numita „boală Cais-son“. Ea apare la scufundători care lucrează la adâncimi și presiuni mari și care nu trebuie niciodată reexpuși brusc, ci doar progresiv, la presiunea atmosferică normală. În caz contrar pot face afecțiuni grave.

Și astfel ajungem la cea de-a treia și ultima fază din psihologia lagărului de concentrare: psihologia deținutului eliberat. Lucrul cel mai important pe care aș vrea să-l spun despre el se referă la un fenomen care cu siguranță vă va surprinde, și anume că vor trece multe zile până când deținutul se va putea bucura de eliberarea sa. El trebuie realmente și în modul cel mai propriu să învețe din nou să se bucure. Și uneori trebuie să se grăbească să învețe, pentru că adesea va trebui să se dezvețe din nou și să reînvețe să sufere. Mă voi opri puțin asupra acestui subiect.

Imaginați-vă că deținutul eliberat din lagărul de concentrare se întoarce acasă. Se prea poate ca acolo să fie întâmpinat cu ridicări din umeri și, cel mai important, să audă de la ceilalți mereu aceleași două propoziții: „Noi n-am știut nimic“ și „Și noi am suferit“.

Să ne oprim mai întâi la a doua afirmație și să ne întrebăm, în primă fază, dacă suferința umană se poate măsura și cântări în așa fel încât suferința unuia să se poată compara cu suferința altuia. Eu aici aș spune că suferința oamenilor este incomensurabilă. Suferința adevărată copleșește omul, îl cotopește întru totul.

La un moment dat vorbeam cu un prieten despre ceea ce trăisem în lagărul de

concentrare. El nu fusese în lagăr, ci „doar“ luptase la Stalingrad și se simțea, după cum mi-a spus, oarecum rușinat față de mine. Fără însă a avea de ce.

Există cu siguranță o diferență fundamentală între ceea ce trăiești pe câmpul de bătălie și ceea ce trăiești într-un lagăr de concentrare: în luptă ești pus față în față cu nimicul, privești moartea amenințătoare în față, pe când, în lagăr, noi înșine eram nimicul, eram deja morți, în viață fiind. Nu valoram nimic. Nu doar că vedeam nimicul, eram noi înșine asta. Viața noastră nu valora nimic, moartea noastră nu valora nimic, nu era încununată de nicio aureolă, nici măcar fictivă, era doar trecerea unui nimic mai mic în marele nimic. Și oricum rămânea neobservată, iar noi o „trăiserăm“ deja cu mult timp înainte.

Căci ce s-ar fi întâmplat dacă aș fi murit în lagăr? În dimineața următoare, la locul unde se striga apelul, cineva dintr-un rând de cinci – stând, aparent nemișcat, în poziția obișnuită, cu capul îndesat de frig între gulerele drepte ale hainei și cu umerii aduși – ar fi murmurat către prizonierul de alături: „Ieri a murit Frankl“. Iar dacă i-ar fi pă-sat câtuși de puțin de asta, celălalt ar fi scos probabil un simplu „hm!“

Și cu toate acestea, nicio suferință umană nu se poate compara cu alta, căci ține de însăși natura suferinței ca ea să fie suferința unui om anume, deci a lui, ca magnitudinea ei să depindă doar de cel care o trăiește, de individ. Suferința solitară a fiecărui om este la fel de unică și irepetabilă ca și omul în sine.

Așadar, a vorbi despre diferențe de magnitudine în suferință ar fi din start fără rost. Însă o diferență există – și încă esențială –, și anume cea dintre suferința cu sens și suferința fără sens. Și, după cum cred că ați înțeles deja din prelegerile anterioare, această diferență ține în întregime de persoană: numai și numai de ea depinde dacă suferința ei are sens sau nu.

Și atunci cum stăm cu suferința celor care, după cum am auzit, afirmă cu tărie că „și ei au suferit“ și că „ei n-au știut nimic“? Vedeți dumneavoastră, însăși această afirmație că nu au știut nimic are, după părerea mea, efectul de a lipsi suferința de sens. De ce? Pentru că provine dintr-o neînțelegere etică a situației. O neînțelegere asupra căreia aș vrea acum să ne oprim nu pentru că am de gând să discut politică, ci pentru că sunt convins că este necesar să completăm „metafizica cotidianului“ de care ne-am ocupat până acum cu o

„etică a cotidianului“.

Vorbeam adineauri despre de ce-ul faptului de a nu fi știut și spuneam că e o neînțelegere. Însă, dacă ne întrebăm care este pentru ce-ul acestei neînțelegeri, atunci s-ar putea să descoperim că este vorba aici despre a nu vrea să știi și că în spatele ei se află fuga de responsabilitate. Și totuși omul obișnuit este astăzi stârnit să fugă de responsabilitate – ceea ce îl stârnește este frica de a fi nevoit să preia asupra sa o vină colectivă. Pentru că altfel va fi declarat vinovat de toate, complice la lucruri pe care nu le-a comis și despre care, într-adevăr, în multe cazuri nici măcar n-a știut.

Ar trebui omul cumsecade să fie tras la răspundere pentru fărâdelegile săvârșite de alții, chiar dacă aparțin aceleiași națiuni? Oare omul acesta cumsecade nu a fost mai degrabă el însuși victima unei fărâdelegi, a terorii exercitate de un grup aflat în fruntea poporului său, fără ca el să i se fi putut opune? Nu a avut și el de suferit sub această teroare? Statuarea unei vine colective nu ar echivala cu revenirea tocmai la concepția împotriva căreia luptăm și care proclamă individul vinovat pentru că alți reprezentanți ai grupului din care, întâmplător, face și el parte au comis niște fapte cu adevărat sau doar presupus reprobabile? Cât de ridicolă ni se pare astăzi această concepție – în sfârșit! Să tragi pe cineva la răspundere pe baza naționalității, a limbii sale materne sau a locului de naștere ni se pare astăzi la fel de absurd ca a face pe cineva responsabil de propria înălțime. Când este prins un răufăcător înalt de 1,64 metri, trebuie cumva și eu să mă predau autorităților doar pentru că am aceeași înălțime?

Însă aici trebuie să operăm o distincție importantă: trebuie să distingem între vina colectivă și responsabilitatea colectivă. Veți înțelege de îndată ce vreau să spun, din următorul exemplu. Să presupunem că fac brusc apendicită – port vreo vină pentru asta? Cu siguranță, nu. Și totuși, dacă trebuie să fiu operat, atunci cum stau lucrurile? Trebuie oricum să plătesc onorariul doctorului care mă operează. Cu alte cuvinte, „răspund“ de plata facturii lui. Așadar, fără îndoială există „responsabilitate fără vină“. La fel stau lucrurile acum și cu comunitatea celor care au fost eliberați colectiv de teroare. Nu s-au putut elibera singuri; alte comunități, alte națiuni iubitoare de libertate au fost nevoite să intervină, să intre în luptă și să-și sacrifice oamenii cei mai buni, tineretul lor pentru a elibera o națiune neputincioasă în fața propriilor

conducători de exact acești conducători. Această neputință nu a fost o vină, dar oare ar fi nedrept, neechitabil ca membrii ei să trebuiască să plătească printr-un sacrificiu pentru această eliberare și să se simtă responsabili în mod colectiv, chiar dacă nu se consideră complici, chiar dacă se știu nevinovați?

Acum, ca să înțelegeți ultimul capitol al psihologiei deținutului de lagăr, ar trebui să fi venit alături de mine, într-o seară de primăvară a anului trecut, după eliberarea lagărului de concentrare de la Türkheim, când, pe la apusul soarelui, m-am dus în păduricea din apropiere. Acolo fuseseră îngropați camarazii decedați în lagăr, la ordinul profund ilegal al comandantului – ofițerul SS despre care vă spuneam în prima prelegere că achiziționa medicamente pentru deținuții „lui“ din propriu-i buzunar. Împotriva instrucțiunilor primite, acest ofițer avusese grijă ca numele fiecăruia dintre ei să fie scrijelit discret cu creion chimic pe trunchiurile suplă ale brazilor tineri din spatele gropilor comune, după îndepărtarea unei fâșii de scoarță. Iar dacă ați fi fost acolo, ați fi jurat odată cu mine că vă veți strădui ca vina noastră a tuturor să fie răscumpărată prin faptul că noi, supraviețuitorii, continuăm să trăim. Da, vina noastră a tuturor! Căci noi, supraviețuitorii, știam prea bine că cei mai buni dintre noi nu mai erau în viață – tocmai cei mai buni! Așa încât nu puteam resimți supraviețuirea noastră decât ca pe o îndurare nemeritată. Ni se părea că le datorăm camarazilor noștri morți strădania de a ajunge să merităm post factum, retrospectiv această îndurare și să devenim măcar în parte vrednici de ea. Iar a ne răscumpăra această vină ni se părea posibil doar trezind și menținând vie deopotrivă conștiința celorlalți și pe a noastră.

Ceea ce a urmat după o asemenea experiență, ceea ce îl aștepta pe cel eliberat odată întors acasă l-a făcut însă prea adesea să uite de acest jurământ. Totuși există clipe în viața lui – și acelea sunt hotărâtoare – în care îndeplinește ceea ce a jurat să facă: să binecuvânteze și cea mai mică bucată de pâine, faptul că poate dormi într-un pat, că nu trebuie să se trezească la apel sau că nu mai trăiește sub amenințarea constantă a morții. Totul devine relativ pentru el – inclusiv orice nenorocire. El, care, așa cum am văzut, era literalmente nimic, se simte literalmente renăscut, dar nu în persoana care a fost, ci în esența sa. În prima prelegere spuneam că, în condițiile lagărului, tot ceea ce nu ținea de sinele lui era „topit“. Nici din ambiția lui nu mai rămânea mare lucru; ceea ce rămânea, eventual, era o râvnă, o formă mult mai înaltă de aspirație, impulsul către autorealizare – în forma lui esențială.

După cum cu siguranță v-ați dat seama, am ajuns la capătul temei și, în același timp, la limitele acestei discuții. Niciun discurs, nicio prelegere nu ne pot duce mai departe. Nu ne rămâne decât un singur lucru: să acționăm, și anume să acționăm în viața noastră de fiecare zi.

Tocmai vorbeam mai devreme despre viața de zi cu zi. La un moment dat am folosit chiar expresia „metafizica cotidianului”. Acum sper că înțelegeți corect aceste cuvinte: miza nu a fost numai de a face transparent cotidianul – care e doar în aparență cenușiu, banal și prozaic –, ca să putem privi prin el spre ceea ce este etern, ci, în ultimă instanță, de a arăta că eternul trimite înapoi către tempo-ral – către trecător, cotidian, loc de perpetuă întâlnire între finit și infinit. Ceea ce creăm, trăim, suferim în timp creăm, trăim, suferim și pentru eternitate. Dacă purtăm răspunderea pentru ceea ce s-a întâmplat, adică pentru ceea ce a devenit „istorie”, responsabilitatea noastră este totodată împovărată enorm de faptul că nimic din ceea ce nu s-a întâmplat nu poate fi „scos din lume”. Dar, în același timp, responsabilitatea aceasta este chemată tocmai să aducă în lume ceea ce nu s-a întâmplat încă. Și asta în activitatea noastră zilnică, în viața cotidiană a fiecăruia dintre noi. Astfel cotidianul devine realitatea prin excelență, iar această realitate devine o posibilitate de a acționa. Și iată cum metafizica cotidianului ne scoate doar la început din cotidian, ca să ne readucă – în mod conștient și responsabil – înapoi în cotidian.

Ceea ce ne mână și ne ajută să înaintăm pe cale, ceea ce ne însoțește și ne ghidează este bucuria de a accepta responsabilitatea. Dar cât este de bucuros omul obișnuit să ia răspunderea asupra sa?

Răspunderea este ceva la care poți fi „tras” și de la care te poți „sustrage”. Înțelepciunea limbii ne arată că în om există forțe contradictorii care îl împiedică să-și asume răspunderea. Și, într-adevăr, există ceva abisal în responsabilitate: cu cât privim mai îndelung și mai adânc în ea, cu atât devenim mai conștienți de ea, până când, la un moment dat, simțim că ne ia amețea. Dacă ne afundăm în datoria omului de a fi responsabil, ne înfiorăm: există ceva teribil în această responsabilitate și în același timp ceva sublim!

Teribil este să știi că port răspunderea în fiecare cli-pă pentru următoarea, că fiecare decizie, de la cea mai mărunță până la cea mai importantă, este o decizie „pentru eternitate”, că în fiecare clipă pot să concretizez sau să anulez

o posibilitate, pe cea specifică acelei clipe. Fiecare moment conține mii de posibilități, iar eu pot alege una singură pe care s-o materializez. Dar, procedând astfel, resping și condamn la neființă toate celelalte posibilități – și asta tot „pentru eternitate“.

Sublim, pe de altă parte, este să știu că viitorul – viitorul meu și, odată cu el, viitorul lucrurilor, al oamenilor din jurul meu – depinde, fie și într-o măsură cât de mică, de deciziile mele de fiecare clipă. Ceea ce realizez prin ele, ceea ce „aduc în lume“, așa cum spuneam, salvez pentru totdeauna în realitate și protejez de vremelnicie.

Însă, în general, oamenii sunt prea comozi ca să-și asume răspunderea. Aici intervine rolul educației pentru responsabilitate. Fără îndoială că povara este grea: e greu nu doar să-ți dai seama că ai o responsabilitate, ci și să ți-o asumi. Să-i spui și ei, și vieții „da“. Însă există oameni care au spus acest „da“ în ciuda tuturor greutăților. Iar când deținuții din lagărul de concentrare de la Buchenwald cântau versul „vrem totuși să îi spunem vieții «da»“, nu doar cântau, ci adesea asta și făceau. Ei și mulți dintre noi din celelalte lagăre. Și o făceau în cele mai groaznice condiții – exterioare și interioare –, despre care am vorbit destul astăzi. N-ar trebui oare, în zilele noastre, să fim cu toții în stare s-o facem, în împrejurări incomparabil mai ușoare? A spune „da“ vieții nu doar că are sens în orice împrejurare – căci viața însăși are sens –, ci este și posibil în orice împrejurare.

Și exact acesta a fost tot sensul ultim al prelegerilor mele: să vă arăt că, orice s-ar întâmpla – în ciuda adversității și a morții (prima prelegere), în ciuda suferinței de pe urma unei boli fizice sau psihice (a doua prelegere) și în ciuda sorții nemiloase din lagărul de concentrare (a treia prelegere), omul poate spune „da“ vieții.

Postfață

În Viena, războiul s-a încheiat pe 13 aprilie 1945. Două săptămâni mai târziu a venit și pentru deținutul Viktor Frankl ziua eliberării din lagărul de concentrare. Dar abia în luna august el a putut reveni la Viena, unde îl așteptau cele mai negre vești*****. Din scrisorile cutremurătoare pe care le-a trimis rudelor și prietenilor în primele săptămâni de după întoarcerea acasă⁴ transpar disperarea lui și eforturile de a găsi puterea să rămână în viață.

Frankl s-a cufundat în munca lui – și e greu de găsit o situație în care expresia aceasta să se potrivească mai bine. A preluat conducerea secției de neurologie a spitalului vienez Allgemeine Poliklinik; în decurs de doar câteva luni a scris două cărți; până în toamna anului 1945 a ținut la universitatea populară din Ottakring, cu care avea deja din anii 1930 o relație strânsă, o serie de prelegeri sub titlul „Omul bolnav psihic”; în numeroase articole de presă și discuții publice a luat poziție față de chestiuni de actualitate din politică, societate și cultură.

Fervoarea sa publicistică a întâlnit un public care, după anii de război și penuria spirituală a regimului nazist, suferea de o adevărată „foame” intelectuală și culturală. Astfel, într-o vreme a lipsei de repere și direcție, Frankl a devenit unul dintre cei mai căutați interlocutori în forumurile publice, dar și în cercurile medicale și filozofice. Temele sale predilecte erau vina și responsabilitatea – marile teme ale vremii –, frica de viață, etica cotidianului și, în repetate rânduri, dezbaterile ideologiilor inumane din trecutul apropiat.

Dar în primul rând, Frankl a fost preocupat de psihoterapie – atât individuală, cât și la nivel colectiv. Programul universității populare din Ottakring pe prima jumătate a anului 1946 includea următorul curs:

Dr. Viktor Frankl: Aspecte actuale și probleme co-tidiene în lumina psihiatriei. Cinci prelegeri (Sinucidere – Exterminare – Lumea bolnavului psihic – Pedagogie sexuală – Lagărul de concentrare). Sâmbăta, orele 17–18, începând cu 23 martie.

În ziua în care începea cursul, Frankl a publicat un articol intitulat „Viena și terapia psihiatrică”, la finalul căruia afirmă:

Dar în Viena spiritul psihoterapiei este încă viu și, în ciuda a toate și, sper eu, cât de curând [va fi] mai viu decât oricând, așa încât ne așteptăm ca orașul în care s-a născut psihiatria să devină și locul renașterii sale. A unei psihoterapii conștiente de misiunea ei socială – mai ales în perioadele de vicisitudini interioare și exterioare – și de răspunderea pe care o are față de o lume care așteaptă o reconstrucție spirituală și materială⁵.

Frankl a scris cartea de față⁶ pe baza seriei de prelegeri de la universitatea populară din Ottakring. Conferințele despre sinucidere și exterminare se regăsesc aici sub titlul „Despre sensul și valoarea vieții” (I și II), iar capitolul despre lagărul de concentrare se numește „Experimentum crucis”.

În aceste scurte titluri de capitol se concentrează o mare parte din gândirea și soarta autorului. În primul rând, ceea ce iese aici în evidență este afirmarea necondiționată a vieții, pe care Frankl o explică într-o scrisoare din acea perioadă. În septembrie 1945, el le scria prietenilor săi Wilhelm și Stepha Börner*****:

Sunt nespus de obosit, nespus de trist, nespus de singur. [...] În lagăr crezi deja că ai ajuns în punctul cel mai de jos al vieții, dar mai apoi, când te întorci, descoperi că nimic n-a rezistat, că tot ceea ce îți putea da putere a fost distrus, că, redevenind om, te poți afunda și mai adânc în genunea fără fund a suferinței. Așa că nu-ți mai rămâne decât eventual să plângi puțin și să răsfoiești Psalmii.

Poate veți zâmbi sau poate vă veți supăra pe mine, dar nu mă contrazic câtuși de puțin. Nu dau niciun pas înapoi, când trăiesc sentimentele pe care vi le-am descris, de la afirmarea vieții. Dimpotrivă: dacă n-aș fi avut față de viață atitudinea aceasta pozitivă neclintită, ce s-ar fi ales de mine în săptămânile, ba chiar lunile petrecute în lagăr? Acum însă văd lucrurile într-o altă dimensiune. Înțeleg tot mai bine că viața are infinit de mult sens, așa încât trebuie să existe un sens chiar și în suferință și eșec⁷.

Această apreciere a vieții se extindea mereu și asupra vieții altora. Încă din anul 1928, pe când era abia student la medicină, Frankl înființase, printr-o implicare personală deosebită, centre de consiliere pentru tineri, îndeosebi cu scopul de a preveni printre ei sinuciderea. Cazurile de sinucidere se înmulțeau de regulă în perioada când erau emise situațiile școlare. Datorită mișcării Zegnisaktion inițiată de el, s-a ajuns într-adevăr ca în vara anului 1931 să nu mai existe niciun caz de sinucidere printre studenți. Încă de pe atunci Frankl descria convingător rolul pe care îl avea recunoașterea sensului vieții în prevenirea sinuciderii:

Căci, oricât de diferite pot să fie motivele psihice ale sinuciderilor, fundalul lor spiritual este lipsa credinței într-un sens al vieții. Sinucigașului nu îi lipsește doar curajul de a trăi, ci și smerenia în fața vieții. Numai atunci când noua obiectivitate***** va fi înlocuită de o nouă moralitate, când valoarea fiecărei vieți omenești va fi din nou considerată unică și irepetabilă, abia atunci vor avea oamenii ancora spirituală necesară pentru a depăși crizele psihice⁸.

Iată, așadar, încă și încă o dată credința în sensul vieții, chiar și în fața suferinței – de altfel, inerentă vieții. Interpretarea suferinței ca purtătoare de sens se găsește deja într-un articol din 1938, în care Frankl vorbește pentru prima dată despre trei categorii de valori – valori creatoare, valori ale trăirii și valori ale atitudinii⁹. Și în care atribuie celor din urmă – deci modului curajos și exemplar de a reacționa la suferința iremediabilă – rangul cel mai înalt.

Astfel trebuie citite rândurile din prima prelegere cuprinsă în volumul de față: „Fie ne schimbăm soarta – atât cât e posibil –, fie o acceptăm de bunăvoie – atât cât e necesar“.

În mod sigur, asemenea considerații nu erau în acele vremuri capricii academice, ci un ajutor concret pentru viață și supraviețuire. Cine nu fusese oare afectat fizic și psihic de marea catastrofă? Nu pierduse oare și Frankl tot ce prețuia?

Însă el găsisese calea înapoi spre viață, o viață care, în ciuda a toate, era încă plină de posibilități de sens ce trebuiau materializate. Iar prin scrierile și prelegerile sale voia să îi conducă și pe alții pe această cale, să îi încurajeze să-și găsească fiecare drumul propriu pentru a ieși din grozăvia anilor anteriori, chiar dacă prezentul era încă precar.

Titlul celei de a treia prelegeri, „Experimentum crucis“, arată că Frankl nu și-a elaborat ideile despre sensul vieții ca resursă abia după ce a ajuns în lagărul de concentrare, așa cum se afirmă uneori. Cartea sa Doctorul și sufletul*****, în care și-a formulat definitiv ideile despre orientarea spre sens a ființei umane, exista deja în manuscris în 1941. Chiar a avut acest manuscris asupra sa când a fost deportat, fiindcă spera să-l publice într-o zi. După cum mărturisește în memoriile sale, a fost în cele din urmă nevoit să arunce haina în căptușeala căreia era cusut manuscrisul.¹⁰

În lagăre, însă, a putut să constate că, până și în situațiile-limită de privațiuni crunte și degradare absolută, tot ceea ce observase și descrisese sistematic în munca sa de psihiatru și de consilier psihologic pentru tineri rămânea valabil. S-a dovedit că deținuții care găseau puterea de a continua să trăiască, ba chiar de a supraviețui, erau mai degrabă cei care încă puteau întrezări sau cel puțin spera la un sens al vieții. Nu în ultimul rând, acest lucru a fost valabil și în cazul lui: ceea ce l-a ținut în viață a fost numai și numai speranța de a-i revedea măcar pe câțiva dintre cei dragi și de a-și publica manuscrisul pe care-l încheiase.

Acestea sunt observațiile, analizele și îndemnurile pe care Frankl le prezintă publicului în prelegerile din primăvara anului 1946 – cu vervă retorică, acuitate științifică și cu îndreptățirea celui care și-a putut verifica temeinicia tezelor pe propria-i piele, pe propriu-i psihic. În același an a publicat sub formă de carte părțile cele mai importante și universal valabile din acest ciclu de prelegeri. Numeroasele discuții detaliate și recenzii ocazionate de carte în ziare, în reviste culturale și de specialitate și la posturi de radio¹¹ ale vremii dovedesc că autorul ei atinsese puncte nevralgice ale societății acelor ani.

prof. univ. dr. Franz Vesely

Viena, vara lui 2019

Franz Vesely este profesor universitar de fizică. De la moartea socrului său, Viktor Frankl, administrează drepturile de autor pentru lucrările acestuia. În cadrul Arhivei Viktor Frankl, profesorul Vesely coordonează prelucrarea și valorificarea bogatului patrimoniu de lucrări lăsat de psihiatrul austriac. Frank Vesely este de asemenea cofondator și membru în consiliul de administrație al Institutului Viktor Frankl.

Note

1. Joachim Bauer, Wie wir werden, wer wir sind. Die Entstehung des menschlichen Selbst durch Resonanz (Cum devenim ceea ce suntem. Constituirea sinelui uman prin rezonanță), Blessing, München, 2019
2. Joachim Bauer, Selbststeuerung. Die Wiederentdeckung des freien Willens (Autocontrolul. Redescoperirea liberului arbitru), Heyne, München, 2018. A se vedea și: Elmar Reuter, Gudrun Haarhoff, Yosh Malzon-Jessen, Mehr Jahresringe als erwartet. Lebensgeschichten nach schwerer Krebserkrankung (O viață mai lungă decât mă așteptam. Povești despre supraviețuirea după cancer), Klett–Cotta, Stuttgart, 2020
3. Joachim Bauer, op. cit.
4. Viktor Frankl, Gesammelte Werke (Opere complete), vol. 1: „... trotzdem Ja zum Leben sagen“ und ausgewählte Briefe („... totuși să spunem da vieții“ și corespondență selectivă, 1945–1949), ediție îngrijită de A. Batthyány, K.H. Biller, E. Fizzotti, Böhlau, Viena, 2005
5. Wiener Kurier, 23 martie 1946
6. „... trotzdem ja zum Leben sagen“. Drei Vorträge, Franz Deuticke, Viena, 1946
7. Idem, p. 184
8. „Arbeitersonntag“, 14 apr. 1934, în Gabriele Vesely-Frankl (ed.), Viktor E. Frankl – Frühe Schriften (Viktor E. Frankl – Scrieri timpurii) Maudrich, Viena, 2005
9. V.E. Frankl, „Zur geistigen Problematik der Psychotherapie“ („Despre problematica mentală a psihoterapiei“), în Zentralblatt für Psychotherapie und ihre Grenzgebiete, nr. 10, 1938, pp. 33–45

10. Viktor E. Frankl, Ce nu am scris în cărțile mele. Memorii, traducere de Monica Oprinoiu, Litera, București, în curs de apariție

11. În primii zece ani de la apariția cărții au fost publicate peste treizeci de recenzii în cele mai variate ziare și reviste, între care Wiener Zeitung, Die Österreicherin, Österreichische Ärztezeitung.

Despre Viktor E. Frankl

Viktor E. Frankl a fost profesor de neurologie și psihiatrie la Universitatea din Viena și, timp de douăzeci și cinci de ani, șeful secției de neurologie a spitalului vienez Allgemeine Poliklinik. Metoda creată de el, logoterapie/analiză existențială, este numită și „a treia școală vieneză de psihoterapie“. A fost profesor invitat la Universitatea Harvard, precum și la universitățile Stanford, Dallas și Pittsburgh. A fost de asemenea profesor emerit de logoterapie la United States International University din San Diego, California.

Viktor Frankl s-a născut la Viena în 1905. Și-a obținut doctoratul în medicină la Universitatea din Viena și, ulterior, tot acolo și doctoratul în filozofie. În timpul celui de-Al Doilea Război Mondial a petrecut trei ani la Auschwitz, Dachau și în alte lagăre de concentrare.

În perioada postbelică a ținut, timp de patru decenii, nenumărate prelegeri în toată lumea. A fost distins cu un total de douăzeci și nouă de titluri de doctor onorific la universități din Europa, America de Nord și de Sud, Asia și Africa. A primit de asemenea numeroase alte distincții, între care Premiul Oskar Pfister al Asociației Americane de Psihiatrie și titlul de membru onorific al Academiei Austriece de Științe.

Cele treizeci și nouă de cărți pe care le-a publicat au fost traduse până acum în cincizeci de limbi. Ediția în limba engleză a volumului autobiografic Omul în căutarea sensului vieții s-a vândut în milioane de exemplare și a fost inclusă în lista „celor mai influente zece cărți din Statele Unite“.

Viktor Frankl a murit la Viena în 1997.

Alte scrieri de Viktor E. Frankl

Pentru o listă completă a cărților scrise de Viktor E. Frankl, precum și o bibliografie cuprinzătoare a domeniului logote-rapei/analizei existențiale, consultați site-ul Institutului Viktor Frankl, www.viktorfrankl.org.

Bergerlebnis und Sinnerfahrung (Experiența muntelui și experiența senzorială), Tyrolia, Innsbruck–Viena, 2013

Ce nu am scris în cărțile mele. Memorii, traducere din limba germană de Monica Oprinoiu, Litera, București, în curs de apariție

Cel care are un motiv pentru care să trăiască... Logoterapie și analiză existențială, traducere din limba germană de Cora Radulian, Litera, București, 2020

Das Leiden am sinnlosen Leben. Psychotherapie für heute (Suferința vieții fără sens. Psihoterapie pentru zilele noastre), Herder / Kreuz, Freiburg im Breisgau, 2015

Der leidende Mensch. Anthropologische Grundlagen der Psychotherapie (Omul care suferă. Fundamentele antropologice ale psihoterapiei), Hans Huber, Berna, 1975

Der Mensch vor der Frage nach dem Sinn. Eine Auswahl aus dem Gesamtwerk (Omul și problema sensului. O selecție din toate scrierile), Serie Piper 289, München, 1979

Die Psychotherapie in der Praxis. Eine kasuistische Einführung für Ärzte (Practica psihoterapiei. O introducere în cazuistică pentru medici), Serie Piper 475, München, 1986

Doctorul și sufletul. Bazele logoterapiei și analizei existențiale, traducere din limba germană de Adela Motoc, Meteor Press, București, 2019

Dumnezeul neștiut. Psihoterapie și religie, traducere din limba germană de Ioana Brigle, Trei, București, 2021

Es kommt der Tag, da bist du frei. Unveröffentlichte Texte und Reden (Va veni ziua când vei fi liber. Texte și prelegeri inedite), Kösel-Verlag, München, 2015

Gesammelte Werke 1: „... trotzdem ja zum Leben sagen“ und Ausgewählte Briefe 1945–1949 (Opere complete 1: „... să spunem totuși da vieții“ și corespondență aleasă 1945–1949), Böhlau, Viena, 2005

Gesammelte Werke 2: Psychologie des Konzentrationslagers. Synchronisation in Birkenwald. Ausgewählte Texte 1945–1993 (Opere complete 2: Psihologia lagărului de concentrare. Sincronizare la Birkenwald. Texte alese 1945–1993), Böhlau, Viena, 2006

Gesammelte Werke 3: Die Psychotherapie in der Praxis und ausgewählte Texte über angewandte Psychotherapie (Opere complete 3: Practica psihoterapiei și texte alese despre psihoterapia aplicată), Böhlau, Viena, 2008

Gesammelte Werke 4: Ärztliche Seelsorge. Grundlagen der Logotherapie und Existenzanalyse (Opere complete 4: Doctorul și sufletul. Fundamentele logoterapiei și ale analizei existențiale), Böhlau, Viena, 2011

Gesammelte Werke 5: Psychotherapie, Psychiatrie und Religion. Über das Grenzgebiet zwischen Seelenheilkunde und Glauben (Opere complete 5: Psihoterapie, psihiatrie și religie. Despre ce au în comun terapia bolilor psihice și credința), Böhlau, Viena, 2018

Gottsuche und Sinnfrage (Căutarea lui Dumnezeu și problema sensului), Gütersloh, 2005

Omul în căutarea sensului vieții, traducere din limba engleză de Silviu Guranda, Meteor Press, București, 2009

Omul în căutarea sensului vieții, traducere din limba engleză de Florin

Tudose, Vellant, București, 2019

Psychotherapie für den Alltag. Rundfunkvorträge über Seelenheilkunde (Psihoterapie pentru viața de fiecare zi. Conferințe radio despre sănătatea psihică), Kreuz Verlag, Freiburg im Breisgau, 2015

Strigătul neauzit pentru sensul vieții. Psihoterapie și umanism, traducere din limba engleză de Mihai Dan Pavelescu, Meteor Press, București, 2018

Teoria și terapia nevrozelor. Introducere în logoterapie și analiză existențială, traducere din limba germană de Daniela Ștefănescu, Trei, București, 2008; ediția a 2-a, Meteor Press, București, 2020

Voința de sens. Fundamente și aplicații ale logoterapiei, traducere din limba engleză de Dana Mareș, Trei, București, 2018; ediția a 2-a, 2021

Institutul Viktor Frankl

Director: prof. univ. dr. Alexander Batthyány

Institutul Viktor Frankl a fost înființat în 1992 la Viena, ca societate științifică, de un grup internațional de colegi și prieteni sub auspiciile lui Viktor Frankl. Misiunea lui este îngrijirea operei lui Frankl și promovarea și extinderea logoterapiei și a analizei existențiale ca direcții de cercetare psihiatrică, psihologică și filozofică și ca psihoterapie aplicată, precum și asigurarea calității actului de educație și formare în psihoterapie și de consiliere în logoterapie și analiză existențială.

Institutul Viktor Frankl din Viena este și autoritatea de acreditare pentru formare în metoda frankliană clasică a logoterapiei și analizei existențiale. O listă internațională cu peste o sută cincizeci de institute și asociații naționale acreditate care oferă formare în metoda logoterapiei și analizei existențiale se poate găsi pe website-ul institutului.

Institutul are acces exclusiv la arhiva privată Viktor Frankl și adăpostește și cea mai mare selecție de texte și lucrări de cercetare din domeniul logoterapiei și analizei existențiale.

În 1999, în cooperare cu municipalitatea din Viena, a fost înființat Fondul Viktor Frankl al orașului, care a existat până în 2021. Conform scopului său, fondul a acordat în fiecare an premii și burse pentru merite deosebite și pentru promovarea proiectelor de cercetare din domeniul psihoterapiei umaniste orientate spre sens. Pe lângă acestea, în perioada 2000–2019, fondul a acordat o distincție onorifică anuală unei personalități remarcabile, în semn de recunoaștere și apreciere a întregii sale activități. Printre laureați s-au numărat Heinz von Förster, Paul Watzlawick, Dame Cicely Saunders, Eric Richard Kandel, Jürgen Habermas, Elisabeth Lukas și Jürgen Kriz.

Institutul supervizează primul ciclu acreditat de studii doctorale de stat din lume în domeniul logoterapiei, organizat de Catedra Viktor Frankl de filozofie și psihologie din cadrul Academiei Internaționale de Filozofie (Universitatea Principatului Liechtenstein). De asemenea, în colaborare cu Catedra de logoterapie și analiză existențială înființată în 2012 în cadrul Institutului de Psihanaliză din Moscova, Institutul Viktor Frankl oferă un program de studii masterale și un program de formare în psihoterapie prin logoterapie.

Mai multe informații despre activitățile institutelor și centrelor de logoterapie din întreaga lume se pot găsi pe pagina principală a Institutului Viktor Frankl din Viena. Tot acolo, pe lângă comunicări despre cercetarea și practica logoterapeutică, se găsește și cea mai cuprinzătoare bibliografie de lucrări din literatura de specialitate, primară și secundară, legată de logoterapie.

Pentru contact și informații suplimentare, accesați:

www.viktorfrankl.org

Mulțumiri

Pentru contribuția la realizarea acestei ediții, aducem mulțumiri domnului profesor universitar doctor Franz Vesely, președintele Arhivei Viktor Frankl, atât pentru ajutorul în editarea textelor lui Viktor Frankl, cât și pentru postfață. Calde mulțumiri și domnului profesor universitar doctor Joachim Bauer pentru prefață.

Traducere de Mihai Zăhărescu, Curtea Veche, București, 2015 (n.red.)

Raoul Wallenberg (1912–dispărut în 1945), arhitect și om de afaceri, trimisul special al Suediei la Budapesta în perioada iulie–decembrie 1944, când a salvat, prin diferite metode, zeci de mii de evrei unguri de la deportare. Printre aceștia s-a aflat și Ervin Staub (n. 1938), astăzi profesor emerit de psihologie la Universitatea din Massachusetts, Amherst. (n.red.)

Friedrich Nietzsche, Amurgul idolilor, traducere de Alexandru Al. Șahighian, în Știința voioasă. Genealogia moralei. Amurgul idolilor, Humanitas, București, 1994, p. 454 (n.red.)

În germană, termenul trimite la deosebirea care se făcea începând cu perioada Iluminismului între „bolile mintale” (care deformau logica și percepția realității) și „bolile sufletești/afective” (care aveau legătură cu emoțiile și sentimentele), două tipuri de afecțiuni pe care astăzi le considerăm deopotrivă psihice și care sunt tratate de psihoterapeuți sau psihiatri. Geisteskranker nu mai este azi în uz. (n.red.)

La origine, cuvântul are în germană sensul de „stârpire” (a unor boli sau dăunători). Naziștii l-au preluat și l-au folosit pentru a denumi eliminarea anumitor categorii de populație. (n.red.)

E vorba de anii dictaturii naziste. (n.red.)

Joc de cuvinte în original: cuvântul Lebensmittel („aliment, hrană”) este scris de Frankl Lebens-Mittel („mijloc de trai”). (n.red.)

Referire la așa-numita „nouă obiectivitate”, curent realist apărut în arta germană în anii 1920 ca reacție la expresionism. Termenul a ajuns să desemneze o atitudine foarte pragmatică, reduționistă, față de viață. (n.red.)

Personaj aflat în vârful ierarhiei administrative a deținuților, care răspundea direct în fața comandantului de lagăr (n.red.)

Legendă ebraică din Talmud (n.red.)

Expresia originală, împrumutată din piesa Torquato Tasso de Johann

Wolfgang Goethe, actul II, scena 1, a devenit idiomă în limba germană. Aici este dată după traducerea Laurei M. Dragomirescu din Goethe, Opere, vol. 3, Univers, București, p. 239. (n.red.)

Bilanzselbstmord – noțiune introdusă în 1918 de psihiatrul Alfred Hoche (1865–1943), care a definit-o drept manifestare a voinței calculate a sinucigașului. A făcut carieră în psihiatria germană, dar este disputată. (n.red.)

Vezi Søren Kierkegaard, Opere, vol. 2, Sau–sau, partea I, traducere de Ana-Stanca Tabarasi, Humanitas, București, 2008, p. 65 (n.red.)

Insulă în largul coastei Guyanei Franceze, pe care s-a aflat timp de o sută de ani (1852–1953) o colonie penitenciară franceză cunoscută pentru condițiile aspre de detenție (n.red.)

Vers din piesa Opera de trei parale de Bertolt Brecht, traducere de Victor Scoradeț, EuroPress, Iași, 2016, p. 367 (n.red.)

În original mindervertig („de valoare mai mică”), termen împrumutat de Frankl din eugenie, unde îi denumea pe cei țarați (persoanele cu dizabilități, bolnavii incurabili), dar și pe cei fără adăpost, pe prostituate etc. – indivizi care amenințau sănătatea societății în ansamblu. (n.red.)

Goethe, Maxime și cugetări, traducere de Gheorghe Ciorogaru, Univers, București, 1971, p. 110 (n.red.)

Hölderlin, Hyperion, traducere de Ștefan Aug. Doinaș, în Hyperion. Moartea lui Empedocle, Minerva, București, 1977, p. 133 (n.red.)

În original aufzuleiden, participiu al unui verb inexistent în limba germană, derivat de la leiden, „a suferi, a îndura”, cu prefixul auf-, care aici are sensul de parcurgere, ducere până la capăt. În fraza următoare, Frankl îl pune în oglindă cu aufarbeiten, „a duce la bun sfârșit sarcini restante, a rezolva”, format, cu același prefix, de la arbeiten, „a munci”. (n.trad.)

Expresie preluată din traducerea germană a psalmului 29, 3 (28 în versiunea ortodoxă) (n.red.)

Christian Friedrich Hebbel (1813–1863), poet și dramaturg german (n.red.)

E vorba de paralizia generală progresivă, boală gravă care apare după circa cincisprezece–douăzeci de ani de infecție luetică. La vremea când au fost concepute aceste prelegeri, ea se trata cu oarecare succes cu ajutorul medicației antimalarie. (n.red.)

„Dă, Doamne, fiecărui a sa moarte“, vers din volumul Ceaslovul (1905) de Rainer Maria Rilke (în Opera poetică, traducere de Mihail Nemeș, Paralela 45, Pitești, 2007, p. 146) (n.red.)

Actor și regizor austriac (1892–1970) de teatru și film. A jucat în primul film sonor difuzat în Germania, Atlantik (1929), bazat pe tragedia Titanicului. (n.red.)

Franz Werfel (1890–1945), cunoscut scriitor austriac (n.red.)

Referire la nazism (n.red.)

Traducerea termenului (azi învechit) Heil- und Pflegeanstalten (n.red.)

Frankl face referire la Aktion T4, programul nazist de eliminare a bolnavilor incurabil, început în 1939 și încheiat oficial în 1941, dar care a continuat, de fapt, până la sfârșitul războiului, provocând moartea a circa trei sute de mii de persoane. (n.red.)

Frankl se referă aici la comunitatea evreiască din Viena de după „Noaptea de cristal“ (9–10 noiembrie 1938). (n.red.)

Lagărul de la Kaufering făcea parte dintr-un complex de lagăre auxiliare de muncă subordonat lagărului principal de concentrare de la Dachau. Complexul Kaufering este cunoscut pentru cele mai rele condiții de viață ale prizonierilor dintre toate lagărele „externe“ care țineau de Dachau. Deținuții de aici (din totalul cărora aproximativ jumătate au murit înainte de eliberare), toți evrei, fuseseră aduși special din afara Germaniei pentru a lucra pe șantierele a trei buncăre uriașe, camuflate și parțial subterane, unde ar fi urmat să se asambleze avioane de luptă germane. Locuiau în barăci de pământ, pe jumătate îngropate în sol. Frankl a ajuns la Kaufering (în lagărul

Kaufering III), de la Auschwitz, în octombrie 1944, după ce trăise din 1942 în ghetoul din Terezín. La începutul lui martie 1945 a fost apoi trimis la Türkheim, în apropiere (în lagărul Kaufe-ring VI, eliberat la sfârșitul lui aprilie de trupe americane). (n.red.)

Emil Utitz (1883–1956), psiholog și filosof ceh de origine evreiască. În 1942 a fost deportat în ghetoul din Terezín. (n.red.)

Ernst Kretschmer (1888–1964), faimos psihiatru german, autor al mai multor clasificări ale bolnavilor mintali. În anii 1920 a elaborat conceptul de „persona-litate schizoidă”. (n.red.)

Versuri din piesa Egmont de Goethe, devenite loc comun în limba germană; aici sunt date după traducerea lui Al. Philippide, în Goethe, Opere, vol. 3, Uni-vers, București, 1986, p. 161 (n.red.)

Deținut într-un lagăr de concentrare (abreviere în limba germană) (n.red.)

Proverbe, 13, 12 (n.red.)

Vezi nota de la p. 26. (n.red.)

Experiment hotărâtor pentru a confirma sau infirma o teorie (în limba latină în original) (n.red.)

Vezi pp. 52–53. (n.red.)

Viktor Frankl și-a pierdut aproape toată familia în Holocaust: părinții, fratele, soția. Doar sora lui a supraviețuit. (n.red.)

Wilhelm Börner (1882–1951), filozof și pedagog german. Datorită convingerilor sale antinaziste, a fost închis în 1938 într-un lagăr de concentrare. A reușit să emigreze în același an în SUA, de unde s-a întors în Germania în 1948. (n.red.)

Vezi nota de la p. 45. (n.red.)

Traducere de Adela Motoc, Meteor Press, București, 2019 (n.trad.)